T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİMDALI

HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ VE ESERLERİNDEKİ DİNÎ-EDEBÎ MUHTEVA

Yüksek Lisans Tezi

Necdet ŞENGÜN

Ankara – 2001

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK-İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİMDALI

HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ VE ESERLERİNDEKİ DİNÎ-EDEBÎ MUHTEVA

Yüksek Lisans Tezi

Necdet ŞENGÜN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ

Ankara – 2001

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (TÜRK - İSLAM EDEBİYATI)
ANABİLİMDALI

HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ VE ESERLERİNDEKİ DİNÎ-EDEBÎ MUHTEVA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı	İmzası
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi.....

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No: **Konu Kodu:** **Üniv. Kodu:**

***Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.**

Tezin yazarının

Soyadı: ŞENGÜN **Adı: Necdet**

Tezin Türkçe adı: Hasan Sezayî-i Gülşenî ve Eserlerindeki Dînî-Edebî Muhteva

Tezin Yabancı dildeki adı: Hasan Sezayî-i Gulshenî and Religious-Literary content in His Works.

Tezin yapıldığı:

Üniversite: Ankara Üniversitesi **Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü**

Yılı: 2001

Diğer kuruluşlar:

Tezin Türü: Yüksek Lisans

Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: VI+119
Referans sayısı: 63

Tez Danışmanın:

Ünvanı: Prof. Dr.	**Adı: Mehmet**	**Soyadı:AKKUŞ**
Ünvanı:	**Adı:**	**Soyadı:**

Türkçe anahtar kelimeler:	**İngilizce anahtar kelimeler:**
1. Din	**1. Religion**
2. Tasavvuf	**2. Mystizm**
3. Şair	**3. Poet**
4. Tanrı	**4. God**
5. Gülşenî	**5. Gulshanî**

Tarih: 21.08.2001
İmza:

ŞENGÜN, Necdet, Hasan Sezayî-i Gülşenî ve Eserlerindeki Dinî-Edebî Muhteva, Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ, VI+119 s.

HASAN SEZAYÎ-İ GÜLŞENÎ VE ESERLERİNDEKİ DİNÎ-EDEBÎ MUHTEVA (TEZ ÖZETİ)

Biz bu çalışmamızı iki bölümde ele aldık. I.bölümde Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hayatı şahsiyeti ve eserlerini II.bölümde ise eserlerindeki Dini-Edebi muhtevayı inceledik.

I. Bölümde, 1080 / 1669 – 1151 / 1738 yılları arasında yaşayan Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hayatını ele aldık. Hasan Sezayî-i Gülşenî 1080 / 1669 yılında bugün Yunanistan'a bağlı olan Mora yarımadasının Gördes (Korent) kasabasında doğmuş, gençlik yıllarını burada geçirmiş 18 yaşında iken 1098 / 1686 yılında gemiyle İstanbul'a oradan da Edirne'ye gelmiş bir şahıstır. Burada Piyade Mukabele Kaleminde görev yapmıştır. Halvetiyye tarikatının kollarından olan İbrahim Gülşenî'nin kurduğu Gülşenîlik tarikatına girmiş ve daha sonra kendi mahlasıyla isimlendirilen Sezāiyye tarikatını kurmuştur. Onun bu tarikat içindeki seyri tezimizde ortaya konmuştur.

Ayrıca onun eserleri ortaya konulmuş, şiirlerini içeren Divan'ı nesirlerini kapsayan Mektūbāt'ı ve ayrıca Niyazî-i Mısrî'nin bir gazeline yazdığı şerh irdelenmiştir. Bunların dışında kendi tarikatının sistemini ortaya koyduğu Kasîde-i Şumūʿ-i Lāmiʿ fî Beyān-i Etvār-ı Sābiʿ adlı bir eserinin olduğu tesbit edilmiştir. Kendisine atfedilen fakat kendisine ait olmayan eserler de burada incelenmiştir.

II. Bölümde, onun eserlerinin muhtevasına inilmiş ve hem şairlik yönü hem tasavvufî kişiliği bu eserler ekseninde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Böylelikle onun düşünce sistemi gün yüzüne çıkarılmaya gayret gösterilmiştir.

ŞENGÜN, Necdet"Hasan Sezâyî-i Gülşenî and religious and literary content in his works", Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ, VI-119 p.

ABSTRACT

In this study under the title of "Hasan Sezâyî-i Gülşenî and religious and literary content in his works" we aimed to deal with Hasan Sezayî-i Gülşenî's life story and personality, his works and religious and literary content in his works.

We examined this study in two chapters. In the first chapter; we talked about Hasan Sezayî-i Gülşenî's life story and personality. Hasan Sezâyî-i Gülşenî (1080h/1669m-1151h/1738m) was born in a small town called Gördes (Korent) located in the peninsula of Mora, which is within the borders of Greek Republic today. He spent his youth in this area until he shipped to Istanbul when he was 18 years old in 1098h/1686m then he moved to Edirne. He was in charge in Piyade Mukabele Kalemi department of military there. He submitted to Gülşenî dervish order, which was founded by İbrahim Gülşeni as one of the branches of Halvetiye dervish order. Then he himself established a new dervish order, which was given his pen name and called as Sezāiyye dervish order. We exposed, in our study, his course in this dervish order.

In this chapter; we dealt with his works and studied on his Divan which contains his poems, Mektûbât that covers his prose and his explanation of a lyric poem belonging to Niyazi Mısri. In addition it is determined that he has a work named Kasîde-i Şumū'-i Lâmî Fî Beyān-i Etvār-ı Sâbi' in which he explains the system of his own dervish order. Some works that is attributed to him but actually belongs to others not to him were also given a place in this chapter.

In the two chapter; we went into contents of his works and tried to bring his peculiarity in poetry and mystic personality to light within the axis of his above-mentioned works. So we made an effort to comprehend and explain his system of thought.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **X**

KISALTMALAR ..... **XII**

GİRİŞ **1**

I. BÖLÜM **6**

HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ **6**

A. HAYATI **6**
1. İsmi ve Mahlası 6
2. Ailesi ve Babası 7
3. Doğduğu Yer ve Tarih 8
4. Tahsil Hayatı 8
5. Edirne'ye Gelişi 9
6. Evliliği ve Çocukları 10
7. Hizmetleri 12
8. Tarikata Girişi 13
9. Tarikattaki Seyri: 14
10. Şeyhinin Vefatı, Kendisinin Şeyh Oluşu ve Faaliyetleri: 15
12. Vefatı: 17
13. Kabri: 18
14. Halifeleri: 20
15. Tarikat Silsilesi ve Özellikleri: 21
16. Müridleriyle Münasebeti: 23
17. Sezâiyye Tekkesinin Bugünkü Durumu 25

B. ŞAHSİYETİ **27**
1. Tasavvufî Şahsiyeti ve Görüşleri 27
2. Edebi Şahsiyeti 31

C. ESERLERİ **36**

1. KENDİSİNE AİT OLAN ESERLER **36**
A. Divan 36
B. Mektûbât 37
C. Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısrî 38
D. Kasîde-i Şumû'un Lâmi' 39

2. KENDİSİNE ATFEDİLEN ESERLER **40**
A. Îzâhu'l-merâm fî meziyyeti'l-kelâm: (Şerhu'n-noktati ve'l-kalem) 40
B. Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî-i Gülşenî 41

II. BÖLÜM **43**

HASAN SEZAYÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN ESERLERİNDEKİ DÎNÎ-EDEBÎ MUHTEVA 43

A. DİNİ MUHTEVA 43
1. Allah (C.C.) 43
2. Hz. Muhammed (SAV.) 46
3. Tevhid 50
4. Âlem 50
5. Kader 53
6. İnsan 54
7. Gönül 57
8. Oruç 60

B. TASAVVUFİ MUHTEVA 61
1. Vahdet-Kesret 61
2. Dünyayı Terk 62
3. Fakr 63
4. Katre-Umman 65
5. Zikr 66
6. Vuslat 67
7. Mürşid 68
8. Tevbe 71
9. Benlik 71
10. Nefs 73
11. Seher Vakti 75

C. EDEBİ MUHTEVA 76
1. Sadef-İnci 76
2. Ferhad 78
3. Anka Kuşu 79
4. Zaman 80
5. Gül-Bülbül-Gülşen 81
6. Leylâ ve Mecnûn 83
7. Şem' ve Pervâne 85
8. Hüma Kuşu 86
9. Aşk 87
10. Sevgili 89

D-ESERLERİNDE GEÇEN TARİHÎ ŞAHSİYETLER 93
1. Zaloğlu Rüstem 93
2. İbrahim Gülşenî 93
3. Hz. Süleyman 95
4. Hz. Yusuf 96
5. Hz. İsa 97
6. Beyazid-i Bestâmî 98
7. Hz. Hüseyin 98
8. Hz. Musa 99
9. Firavun 100
10. İbrahim Edhem 101

11. Eflatun 101
12. Hızır 101
13-Hallâc-ı Mansûr 103
14. Hz. İbrahim ve Nemrud 104

E. ESERLERİNDE GEÇEN ÂYET VE HADÎSLER **104**
1. ÂYETLER 105
2. HADÎSLER 109

SONUÇ 111

BİBLİYOGRAFYA **114**

ÖNSÖZ

XII. yüzyılda Orta Asya bozkırlarında Hoca Ahmet Yesevî ile başlayan Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, her çağda kendisini katlayarak büyük bir potansiyele ulaşmıştır. Bu medeniyetin gelişmesine katkıda bulunan pek çok mutasavvıf şair, hem yaşadıkları çağa ışık tutmuş; hem de, Türk Kültür ve Medeniyeti'nin daha sonraki nesillere aktarılmasında önemli görevler icra etmişlerdir. Kültür tarihimizin temel taşları sayılan bu şahıslar, meydana getirdikleri şaheserlerle tarih zincirine bir halka daha eklemişlerdir. Öte yandan bu eserleri sayesinde içinde bulundukları bölgenin kültür seviyesini yükseltmede önemli görevler üstlenmişler, kullandıkları didaktik üsluplarla kendi halklarını eğitmişlerdir.

Günümüzde kültür tarihi haritasının tam anlamıyla ortaya konulabilmesi için, bu şahıslar üzerinde önemle durulması gereği pek aşikar bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Bu bağlamda yapılan pek çok çalışma vardır. Fakat elde mevcut malzemenin çokluğu karşısında bu çalışmalar kifayet etmemektedir. "Geçmişini bilmeyen milletler yok olmaya mahkumdur" İlkesi gereğince nereden geldiğimiz ve kültürümüzün temellerinin neler olduğu ortaya konulmalıdır.

Biz bu düşünceden hareketle XVII. asrın II. yarısı ile XVIII. asrın I. yarısı arasında yaşamış olan Hasan Sezayî-i Gülşenî üzerinde çalışmayı kararlaştırdık. Bu konuda yapılmış iki çalışma vardı. Birincisi Şahver Çelikoğlu'nun hazırladığı *Sezayî-i Gülşenî Divanı* diğeri ise Ali Rıza Özuygun'un *Hasan Sezayi Efendi, Hayatı, Eserleri, Divanı ve Divan'ının Tenkitli Metni* adlı doktora çalışmasıydı. Ne var ki bu iki çalışma da Sezayî-i Gülşenî'nin sadece *Divan*'ı üzerinde yapılmış çalışmalardı ve muhteva incelemesinden uzaktı. Biz bu noktadan hareketle işin içerisine, Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin diğer eserleri olan Mektûbât'ını, Niyazî-i Mısrî'nin "Halk içre bir âyîneyim herkes bakar bir an görür" mısraıyla başlayan gazeline yaptığı şerhi ve *Kasîde-i şumu'un lâmi' fî beyâni etvâr-ı sâbi'* adlı eserini de kattık. Daha çok eserlerin içeriği üzerinde durduk. Eserlerinden hareketle Hasan Sezayî-i Gülşenî'yi yansıtmaya çalıştık.

Yine bu çalışmamızda Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hayatı ve eserlerini inceleyip edebî ve tasavvufî şahsiyetini daha çok kendi eserlerine dayanarak ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın I. Bölümünde Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hayatını devre devre inceleyerek ortaya koymaya çalıştık. Kaynaklarımızda bu hususta bilgilerin çok kısa oluşu ve genelde aynı bilgilerin tekrar edilişi, bu bölümü daha da geniş bir şekilde ele almamıza mani oldu.

Yine bu bölümde müellifimizin eserlerini inceledik. Bu konuda üç tane eserinin olduğu görüşünün tersine, varlığına bazı bilgilerin delil teşkil ettiği, fakat bilgisayar kayıtlarından veya katalog taramalarımızdan ulaşamadığımız eserlerinin de olduğu kanaatine ulaştık. Ayrıca kataloglarda ve bilgisayar kayıtlarında ona ait gösterilen bazı eserlerin de incelemelerimiz sonucu ona ait olmadığı sonucuna ulaştık.

II. Bölümde ise; bu eserler içerisindeki muhtevayı inceledik ve muhtevadan hareketle Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin düşünce dünyasını ortaya koymaya çalıştık. Bu bölümde *Mektûbât* ve *Divan*'dan yaptığımız alıntıları, alıntı yaptığımız paragrafın hemen sonunda Mektûbât için M ve Divan için D harflerini kullanarak gösterdik.

Bizi böyle bir çalışmaya teşvik eden, çalışmalarımız esnasında her türlü yardımlarını ve mesailerini esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ'a en derin saygı ve en samimi teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç kabul ediyorum.

Yine çalışmalarım esnasında engin tecrübelerinden yararlanma imkanı bulduğum değerli hocam Prof. Dr. Halil İbrahim ŞENER'e ve özellikle redaksiyon kısmında yardımlarını esirgemeyen değerli büyüğüm Arş. Gör. Alim YILDIZ'a teşekkürlerimi sunmayı, ifası icap eden bir vazife telakki ediyorum.

Necdet ŞENGÜN

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser.

a.y. :Aynı yer.

Ank. : Ankara.

AÜİF. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Bkz. : Bakınız.

D. : Divan-ı Sezayî.

Haz. : Hazırlayan.

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

İst. : İstanbul.

K.B. : Kültür Bakanlığı.

Ktp. : Kütüphanesi.

M. : Mektûbât-ı Sezayî.

MEB. : Milli Eğitim Bakanlığı.

Prof. : Profesör.

s. : Sayfa.

Sad. : Sadeleştiren.

Sül. Ktp.: Süleymaniye Kütüphanesi.

TDK. : Türk Dil Kurumu.

TTK. : Türk Tarih Kurumu.

y.y. : Basımyeri yok.

Yay. : yayınları.

Yz. : Yazma.

GİRİŞ

Tezimizin giriş kısmında çalışmamıza konu teşkil eden şahsın yaşadığı zaman dilimine genel bir bakış yapmayı uygun gördük. Bir insanın yetişmesinde pek çok etken vardır ve bunlardan bir tanesi de yaşadığı dönemin tarihî arka planıdır. Tarihî arka planının yanı sıra, o zamandaki edebî çevreyi de genel hatlarıyla ortaya koymayı, ele aldığımız şahsın edebiyat âlemindeki yerinin tesbiti bakımından yararlı olacağı düşüncesindeyiz.

Bu çalışmada ele aldığımız Hasan Sezâyî-i Gülşenî, 1080/1151–1669/1738 tarihleri arasında yaşamıştır. Bu ise XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. asrın ilk yarısı demektir. Bu nedenle tarihî arka planı incelerken, hem XVII. asır hem de XVIII. yüzyıl bu bakış açımızın içerisinde olacaktır. Şairin edebiyat platformunda kendini gösterdiği zaman dilimi XVIII. asra tekabül ettiğinden, edebî arka planı incelerken daha çok XVIII. asır üzerinde durmayı uygun bulduk.

XVII. yüzyıl, Osmanlı imparatorluğu için diğer asırlara nazaran olumsuz bir asırdır. Çünkü Osmanlının pek çok alandaki inkişafı bu asırda duraklamış ve bu büyük imparatorluğun çöküşünde temel etken olan birçok hâdisenin çekirdeği bu dönemde toprağa düşmüştür. Bu hususları aşağıda ele almaya çalışacağız.

Gerçekten XVII. yüzyıl, devlet idaresi bakımından daha önceki asırlarda görülen dirayetli padişahlardan yoksun bir asırdır. Başa geçen Osmanlı padişahları devlet ve memleket meselelerinden son derece uzaklaşarak, özellikle saray kadınlarının ve onların işbirlikçisi bazı vezirlerin elinde oyuncak haline gelmiş, onların her istediği şeyi yapar duruma düşmüşlerdir. Hatta ocak ağalarının bile bu işlerde son derece önemli bir görev icra etmesi, içinde bulunulan vaziyeti çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sultan IV. Mehmed'in çocuk denecek bir yaşta, boğdurularak öldürülen babası Sultan İbrahim'in yerine geçmesi ve başa geçtikten sonra da üç kardeşiyle birlikte sünnet olması bu konuya ilginç bir örnek teşkil eder [1]

[1] Bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi (Osmanlı Tarihi)*, TTK Yay., Ankara 1983, s. 240-366.

Bu dönemde devlet kasası önemli ölçüde boşalmış hatta padişah değişmelerinde geleneksel olarak uygulanan cülûs bahşişi dağıtımında para bulunamaz hale gelmişti. Sipahilerin ulufe alamamaları, alsalar bile zayıf akçeden almaları, yine esnafa zayıf değerdeki akçelerden dağıtım yapılması halkın padişaha olan güvenini son derece sarsmış ve yer yer ayaklanmaların, isyanların başlamasına sebep olmuştur. Haydaroğlu, Katırcıoğlu, Gürcü Abdünnebi, Abaza Hasan, Seyyid Ahmet Paşa, Celâlî ve Patrona Halil isyanları bunlardan birkaçıdır. Bu isyanlar zaman zaman sert bir şekilde bastırılırken; zaman zaman da başarıya ulaşıyor ve vaka-i vakvakiye-ki çınar vakası da olarak bilinir-gibi olayların gelişmesine neden oluyordu.

Diğer taraftan halk bu şekildeki ekonomik güçlükler ile karşı karşıya bırakılırken, padişahların son derece lüks içinde yaşamaları da diğer bir sorundu. Ulema, sadrazam ve askerî komuta kademesinin padişaha "kapaniçe" denilen ve Sultan İbrahim'in buluşu olan değerli taşlarla süslü kürkler sunma zorunluluğu getiren yasanın çıkartılması, hem bu söylediklerimize bir örnek olmuş, hem de kendisinin katledilmesinin asıl nedenlerinden birisi olmuştur [2]

Gerçi bu dönemde özellikle sadrazamlardan iyi devlet adamları çıkmış, bir takım ıslahat hareketlerine girişmişler, yer yer başarı da elde etmişlerdir. Fakat bu başarılar, devletin bünyesinde başlamış olan çürümeyi durdurmaya yetmemiştir. Özellikle Köprülüler sülalesinin büyük gayretleri vardır ve bu yeni bir kalkınma hamlesi olarak addedilirse de, ne yazık ki kalıcı bir çözüm olmaktan uzaktır. Yine bu dönemde özellikle ekonomi alanındaki faaliyetleriyle dikkati çeken Tarhuncu Ahmet Paşa, yaptığı ekonomik ıslahatların karşılığını katledilerek almıştır.[3]

Bu büyük idare boşluğunda sadrazamların geldikleri mevkilerde uzun süre kalmaları neredeyse imkansızdı. Yapacakları ıslahatları tamamlamaya fırsat bile verilmiyordu. Her iki veya üç ayda bir sadrazam değişiyordu. Fındıklılı Silahdar Mehmet Ağa, *Silahdar Tarihi*'nde bu durumu dile getirmekte ve devlet işleyişinin bozulma sebeplerinden biri olarak bu hususu göstermektedir. [4]

---

[2] Bkz.: Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukuât, (Kurumlarıyla ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi),* (Sad.: Neşet Çağatay), TTK Yay., Ankara 1979, I, 169-286.

[3] Bkz.: Uzunçarşılı, *Dünya Tarihi*, s. 240-366.

[4] Bkz.: Silahdâr Fındıklılı Mehmet Ağa, *Silahdâr Tarihi*, İstanbul 1928, I, 132-33.

Yine bu dönemde Osmanlı imparatorluğu, güçsüzlüğünden yararlanmak isteyen ve bu nedenle her fırsatta sorun çıkaran komşu devletlerle devamlı bir savaş hali içerisinde idi. Karada Ukrayna, Lehistan ve Rusya gibi zamanın güçlü devletleriyle savaşırken; denizlerde her zaman Osmanlı Devletine karşı hâkimiyet mücadelesi veren Venedikliler ile savaşılıyordu. Osmanlı donanması pek çok savaşı kaybediyor, denizlerdeki hâkimiyeti yavaş yavaş Venedik'e kaptırıyordu. Bozcaada, Semendirek ve Limni adaları Venedikliler tarafından işgal edilmiş durumda idi. Diğer taraftan en büyük deniz yenilgilerimizden Navarin yenilgisi bu dönemde vuku bulmuştur. II. Viyana kuşatması ve bozgunu ile Osmanlı Devleti için ölüm fermanı anlamına gelen Karlofça Antlaşması yine bu döneme ait felaketlerdendir.[5]

Başta devlet merkezi İstanbul olmak üzere merkeze daha uzak beldelerde ve Balkan şehirlerinde divan edebiyatı olarak da halk edebiyatı olarak da edebî hayat canlı ve hareketliydi. Asrın divan şairleri hissedilir bir huzursuzluğun tesirinde görülmekle beraber, geçen asırlarda klasikleşmiş çizgiler üzerinde aynı sanatı devam umumiyetle ettiriyorlardı. Yüksek zümrenin sanat çevrelerinde yine gazeller söyleniyor yine şevkli veya garâmî şarkılar terennüm ediliyordu. Aşk ve macera mesnevileri; tasavvuf ve alegorik mesneviler yazılıyordu.

Bu asırla birlikte artık İran edebiyatının göz kamaştırıcılığı ve üstünlüğü sona ermiş ve mahallileşme cereyanı başlamıştı. Bu asrın Osmanlı Türkçesi ile şiir yazan şairlerine kendini beğendirebilen İran şairleri, Sâib ile Şevket idi. Nâbî'nin, şiir dilinde kullanılan Arapça, Acemce kelimelerin bolluğuna karşı yaptığı şiddetli itirazı ve Dürri Efendi'nin şair kardeşi Sadi Çelebi'nin şiirin sade Türkçe sözlerle yazılması lüzumunda ısrarı vardı. Hatta asrın en büyük şairlerinden birisi olan Şeyh Galip'in bile bu akımdan etkilendiği, safi Türkçe ile şiir denemeleri yaptığı görülmekteydi. Aynı asırda reis-i şairan seçilen Osman-zâde Tâib de eserlerinde sade lisan kullanmış ve *Münşeat*'ının önsözünde yazının bilinen kelimelerle yazılmasındaki gerekliliğini vurgulamıştı. Tamamıyla millî bir nazım şekli olan şarkı tarzı, bu asırda Nedim gibi bir şair yetiştirmişti.

---

[5] Bkz.: İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay., İstanbul 1972, III, 412-489.

Asrın söyleyişinde nazım daha kuvvetli daha ustalıklı ve teknik daha kudretli idi. Fakat söylenenler, büyük şairlerin dışında kalanlar için, eskilerin tekrarından ibaretti. Bunun yanı sıra nesir lisanında da az çok bir sadeleşme vardı. XVII. asrın ağır ve külfetli nesri, bütün nesirciler tarafından tamamıyla terk edilmiş olmamakla birlikte eski ehemmiyetini kaybetmişti.[6]

XVIII. yüzyılda yetişen başlıca divan şairlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Nedim ve Şeyh Galip başta olmak üzere Osman-zâde Tâib, İstanbullu Nazîm, Kâmî, Tırsî, Râsih, Münîf, Belîğ, Nevres-i Kadîm, Haşmet, Kânî, Neş'et, Sâmi, Nahîfî, Râşid, İzzet Ali Paşa, Neylî, Seyyid Vehbî, Çelebi-zâde Âsım, Koca Râgıb Paşa, Sümbül-zâde Vehbî, Surûrî, Enderunlu Fâzıl, Fıtnat Hanım, Esrar Dede, İlhâmî (III. Selim).[7]

XVII. yüzyıl, halk ve tasavvufî halk edebiyatı adına çok bereketli bir devirdir. Filhakika bu devirde Âşık Ömer, Cevherî, Karacoğlan, Köroğlu gibi maruf saz şairleri yetişmiştir. Özellikle Âşık Ömer ve Cevherî divan edebiyatı tesirinde kalarak aruz ölçüsünü de kullanmıştır. Bu nedenle bu daha çok halk edebiyatı şairleri olarak tanınan bu kimseler, divan edebiyatı çevrelerinde de tanınmışlardır. XVIII. yüzyılda ise; Fasîhî, Şermî ve Kabasakal Mehmet gibi tanınmış saz şairleri vardır.[8] Vasfi Mahir Kocatürk XVIII. asırda yetişen bu saz şairlerinin yanı sıra şu isimleri de kaydetmektedir: Ravzî, Ercişli Emrah, Öksüz Ahmed, Mahdûmî, Âşık Said.[9] Sadettin Nüzhet Ergun, bunlara şu iki ismi daha ilave eder: Haceloğlu ve Hükmî.[10]

Bu dönemdeki nesir ustaları ise; kendi adıyla tarih sahibi Silahdâr Mehmet Ağa, Ahmet Vâsıf, Fındıklılı Süleyman, Suphî, Ahmet Resmî, ünlü sefirimiz Yirmisekiz Mehmet Çelebi-ki *Sefâret-nâme* sahibidir-İbrahim Müteferrika ve Müstakîm-zâde Süleyman Sadeddin.[11]

---

6 Bkz.: Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, MEB. Yay., İstanbul 1998, II, 744-746.
7 Bkz.: Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, İstanbul 1973, II, 396.
8 Bkz.: Agah Sırrı Levent, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul 1933, s. 379.
9 Bkz.: Vasfi Mahir Kocatürk, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, Ankara 1964, s. 493.
10 Bkz.: Sadettin Nuzhet Ergun, *Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, İstanbul 1931, s. 513-514.
11 Bkz.: Kocatürk, *age*, s. 564.

Bu asrın, Tekke Edebiyatı vadisinde at koşturan şairlerine gelince, çalışmamıza konu teşkil eden Hasan Sezayî-i Gülşenî'yi de etkileyen şahıslardan biri olan Enîs Recep Dede yanında Şeyh Zâtî, Şeyh Rızâ, Zekâyî ve Şeyh Kaygulu gibi mutasavvıf şairler burada zikredilebilir. Hasan Sezayî Efendi de bu şairler arasındaki yerini haklı olarak almıştır.[12]

XVIII. asır Tezkire geleneği, tezkirecilik sahasında ciddi, çalışkan ve tecrübeli müellifler yetiştirmiştir. Bunun sebebi, XV. asırda Ali Şir Nevâî ile başlayan Türk tezkireciliğinin, asırlar içinde tabiî bir tekâmül göstermesidir. Bu tekâmül, tezkirelerde tanıtılan şahısların hayatları ve eserleri hakkında, mümkün olduğu kadar doğru ve vesikaya dayanır bilgiler toplamak ve yine adı geçen şairlerin edebî şahsiyetleri üzerinde vukuflu bilgiler vermek bakımındandır.

Asrın bu vadideki ilk mühim eseri *Safaî Tezkiresi*'dir. Eserin asıl adı da *Nuhbetü'l-âsâr min-fevâidi'l-eş'âr*'dır. Bu dalda önemli isimlerden bir tanesi de Salim Efendi'dir. İsmail Beliğ Efendi'nin *Güldeste-i Rıyâz-ı İrfân* isimli eseri de bu dönemdeki bir başka mühim çalışmadır. Yine Beliğ, *Nuhbetü'l-âsâr li-zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*'ı kaleme almıştır. Bu asrın başlarında yazılan diğer bir biyografik eser de Şeyhi'nin *Vakâyiu'l-fuzalâ*'sıdır. Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâ'*sı ve Saffet Mustafa Efendi'nin *Saffet Tezkiresi* ile eksik kalmış bir tezkire olan *Silahdâr-zâde Mehmed Emin Tezkiresi* de kayda değer önemli tezkirelerdendir. Yine Mevlevî şairlere ait birkaç önemli tezkire de bu asrın mahsulleri arasındadır. Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* adlı eseriyle şöhret bulurken, Şeyh Galib'in aziz dostu ve sadık dervişi Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*'yi yazmıştır.[13]

Devletin kuruluşundan itibaren ilim ve sanat adamlarını daima koruyup kollamış olan Osmanlı padişahlarının kendileri de mutlaka bir sanatla meşgul olmuşlardır. Bu sanat genellikle şiirdir. Bu dönemdeki şair Osmanlı padişahları, aynı zamanda hattat olan Sultan Üçüncü Ahmed ile İlhâmî mahlasıyla şiirler yazan III. Selim'dir.[14]

---

[12] *Aynı yer*.
[13] Bkz.: Banarlı, *age*, s. 790.
[14] Bkz.: Banarlı, *age*, s. 747.

I. BÖLÜM

HASAN SEZÂYÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

A. HAYATI

1. İsmi ve Mahlası

Mahlas, şairin asıl isminin dışında, kendisine verilen ve artık onunla meşhur olduğu bir başka isimdir. Bu isim genelde kolayca hatırda tutulabilecek türden ve kısa olur. Divan edebiyatında bu gelenek asırlarca sürüp gelmiş, şairlerin hemen hemen hepsi bir mahlas kullanmıştır. Çalışmamıza konu teşkil eden şahsın asıl adı Hasan; mahlası ise, "Sezayî"dir. Bu hususta kaynaklarımız ittifak halindedir. Sâlim Efendi de *Tezkire-i Sâlim* adlı eserinde, bu mutasavvıf şairin adını Hasan Efendi şeklinde vermektedir.[15] Şair, kendi ismini de bir gazelinin matla beytinde ifade etmektedir. Söz konusu aşağıdaki beyitteki *Hasan* ifadesi, *Hasan Sezâyî-i Gülşenî'nin Divanı*'nı günümüz harflerine aktararan Şahver Çelikoğlu[16] tarafından yanlış bir şekilde *hüsn* olarak okunmuştur.

Tāir-i ḳuds ol çalış gel ey *Ḥasan*
Nūr iken esfelde kalmak pes neden[17]

Kaynaklarımıza göre şaire bu mahlası Niyazî-i Mısrî hazretleri vermiştir.[18] Bu mahlasın veriliş şeklini Mustafa Tatçı şu şekilde açıklamaktadır: "1692 senesinde (II. Ahmed devri) Niyazî-i Mısrî bir grup dervişiyle birlikte Avusturya seferi için Osmanlı Ordusuna katılmak ister. Padişahın etrafında bulunan bir takım kimseler, padişahı 'müridi çoğalan bazı meşayıh huruç davasına kalkışıyor' diyerek, Mısrî'nin sefere katılmasını engellerler. Esasen padişah Mısrî hazretlerine gönülden bağlıdır ve bu sefere Mısrî'nin de katılabileceğini düşünmektedir. Fakat etrafındaki kişilerin hükmü galip gelir. Neticede padişah, Mısrî'ye, Bursa'da kalıp hayır duada bulunması için bir hatt-ı hümayûn gönderir. Mısrî, buna karşılık bir mektup yazıp padişahın,

---

15 Bkz.: Salim Efendi, *Tezkire-i Salim*, İkdam Matbaası, Dersaadet 1314, s. 350.
16 Sezayi-i Gülşenî, *Divan* (Haz.:Şahver Çelikoğlu), Yazı Yayıncılık, İstanbul 1985, s. 149.
17 Sezayî, *Divan-ı Sezayî*, Bulak, Kahire 1256/1840, 141 sayfa, (Taş baskı), s. 88.
18 Bkz.: Ebu Rıdvan Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-Aliyye*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1338-1341, s. 50; Burrıll Kathleen, "Sezayi", EI.2, IX, 150; Müstakim-zâde Süleyman Sadettin, *Mecelletü'n-nisâb fi'n-nesebi ve'l-künâ ve'l-elkâb*, Kültür Bakanlığı Yay., (Tıpkı Basım) Ankara 2001, s. 273b.

evliya sözünü tutması gerektiğini ve sefere mutlaka katılacağını bildirir. İki yüz kadar dervişiyle Edirne'ye gelir. Bu sırada Selimiye camiinde verdiği bir vaazdan sonra bir taht-ı revana bindirilerek, Gelibolu yoluyla Limni'ye gönderilir. İşte bu hâdiseden çok müteessir olan La'lî-i Gülşenî (Sezayî'nin şeyhi), asrın kutbu olan Mısrî'den Edirneliler adına özür dilemek üzere derviş Hasan Sezayî Efendi'yi huzura gönderir. Hasan Sezayî Efendi, Mısrî'yi, Edirne'den ayrılacağı sırada görür ve kendisinden afv diler. İşte bu görüşmede Niyazî-i Mısrî, Hasan Sezayî Efendi'ye "Sezayî" mahlasını verir."[19] Hasan Efendi, Sezayî mahlasını benimsemiş ve şiirlerinde hep bu mahlası kullanmıştır:

Kargāh-ı ʿāleme geldim *Sezāyî* seyr ile
Kār-ı ʿaşḳı eylemek hāṣıl muḳaddemdir baña [20]

Pîrlere sordu *Sezāyî* ne dürür sırr-ı ḥayāt
Remz ile bir nefes idüp ana dem dem dediler [21]

Bazen hem mahlasını hem tarikat nisbetini beraber kullandığı da olmuştur:

*Gülşenî*den bir ḳadeḥ nūş eyleyen
Ey *Sezāyî* lāyıḳ-ı Yezdān olur [22]

Bazen de hem şeyhi Muhammed La'lî Fenayî Efendi'yi hatırlatan, ona bağlılığını gösteren; hem de, tasavvufta bir makam olan fena makamını anımsatan beyitlerde tevriyeli bir üslup kullanmıştır:

Kendüñe rāh-ı *fenāyı* pîşe it
Kande ʿazm itsen bulasın intihā [23]

2. Ailesi

Hasan Sezâyî-i Gülşenî'nin aile efrâdı hakkındaki bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Annesinin kimliği, kaç kardeşinin olduğu, diğer aile fertlerinin kimliği gibi sorular kapalı kalmıştır. Burada sadece kaynaklarımızda geçen Hasan b. Ali şeklindeki rivayetten hareketle, babasının Ali adında bir zat olduğunu söylemek

---

19 Mustafa Tatçı, "Sezayi Gülşenî'nin Mahlası", *İslami Edebiyat Dergisi*, S. 15, Ocak-Şubat-Mart, İstanbul 1992, s. 15. Bu makale; Mustafa Tatçı, *Edebiyattan İçeri, Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar***,** Ankara 1997, s. 366-369'da da yayınlanmıştır.

20 Sezayî, *Divan*, s. 20.

21 Sezayî, *age*, s. 46.

22 Sezayî, *age*, s. 39.

23 Sezayî, *age*, s. 20.

mümkündür. Dedesi ise; kaynaklarımızda sadece adı zikredilen ve Kurtbey-zade Hasan adında Gördes şehrinin ileri gelen zatlarından birisidir [24]

3. Doğduğu Yer ve Tarih

Kaynakların büyük bir kısmı onun Mora yarımadasındaki Korent (Gördüs) şehrinde doğduğu[25] ve hayatının gençlik yıllarını burada geçirdiğini haber vermektedir. Kaynakların bu genel kanaatine karşın Mehmet Süreyya, *Sicilli-i Osmânî*'de onun doğum yerini Mora yerine Larende (Karaman) olarak göstermektedir.[26] Aynı hataya *Hediyyetü'l-ârifîn Esmâü'l-müellifîn ve Âsâru'l-musannıfîn* adlı eserinde Bağdatlı İsmail Paşa da düşmüştür. İsmail Paşa, Sezayî-i Larendevî başlığı altında Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hayatını anlatmaktadır. Burada bir başka husus da Bağdatlı İsmail Paşa'nın, onun babasını Abdullah adında bir zat olarak göstermesidir. Bağdatlı İsmail Paşa eserinde, Hasan Sezayî'nin künyesini *Hasan b. Ali* yerine *Hasan b. Abdullah* şeklinde vermektedir.[27]

"W. Björkman tarafından Sezayî'nin aslen Rum olduğuna dair verilen malumatın doğruluğunu (EI, Sezay maddesi) teyid eden bir kayda kaynaklarda rastlanmamaktadır. (bu iddia olsa olsa *Kâmûsu'l-a'lâm*, IV, 2562'deki 'an asl Moralı' ibaresinin yanlış anlaşılmasından ileri gelmiş olmalıdır." [28]

Onun doğum tarihi hususunda da kaynaklar ittifak halinde Hicrî 1080 Miladî 1669 yılını işaret etmektedir.[29]

4. Tahsil Hayatı

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin çocukluk ve gençlik yıllarını nasıl geçirdiği de maalesef aydınlığa kavuşmamış noktalardan biridir. Dolayısıyla nasıl bir tahsil hayatı olmuştur bilinmemektedir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Hasan Sezayî Efendi, Mora'nın Venedikliler tarafından işgalinden sonra, önce İstanbul'a, daha sonra da

---

[24] Bkz.: *Tercüme-i Hâl-i Sezâyî*, s. 1 (Bu eser, Muhammed La'lî Fenâyî Efendi'nin **Şerh-i Ma'nevî-i Şerîf** adlı eseri ile Hasan Sezayî'nin **Mektûbât-ı Sezâyî** ve **Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısrî** adlı eserlerinin birlikte basıldığı (Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289) eserin içerisindedir.

[25] Bkz.: Şemsettin Sami, **Kâmûsu'l-a'lâm**, İstanbul, 1311, IV, 2562.

[26] Bkz.: Mehmet Süreyya, **Sicilli-i Osmânî**, Matbaa-i Amire, İstanbul, III, 15.

[27] Bkz.: Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifîn esmaü'l-müellifîn ve âsāru'l-musannifîn**, İstanbul, 1951, I, 298.

[28] Tahsin Yazıcı, "Sezayî", **DİA.**, X, 547-548.

[29] Bkz.: Harîrî-zâde Kemaleddin, **Tıbyânü'l-vesâil ve'l-hakaik fî beyân-i selâsi't-tarâik**, Mart 1992, III, 126; Bağdatlı İsmail Paşa, **age.**, s. 298; **Tercüme-i Hâl-i Sezâyî**, s. 1.

Edirne'ye gönderilmiş ve burada piyade mukâbele kaleminde[30] kendisine görev verilmiştir.[31] Onun mukâbele kalemi gibi iyi bir tahsil gerektiren bir görevle görevlendirilmesi, bizde Mora'da iken iyi bir tahsil gördüğü intibaını uyandırmaktadır. Ayrıca onun bir yandan bu hizmetini sürdürürken, diğer yandan tasavvufla ilgilendiğini, bu hususta araştırmalar yaptığını ve birtakım tasavvufî kitaplar okuduğunu biliyoruz.[32] Bu bilgilerimizden de yola çıkarak onun tahsil hayatını tam olarak ortaya koyamasak bile, en azından belli bir temel eğitim aldığı sonucuna ulaşabiliriz.

5. Edirne'ye Gelişi

Venediklilerin Mora yarımadasını 1098/1686'de işgali üzerine, burada bulunan halk akın akın Osmanlı devletinin başka şehirlerine kaçmaya başlamıştır. Hasan Sezayî-i Gülşenî de bir gemiye binerek İstanbul'a gelir.[33] İstanbul'a geldiğinde Osmanlı saltanatında Sultan IV. (Avcı) Mehmet Han b. İbrahim vardır. Sultan IV. Mehmet 1058/1648 senesinde padişah olmuş, 1099/1687 senesinde vefat etmiştir. Yani Hasan Sezayî-i Gülşenî, İstanbul'a geldiğinde padişahın son günleridir. Osmanlı devletinin hem Nemçe krallığı hem de Venedik ile başı derttedir. Bu yüzden padişah IV. Mehmet, bizzat ordunun başında Edirne'ye gitmiştir. Hasan Sezayî Efendi de derhal Edirne'ye gönderilir. O zaman piyade mukâbelecisi olan Ali Efendi adında bir zatın yanına evlat olarak verilir. Aynı zamanda onun yanında mukâbele kaleminde çalışmaya başlar.[34] Diğer kaynaklarda verilen bilgiler bu kadarla sınırlı iken, *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi*'nde onun tekrar İstanbul'a döndüğü ve halvetî tarikatı şeyhlerinden Mehmet Sırrî Efendi'ye intisab ettiği, bir müddet onun yanında kaldıktan sonra tekrar Edirne'ye döndüğü haber verilmektedir.[35] Diğer kaynaklarda Mehmet Sırrî Efendi'nin ikamet yeri Edirne olarak gösterildiğinden, bu rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerektiği kanaatini taşıyoruz.

---

30 Geniş Bilgi için Bkz.: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB. Yay., İstanbul, 1993, II, 574-575.

31 Bkz.: *Tercüme-i Hâl-i Sezâyî*, s. 1.

32 Bkz.: *Aynı yer*.

33 Bkz.: Fatin Davud, *Hâtimetü'l-Eş'ar*, (Yazma), AÜİF. Ktp., y.y., s. 192-193; Muallim Nâci, *Esâmi***,** İstanbul, 1308, s. 164.

34 Bkz.: *Tercüme-i Hal*, s.1.

35 Bkz.: *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi/Kişiler-Dönemler-Akımlar-Yapıtlar*, İstanbul 1983, IX, 4994.

6. Evliliği ve Çocukları

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hanımı hakkındaki bilgilerimiz son derece sınırlıdır. Hasan Efendi Edirne'ye gelince, mukâbele kaleminde kendisine evlatlık olarak verildiği Ali Efendi, onu öz evladı gibi bağrına basmış ve onu Şeyh Seyyid Osman Efendi adında bir şahsın kızıyla evlendirmiştir. Bu düğünün yapıldığı tarihte Hasan Sezayî'nin yaşı oldukça küçüktür.[36]

Hasan Sezayî zaman zaman mektup yazdığı şahsın hanımına kendi hanımının selamını iletmektedir. Dolayısıyla Hasan Sezayî'nin hanımı, bu tür mektuplarda dile getirilmektedir. Fakat onun adı ve şahsiyeti hakkında pek fazla bir malumat verilmemektedir. Yukarda adı geçen Şeyh Seyyid Osman Efendi'nin kızı oluşundan başka herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Diğer taraftan Matbu *Mektûbât*'ta onun kayın babası Şeyh Seyyid Osman Efendi'ye mektupları da bulunmaktadır.[37]

Çocuklarına gelince; Hasan Sezayî Efendi'nin çocuklarından şimdilik bir oğlu ile iki kızının varlığı bilinmektedir. Fakat Mehmet Sadık Efendi'den "büyük mahdumları" şeklinde bahsedilmesi, onun Mehmed Sadık Efendi'den başka oğlu veya oğullarının olabileceği ihtimalini de güçlendirmektedir.[38] Oğlu Mehmed Sadık, babasının ölümünden sonra onun yerine geçmiş, bir müddet Edirne'de kalmış, 1175 1761/1762 senesinde makamını oğlu Çelebi Hasan Efendi'ye bırakarak Mora'daki anavatanına gitmiş ve burada vefat etmiştir. Kızlarından birisinin adı Zehra'dır ve bu kızı şeyh Ahmed Müsellem Efendi ile evlenmiştir.[39]

Diğer damadının adı Hafız Mustafa Efendi'dir. Hafız Mustafa Efendi de tıpkı Ahmed Müsellem Efendi gibi Hasan Sezayî'nin müridlerindendir. Hasan Sezayî'nin ona gönderdiği bir mektupta: "*Bu dahi ol mürşid-i erbâb-ı tarîkat ve mürebbî-i ashâb-ı hakîkatın dâmâd-ı muhteremleri kudvetu's-sülehâ ve's-sâlikîn Hafız Mustafa Efendi'ye mahal-be-mahal ketb ü irsâl buyurdukları mekâtiblerdir*"[40] şeklindeki ifadeler, bu hususu bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Fakat Hafız Mustafa

---

36 Bkz.: Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-ı Emsâr*, (Haz.: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz), Ankara 2000, III, 132.
37 Bkz.: Sezâyî, *Mektûbât-ı Sezâyî*, İstanbul 1289, 145 sayfa, (Taş baskı), s. 71.
38 Bkz.: Vassâf, *Sefîne*, III, 153.
39 Bkz.: Yazıcı, *ag.madde*, s. 548.
40 Sezâyî, *Mektûbât*, s. 50.

Efendi'nin eşi olan bu diğer kızının adı ve kimliği, Hasan Sezayî'nin herhangi bir eserinde herhangi bir şekilde bahse konu edilmemiştir.

Yine Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin *Divan*'ındaki bir tarih manzumesi bize onun çok küçük yaşta kaybettiği Fâtıma Zehrâ adlı bir kızının olduğunu haber vermektedir. Onun vefatına çok müteessir olan Hasan Sezayî-i Gülşenî şu tarih kıtasını yazmıştır:

"Daḫi maʿsum iken bildi bu fānide beḳā yokdur
İḳāmet kılmadı anuñ içün bu dār-ı rıḥletde

Kopardı gülşen-i tenden ecel bir gonca nevreste
Hezār-ı ḫasretle kaldılar peder māderle firḳatde

Olup hem-nām-ı Zehrā çünkü ya Rab dilerim senden
Enîs-i Fātıma Zehrā ola ol yevm-i dehşetde

Sezāyī fevtine tārīḫ duʿālar eyleyüp dedim
Çiçek gibi açılsın Fātımam gülzār-ı cennetde" [41]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, kızlarından memnun olmasına karşın, oğlu Mehmet Sadık Efendi'nin birtakım olumsuz hareketlerinden rahatsızlık duymaktadır. Oğluna yazdığı bir mektubunda bu durumdan memnun olmadığını açıkça ifade etmektedir. Bu mektupta: "*Bilürsin bana isyânın çoktur ben dâimâ afv üzreyim. Eğer bu vasiyetlerimi tutarsan hem dünyada azîz ü muhterem hem âhirette mükerrem olursun. Tarafımızdan Seyyid Osman'ı anda me'mur etmişiz, kendi baban çırağıdır, gayrı senindir. İttihad üzre ol. Dünya fânî olduğun bilesin ne sana kalır ne ona*"[42] demektedir. Bir başka mektubunda da tebdîl-i mekânda ferahlık vardır düşüncesiyle oğlunu seyahata gönderdiği, fakat seyahatten beklenen neticenin hâsıl olmadığı dolayısıyla oğluyla ilgili sıkıntıların halen devam ettiği ifade edilmektedir: "*Seyâhattan asla terbiye olmamış. Hak Teâlâ terbiye-i ma'nevî ile murabbâ eyleye ne çâre doğdu, boğmağa yaramaz. Ve'l-hâsıl cümlenin affını ricâ ederim. Kendi bağımız koruğudur.*"[43]

Hasan Sezayî'nin hanımı ve çocukları dışında, Mora yarımadasında yaşayan İbrahim Efendi adında bir akrabasından daha bahsetmemiz gerekir. Bu şahıs, Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin kayınbiraderidir ve onun Mora yarımadasında Gördüs şehrinde

[41] Sezâyî, **Divan**, s. 134.
[42] Sezâyî, **Mektûbât,** s. 8.
[43] Sezâyî, **Mektûbât**, s. 16.

zaviye haline getirdiği evinin yönetiminden sorumlu bir şahıstır. *Mektûbât*'ında bu hususa temas edilmiştir.[44]

Burada hem birinci dereceden akrabası olmaları hasebiyle; hem de, onun vefatından sonra tarikatın seyrindeki etkin rolleri bakımından Hasan Sezayî'nin torunlarından da bahsetmenin uygun olacağını düşünüyoruz. Hasan Sezayî'nin oğlu Şeyh Sadık Efendi, babasının yerine tekkeye şeyh olduktan sonra, 1170 (1757) yılında babasının aslî vatanını ziyaret etmek arzusuyla Mora'ya gitmiş ve orada vefat etmiştir. Yirmi dört senelik şeyhliğin ardından vefatıyla birlikte, onun yerine büyük oğlu yani Hasan Sezayî'nin torunu Çelebi Hasan Efendi şeyh olmuştur. Çelebi Hasan Efendi'nin Hatice, Tevhide, Derviş, Zeynep, ve Zehra isminde kızları ve Sezayî adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Derviş hanımın oğulları Şeyh Mahmud ve Şeyh Ahmed Efendiler şeyhliği ikiye bölerek müştereken devam ettirmişlerdir. Diğer taraftan Sezayî Efendi'ye de şeyhlik verilmiştir. Mahmut Efendi'nin çocuğu olmaması dolayısıyla yalnız Ahmed Efendi'den şeyhlik devam etmiştir.[45] Edirne'den Şeyh Hayâlî adında bir zat, Sezayî Efendi'nin de çocuğunun bulunmadığını haber vermektedir.[46]

7. Hizmetleri

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin hizmetlerini çeşitli gruplarda incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi devlet hizmetidir. O, Venediklerin Mora yarımadasını işgalinden sonra geldiği Edirne'de mukabele kalemine girmiş, Osmanlı devletinin savaşlar içinde buhranlı günler yaşadığı bir dönemde önemli bir vazife icra etmiştir. Fakat onun bu görevini kaç yıl devam ettirdiği, görevden ayrılıp ayrılmadığı hususunda bir bilgi yoktur.

Onun bir başka görevi ise kendi tarikatı içerisindeki üstlendiği vazifedir. Şeyhi Muhammed La'lî Fenayî Efendi, onu dergahın vakıflarının icarlarını toplamaya memur etmiştir. Bu memuriyetinden dolayı da kendisine Câbî Dede lakabı verilmiştir.[47]

---

44 Bkz.: Sezayî, *Mektûbât*, s. 22.
45 Bkz.: *Tercüme-i Hâl-i Sezâyî*, s. 7.
46 Bkz.: Vassâf, *Sefîne*, s. 154.
47 Bkz.: Yazıcı, *ag.madde*, s. 547.

Onun bir başka hizmeti de şeyh olarak yürüttüğü hizmetidir. Şeyhi Muhammed La'lî Fenayî Efendi'nin ebedî âleme irtihalinden sonra postnişin olan Sezayî Efendi, tam otuz sekiz yıl bu hizmetine devam etmiş, Edirne'den Eğriboz'a uzanan çok geniş bir yelpazede halkı irşad vazifesini yerine getirmiş,[48] bu insanların sadece manevî terbiyelerini üstlenmemiş aynı zamanda maddi bakımdan da onlara destek olmaya çalışmıştır.

8. Tarikata Girişi

Venediklilerin 1098/1686 tarihinde, Mora yarımadasını işgali üzerine buradan ayrılan Hasan Sezayî-i Gülşenî, gemiyle önce İstanbul'a daha sonra da Edirne'ye gelir. İşte yapmış olduğu bu yolculuk esnasında gemide bulunan halvetî şeyhlerinden birisiyle sohbet eder ve ondan etkilenir. Edirne'de resmî görevi dışındaki vakitlerinde ilimle uğraşır. Bu tür ilmî çalışmalarını devam ettirirdiği sıralarda bir rüya görür ve bu rüyadan son derece etkilenerek şu kıtayı söyler:

Nedir bu ḳaṭrelerde baḥr-i ʿummān olduġun cānā
Nedir buẓerrelerde şems-i tābān olduġun cānā

Çü sensin ẓāhir u bāṭın haḳīḳatta olan mevcūd
Nedir bu naḳş-ı gün-ā-günde pinhān olduğun cānā

Bu kıtanın da etkisiyle bütün masivadan el etek çekmeye karar verir ve bir şeyhe intisab etme fikrine kapılır. Böylece kendisine bir şeyh aramaya, araştırmaya başlar. Daha sonra Mısır'da 940/1533 yılında vefat etmiş olan İbrahim Gülşenî [49] hazretlerinin Edirne'de Hacı Hallâc mahallesinde bulunan, aslında Etimekçi Ahmed Paşa hazretlerinin cami-i şerifi olup daha sonra İbrahim Gülşenî tarafından irşad vazifesiyle Edirne'ye gönderilmiş olan Şeyh Âşık Musa Efendi Tekkesi olarak bilinen mekanda Şeyh Âşık Musa'nın torunu Ali es-Saffetî'nin irşad kardeşleri olan Şeyh Hasan el-Ahsenî'den icazetle Gülşenî tarikatında mürşid olmuş olan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi'den el almış, ona bağlanmıştır.[50]

Daha sonra Muhammed Sırrî Efendi'nin vefatıyla boşalan şeyhlik makamına Muhammed La'lî Fenayî Efendi geçer. Hasan Sezayî-i Gülşenî de bu şahsa bağlanır

[48] **Tercüme-i Hal-i Sezayi**, s.1.
[49] Geniş Bilgi için Bkz.: Konur, Himmet, **İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay. İstanbul, 2000.
[50] Bkz. **Tercüme-i Hal-i Sezayi**, s. 2.

ve ondan ilim tahsil eder ve seyr-i sülûkunu tamamlar.[51] Hasan Sezayî-i Gülşenî, şeyhi La'lî Fenayî Efendi'ye karşı büyük bir saygı ve hürmet duymaktadır. Ona olan muhabbet ve bağlılığını her fırsatta dile getirir:

"Gül faşlı Sezāyî'de bulmuşdur **Fenāyî**'de
Sen daḫî bulam dirseň gel cān ile ol bende." [52]

"İşit bu Sezāyî'den ne gördü **Fenāyî**'den
Dost vechini gösterdi mir'āt-ı mücellādan." [53]

9. Tarikattaki Seyri

Muhammed Sırrî Efendi vefat edince, Şeyh Şucâeddin Efendi zaviyesinde oturan ve tarikatın mürşidi olan Muhammed La'lî Fenayî Efendi, Âşık Musa zaviyesine gelerek postnişin olmuştur. Muhammed La'lî Efendi, Hasan Sezayî Efendi'ye dergahın vakıf icarlarını toplamak görevini vermiştir. Hasan Sezayî Efendi, La'lî Efendi'ye dolayısıyla Gülşenîlik tarikatına intisabını ve onun manevî terbiyesinden geçişini şu beyitlerle anlatmıştır.

Şāh-rāh-ı ʿalem-i ıṭlāka girdim ṣıdḳ ile
Kuṭb-ı ʿālem şeyḫ *Laʿlī Gülşenīdür* rehberim[54]

Gülşenīyem nisbetim gül-zāradur
Bülbülem kārım hemīşe zārdur

Aydın olsa gülşenim itme ʿaceb
Rūşenīye intisābım vardır [55]

Ne nām ü ne nişān gözler ḫarab-ender-ḫarab olmuş
Tarīḳ erbābının ehl-i fenāsı *Gülşenīlerdür* [56]

Vücūdın maḥv iden nūr-ı liḳāda *Gülşenīlerdür*
Gül-i bī-ḫāra şebnem-veş fütāde *Gülşenīlerdür* [57]

---

[51] Bkz. Sâlim, **Tezkire,** s. 350.
[52] Sezayî, **Divan** s. 105.
[53] **Aynı yer.**
[54] **Tercüme-i Hâl-i Sezâyî**, s. 2.
[55] Sezayî, **Divan,** s. 30.
[56] Sezayî, **Divan,** s. 31.
[57] Bkz. **A.g.e.**, s. 33.

10. Şeyhinin Vefatı, Kendisinin Şeyh Oluşu ve Faaliyetleri

Muallim Naci, Esamî'de Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin şeyhini pek çok kaynağın aksine Muhammed La'lî yerine Muhammed Ali şeklinde vermektedir. Basım hatası olabileceği ihtimalini de dikkate alarak ihtiyatla karşılıyoruz.[58]

Şeyh Muhammed La'lî Fenayî Efendi aslen Kastamonuludur. Edirne'de şöhret bulmuşlardır. Şabanî, Uşşakî, Gülşenî, Sünbülî ve Nakşî tarikatlarından icazet almıştır. Daha sonra Edirne'ye gelip Uşşakî ricalinden Şeyh Sadık Efendiye ve Gülşenî tarikatından Şeyh Muhammed Sırrî Efendi'ye intisap etmiştir. Muhammed Sırrî Eefendi'nin işaretiyle İstanbul'a gelip Hankāh-ı Hz Sünbül'de erbaîn çıkarmıştır. Tekrar Edirne'ye dönerek irşad vazifesine Şeyh Şuca' Zaviyesi'nde başlamıştır. Hicaz'a gitmiş ve burada Şeyh Ahmed-i Curyānî'ye bağlanmıştır. Hicaz'dan dönüşlerinde Edirne'de aynı zaviyede irşad vazifesine devam etmiştir. La'lî mahlasını mürekkep yapmasından dolayı almıştır.[59] Daha sonra Muhammed La'lî Fenayî Efendi vefat etmiştir. Onun vefatına şu tarih kıtasıyla tarih düşürülmüştür:

"Dirîğa yine hemnām-ı Muḥammed şeyḫ-i rūşenden
Tarîk-i Gülşenînin pişvāyı Hazreti La'lî

Koyup bu tekye-gāhiyi bekāyı eyledi rıḥlet
Olunca rūh-ı pāki ʿālem-i envāra müstaʿlî

Dedim gūş eyleyince irtiḥalin "Kāmiyā" tāriḫ
Meded koptu nihāl-i Gülşenîden bir gül Laʿlî." [60]

Onun vefatını müteākiben yerine halifelerinden şeyh Mahmud Hamdi Efendi geçti. Altı ay sonra o da ebedî āleme irtihal edince Lārā Camii karşısında bulunan Veli Dede Dergahı'nda postnişin olan Hasan Sezayî-i Gülşenî, şeyhi Laʿlî Efendi'nin kendisine verdiği şeyhlik icazetiyle kendi yerine damadı ve halifesi şeyh Ahmed Müsellem Efendi'yi bırakarak Âşık Musa Hankāhı'na gelerek mürşid oldu.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Fenayî Efendi'ye son derece sıkı bir hürmet hissi ile bağlanmış ve pek çok yerde kendi ismiyle beraber onu da zikretmiştir.

---

[58] Bkz. Muallim Naci, **Esami**, s.164.
[59] Bkz. Vassāf, **Sefîne,** II1, 132, 133.
[60] Sezayî, **Mektūbāt**, s.145.

"Her biri vechine mir'at olmuş
Gören ol vechi bizzat olmuş
Görünür vech-i **Sezāyî**'den ol
Bilinen hal **Fenāyî**'den olmuş." [61]

Mürşidliği esnasında zahir ve batın bilgisiyle müridlerini eğitmiş, devamlı evrad ve ezkar ile iştigal etmiş, ibadet ve taat ile meşgul olmuştur.

Hasan Sezayî-i Gülşenî hiç şüphesiz Mısır'da İbrahim Gülşenî tarafından kurulmuş olan Gülşenîlik'e bağlıdır. O her an bu gerçeği dile getirmiş ve Gülşenî mahlasını sık sık kullanmıştır. Kendisinin İbrahim Gülşenî'ye bağlılıklarını şu beyit çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

"**Gülşenî**'nin bendesi derviş Sezāyî rū-siyah
Dergeh-i vālāsına yüzler sürüp eyler penāh." [62]

"Sezāyî Gülşenî'den Rūşenîlik
Olursa ḫāne-i cānān olur dil." [63]
.....
"Yā **Gülşenî Sezāyî** kuluň geldi kapına
Raḥm eyle al elini meded dest-gîri ol." [64]

11. Mısır'a Gitmesi:

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin Mısır'a gidip gitmedikleri de kaynaklarımızda açık bir şekilde ortaya konamamıştır. Bu konuda Hüseyin Vassaf, Sefine'de şöyle bir rivayette bulunmaktadır. "Hz Sezayî Efendimizin Mısır'a seyahatleri de menkuldür. Fakat teracim-i ahval kitaplarında bu nakle müsadif olmadım. Mısır'a azimetlerine ve orada Şeyh İbrahim Çelebi hazretlerinden sūret-i ātide münderic icazet-name almalarına bakılırsa bu seyahat sahihdir. Bu seyahatlari ne tarihtededir, hakikatına muttali olamadım." [65]

Mektūbāt'ındaki mektuplarından bazılarını Mısır vilayetindeki İbrahim Çelebi'ye yazdığı görülmektedir. Bu rivayet onun Mısır ile ilgili olduğunu ve Mısır'a

---

61 Sezayî, **Divan,** s.135.
62 **A.g.e.**, s.16.
63 **A.g.e.**, s. 76.
64 **A.g.e.**, s. 77.
65 Vassāf, **Sefîne**, 140.

bir ziyarette bulunmuş olabileceğini doğrulayan rivayetlerden bir tanesidir. Bu mektuplar: "Bu dahi Mısır'da seccāde-nişîn-i feyz ü irşad kerametlü Çelebi efendi hazretlerine nüvişte dir." ; "Bu dahi ol aziz-i Mısır vilayetin müşaru'n-ileyh tarafına işaret buyurdukları pend-name-i muhteremleridir." gibi başlıkları taşımakta ve aradaki mektup trafiğini ortaya koymaktadır.[66]

Yine Hüseyin Vassāf, Sefîne'de Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin Mısır'da post-nişin olan İbrahim Çelebi'den icazet aldığını beyan sadedinde şu rivayeti ortaya koymaktadır. "Mısru'l-Kahire'de Âsitane-i Gülşenî'de seccāde-nişîn-i reşadet olan Şeyh İbrahim Çelebi hazretleri tarafından pîr-i sani Hz Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye i'ta kılınan icazet-namenin sureti, o zamanın şive-i beyanı ile aynen nakl olundu"[67] demekte ve bu icazet-namenin bir suretini vermektedir.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin Mısır'a gitmiş olabileceği ihtimalini arttıran bir başka kanıt ise onun Mısır seferinden döndükten sonra yazmış olduğu mektuptur. Bu mektupta Hasan Sezayî-i Gülşenî şöyle diyor: "Taraf-ı şehriyārîden daǾvet olunup dergah-ı Ǿāşıḳa Ǿavdet olunmuştur. Merāĥim-i ḳudsiyānelerinden mercūdur ki nefes-i rūh-baĥşlarıyla tekrar iĥyā buyurup çerāğ-ı kadîmlerine şu'le-baĥş-ı rūĥaniyet olmaları niyāz olunur." [68]

Bazı kaynaklarımız da bu hususu kesin bir dille ifade etmekte ve onun Mısır'a gidişine kesin bir gözle bakmaktadırlar. Orada İbrahim Çelebi adındaki Gülşenî dergahının post-nişîni ile görüştüğünü ve Gülşenî tarikatında ikinci pîr olarak kabul edildiğini beyan etmektedirler.[69]

12. Vefatı:

Mektūbāt'ında artık ölüm saatinin yaklaştığını hissettirir şekilde son zamanlarda hastalıklarının iyice arttığını kendisi haber vermektedir: "İki seneyi tecavüz itdi ki dıyk-ı sadre mübtela oldum. Üç beş hatveye iktidarım yoktur" demekte ve şu beyti söylemektedir.

"Ne size gitmeye tākat ne yardan gelmek

---

66 Bkz.: Sezayî, **Mektūbāt,** s. 27, 40.
67 Vassāf, **Sefîne,** s. 140-142.
68 Sezayî, **Mektūbāt,** s. 27.
69 Bkz. **Evliyalar Ansiklopedisi**, Türkiye Gazetesi, VII, 45 (I-XII).

Tamam kaldım aralıkta bî-karar tamam.” [70]

Sezayî, bu hankahda 38 yıllık şeyhlikten sonra, 71 yaşında olduğu halde 18 Ramazan 1151 (30 Kānūn-ı Evvel 1738) de saat 4:30’da vefat etmiştir. [71]

Onun vefatına düşürülen tarih kıtalarından bir tanesi şudur:

Medār-ı gavṣ-ı ʿālem ḳuṭb-ı dünyā ʿārif-i billāh
Sarāy-ı lî maallāhı görüp ʿazmetti ukbāya

Ricāl-i gaybdan biri gelip Raḥmî dedi tārîḫ
Sezāyî göçtü ḳuṭb-ı ʿasr iken firdevs-i āʿlāya

Bir başka tarih de şudur:

Didi hātif Sezāyî rıḥlet itdi.

Bir başka tarih mısraı da : “Kuṭb iken göçtü Sezāyî raḥmetullāhi ʿaleyh” şeklindedir. Lakin Şeyh Necati’ye ait olan bu tarih mısraı Hasan Sezayî-i Gülşenî’nin ölüm tarihi olan 1151 değil 1144 rakamını ortaya çıkmaktadır. [72]

Ramiz, Âdāb-ı Zurafā adlı eserinde düşürülen şu tarihi de zikretmiştir.

“Sezā-yı cennet-i vuslat Sezāyî” [73]

Hasan Sezāyî-i Gülşenî vefat ederken dudaklarından şu kıta döküldüğü Tercüme-i Hal’de ifade edilmektedir:

“Rāh-ı ʿaşḳa cānını ḳurbān iden
Şüphesiz ol vāṣıl-ı yezdān olur
Gülşenîden bir ḳadeḥ nūş eyleyen
Ey Sezāyi nāil-i cānān olur.” [74]

13. Kabri:

Âşık Musa Dergahı’nın cümle kapısının sağ tarafında kendilerinden önce post-nişîn olan mürşidlerinin türbe-i şerifleri bitişiğinde dergaha bağlı bir sebzeci dükkanı vardı. Kendisinin vefatında buraya defnedilmesini şu şiiriyle vasiyet ettiği Tercüme-i Hal’de haber verilmektedir:

---

[70] Sezayî, **Mektūbāt,** s. 18.
[71] Bkz.**Tercüme-i Hal-i Sezayî**, s.3 ; Yazıcı, Tahsin, İ.A., X, 548.
[72] Bkz. Vassāf, **Sefîne,** III, 134.
[73] Ramiz, **Âdāb-ı Zurafā**, (Haz, Sadık Erdem), TDK, Ankara, 1994 s. 160.
[74] **Tercüme-i Hal-i Sezayî**, s. 3.

“Dost bağının gülü oldu küşāde
Bülbülüz o güle figāna geldik
Yārin elinden içmişiz bāde
Onun için bunda mestāne geldik

Dostun illerin ederken seyrān
Bunda uğrayıp olmuşuz mihmān
Sanma sen bizi gezeriz ḥayvān
Özümüz bilip ʿirfāna geldik

Aṣlımız bilmişiz nūr-ı ezelî
Ayrılmayız ondan sırrın sezeli
Cānla sevdik biz o güzeli
Yolunda elān ḳurbāna geldik

Derd ile dāim yanmakta bu dil
ʿAşḳı nārına olmuştur fitil
Pervāne ṣıfat olmağa vāṣıl
Şemʿ-i cemāle sūzāna geldik

Cismimiz bunda cānımız anda
Cevherimizin aşlı ol ḳānda
Sezāyî şimdi biz bu dükkanda
Biraz eğlenip seyrāna geldik” [75]

Onun manevi müntesiplerinden biri olan ve büyük bir aşk ile kendisine bağlanan Hüseyin Vassāf birkaç kere bu kabri ve dergahı ziyaret etmiş ve gördüklerini şu şekilde kaleme almıştır. “Daha sonra mezarının üzerine kargir kubbeli bir türbe inşa edilmiştir. Dergah-ı şerifin bir tarafında, mihrabın sağında halvet-haneleri şu an ziyaret yeri olduğu gibi bir gün zikir esnasında şeyhi

Muhammed La’lî Efendi’nin vefat edeceği kendisine malum olunca doğruca sema-haneye gitmiş orada üzüntüsünden yere yığılmış bu esnada dişlerinden biri kırılıp

[75] **A.g.e.**, s. 5.

tahtaya saplanıp kalmıştır. Bu diş mihrabın sağ tarafındadır. Üzerine yeşil çuka örtülmüştür. Türbede tek başına medfundur. Tac-ı şerifleri üzerine kutbiyet alāmeti olarak siyah destar bağlanmıştır. Türbenin kapısının üstünde şu nat-ı şerif taşa kazınmıştır.

Eyā şāh-ı rusūl raḥm it Sezāyî derd-mendindir
Kapuň bekler kadîmi hızmetinde pîr-perverdir." [76]

Sema-hānesi geniştir ve minber vardır. Halvet-haneleri minberin yanındadır. Vefatından yüz küsur sene sonra kabrini su basmıştır. Yetkililerin izniyle kabir açılmış ve Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin naşı çıkarılarak su izale edilmiş, mezarın etrafına demir döküldükten sonra naşı tekrar kabre konmuştur.[77]

14. Halifeleri:

Hasan Sezayî-i Gülşenî vefat ettikten sonra oğlu Muhammed Sadık efendi 1175 / 1761 yılında dergaha post-nişîn oldu. Muhammed Sadık Efendi vatanını, atalarınının topraklarını ziyaret amacıyla Mora yarımadasına gitti. Burada vefat edince aynı yıl yerine oğlu Çelebi Hasan Efendi Cemaziyelevvel ayının ilk günlerinde şeyh oldu. Ondan sonra Çelebi Hasan Efendinin kızının oğulları Mahmud Efendi ile Ahmed Efendiler post-nişîn oldular. Son olarak Şeyh Mahmud Efendi'nin oğlu şeyh Muhammed Efendi ile Çelebi Hasan Efendi'nin kızının oğlu Muhammed Efendi şeyh oldular. Bu zamanda tarih 1289 / 1872 idi.[78] Hüseyin Vassāf Sefîne'de Sezayî Hasan Efendi'nin halifelerinin toplu bir listesini verir: "Sahib-i irşad kaç halifesi vardır bilinmemektedir. Malum ve meşhur olabilenleri şunlardır: Şeyh Ahmet Müsellem Efendi, Şeyh Vefa b. Müsellem, Şeyh Abdullah b. Müsellem, Şeyh Hafız Mustafa Efendi, Şeyh Gürcü Ali Efendi, Şeyh Peyk Dede Efendi, Şeyh Hasip Bey, Şeyh Kırimi Efendi, Şeyh İbrahim-i Nazira, Şeyh Muhammed-i Fakri-i Kırimi, Derviş Yusuf Efendi, Şeyh Seyyid Osman Efendi."Hüseyin Vassaf ayrıca Selimağa Kütüphane'sinde, tarih kısmında 122 numaralı tomarda şu isimleri

"Hulafā-yı Sezāyî" diye gördüğünü belirtir: "Peyk Ahmet Remzi Dede, Hayrabolu'lu Fazıl Dede, Karasu'lu Ali Dede, Çuka-dar Muhammed Efendi, Recep Dede, Şeyh

[76] Vassāf, **Sefîne**, III, 131-136.
[77] Aynı yer.
[78] Bkz. **Tercüme-i Hal-i Sezayî**, s. 6, 7.

Süleyman Efendi, Hayrabolu'lu Muhammed Mahvi Efendi, Yazıcı Hüseyin Efendi, Yusuf Dede, Mahmud Efendi, Kırımî Muhammed Efendi, Boğazhisārî Ahmed Efendi, Keşfi Hüseyin Efendi, Şeyh Hüseyin-i Edirnevi, Filibe'li Seyyid Muhammed Efendi, Şeyh Ahmed Müsellem." [79]

Ayrıca Hüseyin Vassāf bu şahısların bazıları hakkında kısa kısa biyografiler de sunmaktadır. Yine Hasan Sezayî Efendi'nin halifeleri olarak gösterilen bu şahıslara Sezayî Efendi'nin Mektūbāt'ının pek çok yerinde hitaben bahsedildiğini bildirelim.

15. Tarikat Silsilesi ve Özellikleri:

Sezāiyye, Halvetiyye'nin kollarından biri olan Gülşeniyye'ye bağlı bir tarikattır. Bunu şema ile şu şekilde gösterebiliriz:

Halvetiyye

Gülşeniyye

Halidiyye Sezāiyye[80]

Kurucusu Şeyh Hasan Sezayî Efendidir. Gülşenî tarikatının kurucusu İbrahim Gülşenî ile Sezāiyye tarikatının kurucusu Hasan Sezayî Efendi arasındaki silsile şu şekildedir:

Şeyh İbrahim Gülşenî

Şeyh Ebu's-Safa Şemseddin Ahmed Hayalî Efendi

Şeyh Ali Saffetî Efendi

Şeyh Necibü'd-din Hasanu'l-Ahsenî Efendi

Şeyh Muhammed Sırrî Efendi

Şeyh Muhammed La'li Fenayî Efendi

Sahib-i tarikat Şeyh Hasan Sezayî Efendi

Bu silsileyi yine Sezāiyye tarikatına mensup bir şahıs olan merhum Çorumi-zade Hasib bey nazma çekmiştir. [81] Bu silsilenin matlaʿı şöyledir:

---

[79] Vassâf, **Sefîne**, III, 154.
[80] Mehmed Sâmi, **Esmâr-ı Esrâr**, İstanbul 1316, s. 28-29.

Ey olan gülçîn-i gülzār-ı tarîk-i Gülşenî
Müstefiẕ-i feyż-i envār-ı tarîk-i Gülşenî

Çorumî-zāde Hasib Bey daha sonra yedi beyit içerisinde Şeyh İbrahim Gülşenî'den Şeyh Hasan Sezayî Efendi'ye kadar olan meşāyıhı şu minval üzere sıralamaktadır.

"Bülbül-i gülşen-serā yaʿni Sezāyî Şeyḫ Hasan
Pertev-i şems-i Fenāyi nūr-baḫş-ı encümen

Onları irşād iden şeyḫi Muḥammed Laʿlî'dir
Maʿden-i feyż-i İlāhînin ser-āmed Laʿlî'dir.

Şeyḫ-i irşādı anın daḫî Muḥammed Sırrî'dir
Ḳuṭb-ı ʿaṣrın maẕharı gavṣın müeyyed Sırrî'dir.

Andan ol şeh-nişîn-i ihtidā ṣulṭan Hasan
Kār-may-ı füyüẕat-ı Ḫudā-yı ẕü'l-menān

Anı istihlaf idüp daḫî Ali Safvetî
Kim odur irşād iden erbāb-ı vecd ü ḥāleti

Anların şeyḫi Emîr Aḥmed Ḫayalî'dir bilin
Kiminin müktedāsı ekmeli her kāmilin

Anların hem vālidi hem şeyḫi İbrahim'dir
Taḫt-kāh-ı Gülşenîde Hüsrev-i iklimidir." [82]

Tüm bu rivayetlerin tersine Harîrî-zāde, Tıbyānü'l-Vesāil adlı eserinin Uşşākiye bölümünde Şeyh Hasan Sezayî-i Gülşenî'yi Uşşakiyenin şubelerinden bir şubeye müntesip kabul eder ve bu bağlamda onun silsilesini Uşşakiye tarikatının kurucusu olan Hasan Hüsameddin Uşşākiye dayandırır ve silsileyi şu şekilde verir:

Şeyh Hasan Sezayî
Şeyh Muhammed La'lî Fenayî
Şeyh Sadık (Edirne'li)

---

[81] Bkz. Vicdānî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye**, s. 50, 51.

Şeyh Mustafa(Kul oğlu)

Şeyh Sinan(Gelibolulu)

Şeyh Ömer Karînî(Gelibolulu)

Şeyh Mehmed Can (Saruhanlı) [83]

Sanıyoruz Harîrî-zāde böyle bir silsile serdetmesinde haklıdır. Çünkü yukarda da bahsettiğimiz gibi Muhammed Laʿlî Fenayî Efendi aynı zamanda Uşşākiye şeyhlerinden Şeyh Sadık Efendiye de bağlanmıştır.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin Uşşakiye kolu ile ünsiyetini teyid eden bir başka husus da onun Şeyh Uşşakî Sadık Efendi'nin ölümüne düşürdüğü tarih kıtasıdır. Hiç şüphesiz hakkında tarih düşürülen şahıs, tarih düşüren şahsın gözünde önemli bir şahsiyet olduğu için tarih kıtası oluşturulmuştur.

Ḳuṭb-ı ʿālem Şeyḫ ʿUşşaḳi o hem-nām-ı ḥabîb
Vāṣıl olmuştur ḥaḳiḳat ilminin esrārına

Ẓulmet-i ʿunsurdan elḥaḳ yirmi bir yıl kurtulup
Maẓhar olmuştu o ẕāt-ı pāk Ḥaḳ envārına

Rāh-ı ḥaḳḳa ḫalḳı irşād eyledi bā emr-i Ḥaḳḳ
Devrini tekmil edip gitti beḳā gülzārına

Feyż-i istimdād ile dedim Sezāyi tārīḫini
Hū deyip Ṣādıḳ efendi göçtü vaḥdet dārına. [84]

16. Müridleriyle Münasebeti:

Merkezi Edirne'de bulunan bu tarikatın, Hasan Sezayî Efendi'nin kendi ifadesine göre bu vilayet içinde ve civarında beş yüz bine yakın evli dervişi var idi. [85] Eğriboz, Yenişehir, Filibe, İstanbul gibi daha pek çok yerde müridinin bulunduğunu ve doğduğu evi bir zaviye haline getirdiğini, buralarda bulunan müridlerine yazmış olduğu mektuplardan anlıyoruz. Bu bilgilerin ışığında bu sayının daha da artması imkan dahilindedir. Onun normal halk tabakasından müridleri olduğu gibi önemli

---

[82] Ahmet Müsellem Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Şumūʿ-i Lāmi fî Beyan-i Etvār-ı Sābiʿ**, 1314, Yy., s. 75-80.
[83] Bkz. Harîrî-zāde, **Tıbyan,** , Uşşākiye bölümü, Süleymaniye Kütüphanesi, II, vr. 290a-292b.
[84] Sezayî, **Divan**, s. 134.
[85] Bkz. Sezayî**, Mektūbāt**, s. 11.

mevkilere gelmiş devlet adamları ve mühim kişilerden de müridleri vardır. Sezayî Hasan Efendi halk tabakasından olan ve ilmi seviye bakımından bir hayli düşük olan bu müridlerine mektup yazdığı zaman onların anlayabileceği sadelikte bir dil kullanmış, yer yer atasözü, vecize ve misallere yer vermiştir. Fakat yüksek tabakaya mensup kişilere yazdığı mektuplarda ise biraz daha süslü bir nesir ve ağdalı bir dil kullanmıştır. [86]

Onlara sık sık mektuplar yazmakta ve karşılıklarının kendisine yazılmasını istemektedir. Bu mektuplar vasıtasıyla hem maddi açıdan tarikatın esaslarını yerine getirtmekte hem de müridlerin iç alemlerine devamlı müdahale ederek onların manevi yönden gelişmelerine yardımcı olmaktadır. Mektupların cevapları gelmediği zaman yer yer sitem ederek, zaman zaman da sert bir şekilde uyararak aradaki bu irtibatın devamı hususundaki ısrarını dile getirmektedir. [87]

Bu meyanda bir mektubundan kısa bir bölüm sunuyoruz: "Kaç defadır mektup yazdım henüz tarafınızdan bir mektup zuhur itmedi. Hulusunuza göre bi-vefalık isnadı sahih değil mevani'-i suveri-yi kesretin iştigali dirsem o da münasip değil hele bu muamele şayeste değil."[88]

Hasan Sezayî Efendi Gördes'deki evini bir zaviye haline getirmiş ve buradaki işleri yürütmesi için önce kayın biraderi İbrahim Efendi'yi daha sonra da Derviş Yusuf adında birini tayin etmiş ve onlara pek çok mektuplar yazmıştır. Bu mektuplarında orada nasıl davranmaları gerektiği hususunda yol göstermiştir. [89]

O, müridlerinin durumlarıyla yakından ilgilenmiştir. Müridlerinden bunalım geçirenleri "tebdil-i mekanda ferahlık vardır" ilkesinden hareketle seyahatle sakinleştirmeyi denemiş ve durumlarının sık sık kendisine rapor edilmesini istemiştir. Nitekim şöyle demektedir: "Hamil-i niyaz-nāme oğlum Sacid muhlisleri tab'-ı unsurilerine illet-i arız olup tebeddül-i hava ile illeti hıffet bulur arzusuyla İstanbul canibine seyahat niyaz etmeğin illeti def' olunca izin verilmeğin..."[90]

---

86 Bkz.: Yazıcı, **DİA.**, X, 549.
87 Bkz. Sezayî, **Mektūbāt**, s. 39.
88 **A.g.e.**, s. 22.
89 Bkz. **A.g.e.**, s. 33.
90 **A.g.e.**, s. 28.

Dervişleri arasında her an kardeşlik bağlarının canlı kalmasını ve bir an bile birbirleriyle çekişmemeleri gerektiğini şayet böyle yaparlarsa tarikatın özüne muhalif davranmış olacaklarını vurgulamıştır: "Birbirinizle muhabbet ve uhuvvet birle cemiyeti ittihad üzre idesin tarikat-ı aliyyede gayriyet yoktur ve mebna-yı tarikat-ı aliyye muhabbet üzre vaz' olunmuştur." [91]

Bir kimseye Allah'ın hidayet vermedikçe kendilerinin de bir şey yapamayacaklarını biraz da sitemli bir ifade tarzıyla bir dervişi hakkında şöyle söylenir: "Bizim derviş yadigarına Allah insaf verip encamını hayr eyleye. Ne diyelim duadan gayrı anlara düşen böyle vaz' layık değildi. Bunda da hakkın sırrı var kimseye isnad itmeyüp her halde ancak cümle kārı tefviz lazımdır."[92]

O sadece müridlerinin manevî yönleriyle değil aynı zamanda maddi yönleriyle ilgilenmiş, onların en iyi şartlarda yaşaması için elinden geleni yapmış, sık sık çevrelerini mamur etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu meyanda onlara bulundukları bölgeyi ağaçlandırmaları için birkaç limon fidanı gönderdiğini bir mektubunda kendisi ifade etmektedir. [93]

Müridleri de ona her hususta bağlılıklarını göstermişler ve her durumlarını ona bildirmeye çalışmışlardır. Mesela Hayrabolu'da ikamet etmekte olan Cevrimi-zāde bey diye birisi hacca niyet etmiş ve Hasan Sezayî Efendi'ye bir davetiye göndererek hacca gitmeden önce yapacağı merasime davet etmiştir. Fakat Sezayî Efendi bu davete icabet edemeyeceğini ama diğer tarikat mensuplarının mutlaka bu merasime katılması gerektiğini bir mektupla bildirmiştir. [94]

17. Sezâiyye Tekkesinin Bugünkü Durumu

Hüseyin Vassāf Sefîne-i Evliyā adlı eserinde daha kendi sağlığında iken Sezāiyye tarikatının içine düştüğü kötü durumu şu rivayetiyle gözler önüne sermektedir. "Edirne'ye daha sonraları birkaç defa ziyarete gittim. Son defaki ziyaretim 1341(1925) senesinde idi. Cenab-ı pîrin Türbe-i muattaralarına rū-māl oldum. Hāl-i hazırda hankahın seccāde-nişîni bulunan efendide tarikat neşesinden ziyade dünya neşesi ağır bastığından türbe-i şerifi örümcekler, tozlar basmıştı. Hatta

---

91 **A.g.e.**, s. 34.
92 **A.g.e.**, s. 35.
93 Bkz. **A.g.e.**, s. 43.
94 **A.g.e.**, s. 108.

meczubun biri türbeye girip Hz Sezayi'nin sandukası üstündeki çukanın yarısını kesmiş, çalmış ve satmış olduğundan sandukayı o halde görüp çok müteessir oldum. Daha garibi şu ki, ciltleri yüzülmüş, sahifeleri eskimiş mushaflar guya korunacak başka bir yer kalmamış gibi, sandukanın üstüne, bir sahaf dükkanının manzarasını arz eder vaziyette istif edilmişti. Onları topladım ve pencere üstündeki boşluklara kaldırdım."[95]

Bugün de bu dergah geçmişin izlerini hala saklamaktadır. "Hasan Sezayî Efendi bir gün talebeleriyle sohbet ederken kalp gözüyle hocası La'li efendinin vefat ettiğini anlayarak şiddetli üzüntüye kapıldı ve kendinden geçerek yere düştü. Bu esnada bir dişi kırıldı ve bu dişi bir tahtaya saplandı. Günümüzde de bu dişi mihrabın sağ tarafında bulunmakta ve ziyaret edenler tarafından görülmektedir. [96]

Onun kabri ve türbesi hakkındaki nakledilen rivayetlerden bir tanesi de vefatından yüz sene kadar sonra kabrini su basması ve Hasan Sezayî Efendi'nin dergahın camisinin hatibine kendisini bu rahatsızlıktan kurtarması için rüyasında görünmesi ile gerçekleşen hadisedir. Bunun üzerine hürmetle ve hükümetin de malumatı olarak, tasavvuf ehli zatların da huzurunda, besmele ile kabir açılmıştır. Bu arada Hasan Sezayî Efendi'nin cesedi de görünmüştür. Vefatından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücudu eskisi gibi duruyordu. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya konulduğu anda etrafı çok güzel bir koku kaplamıştır. Kabir tamir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolunmuştur. Bu hali gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da artmıştır. [97]

Baştan başa veliler diyarı olan Anadolunun her bölgesindeki bu gibi türbeler, mezarlar bugün de hem yabancı hem de yerli ziyaretçiler tarafından yoğun bir şekilde ziyaret edilmektedir. Hasan Sezayî Efendi'nin Edirne'deki türbesi de bugün bir ziyaret mekanı halindedir.

---

95 Vassâf, **Sefîne**, III, 137.
96 Bkz. **Evliyalar Ansiklopedisi**, VII, 45.
97 Bkz. **A.g.e.**, VII, 47.

B. ŞAHSİYETİ

1. Tasavvufî Şahsiyeti ve Görüşleri

Onun Edirne civarında beşyüz binden fazla evli müridinin olduğu kaynaklarda rivayet edildiğini yukarda dile getirmiştik. Ayrıca diğer Osmanlı eyaletlerindeki müntesiplerini de hesaba katarak onun geniş halk kitleleri üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalışmıştık. Şüphesiz bu kadar geniş bir alan üzerinde tesiri olan bir şahsın tasavvufi şahsiyeti dikkate değerdir.

Onun tasavvufi şahsiyeti her ne kadar müridleri ile münasebetleri kısmında ortaya koymaya çalıştığımız gibi canlı ve dolu dolu ise de hakkında söylenen menkıbeler onun gerçek şahsiyetini yansıtmaya engel olan bir perde konumundadır.

Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakāik* adlı eserinde şöyle bir menkıbe anlatmaktadır. "Bir gece Hasan Sezayî Efendi ile diğer şeyhler oturmuş sohbet ederlerken Hasan Sezayî Efendi Şeyh-i Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (İzā cāre'r-Recebü tera'l-aceb) fıkrasını anlatarak bunun biraz sonra o meclise Enis Receb Dede'nin teşrif edeceğini bildirir ve hemen arkasından Enis Receb Dede meclise gelir ve oradaki diğer meşayih hayrette kalırlar." [98]

Diğer taraftan Mektubat'ındaki görüşleri onun tasavvufi şahsiyetini birazcık olsun yansıtmaya yetecek mahiyettedir ve gerçeğine daha uygundur kanaatindeyiz. Bu sebeble bazı meseleler hakkındaki görüşlerini buraya almayı uygun gördük.:

"Ölüm ve hayat ancak beşeriyet sıfatıdır. Yoksa Allah'tan bir nefha olan insanın bu ruh yanı asla ölmez. Ölümün keyfiyyetini bilmeyenlere gayet zor gelir. Ancak ölüm kayd aleminden kurtuluştur. Mutlaka ulaşmaktır." M91

"Her amel niyetiyle ortaya çıkar niyet hayırlı ise hayr, şer ise şer ortaya çıkar.

(Ameller niyetlere göredir) ve insan fikirden ibarettir. O halde insan bütün niyetlerinde fikirlerinde hayr üzere olmalıdır. Bu fani alemde baki ameller işleyebilmek ancak böyle mümkündür." M78

"İnsan, halvet der encümen ilkesiyle neşe bulmalıdır." M79

---

[98] Fındıklılı İsmet Efendi, **Tekmiletü'ş-Şakāik fî Hakk-ı Ehli'l-Hakāyık**, (haz: Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989, V, 397.

“Her işte Allah’ın rızası gözetilmelidir. Bu noktada basiretle hareket edip işden karlı çıkmak lazımdır. Fakir fukaraya (insanlara) hizmet amellerin en makbul olanıdır.” M73

“İnsan fikrini daima sağlam tutmalıdır. Dünyaya bağlanıp bütün düşünceleri bu doğrultuda olmamalıdır. Çünkü bu dünyada olanlar veya yapılanlar bir resim mesabesindededir. Fakat insanlık gereği bazı işlerin de yapılması gerekir. İşte Allah burada insanı alet olarak kullanır. İnsan o işleri yaparken kendini onlara kaptırarak Allah’ı unutmamalı bilakis bir alet olduğunun şuurunda olarak o işleri yerine getirmelidir. İşte o zaman yapılan her iş ibadet olur.” M73-74

“İnsan dünya hayatına gelir afaki seyreder ve daha sonra tekrar aslına döner tıpkı okyanusların dalgalarının gelip kıyıya çarpıp tekrar geri dönüşleri gibi. Denizde bir değişme yoktur. Fanilik bakilik isnadı hadis olandadır. Kadime hadisiin herhangi bir müdahelesi yoktur. Hadisin kadimin vücuduyla taayyini vardır. Kadim tecellisini asla çevirse yine yokluktur.” M 76

“İnsanlara hizmette olan insanın kalbi on sekiz bin alemden daha geniş olmalıdır. Seyr-i sulükten kasıt güzel ahlaktır. Yoksa keşf ve keramet değildir.” M 76

“İnsan durumundan halinden şikayet etmemelidir. Çünkü şikayet dostları kederlendirir, düşmanları sevindirir. Bunlardan başka neticesi de yoktur. Dünya hayatında bize verilen geçici, fani şeylerdir. Bunlardan dolayı şikayet ne kadar anlamsızdır. O halde bunların varlığı ve yokluğu eşittir. İnsan içinde bulunduğu ana razı olmalıdır.” M 77

“Vücudun ihya etmelisin ki yakınlaştığın kimseleri kendi rengine çevirip başka kimselerin rengine boyatmayasın. Hiçbir kimseye dünya için tevazu göstermeyip tevazunu saklayasın. “kim Allah için tevazu gösterirse Allah onun kadrini yükseltir.” mazharı olasın. Daima kendi halinle meşgul olmalı ve cümle kainatı kendi yüzüne mir’at bilmeli ve her ne görürsen kendi halin bilmelisin.” M 40

“Aranızda ayrılık olmasın. Birlikten zarar olmaz. İkilikten kimse zafer bulmaz. Birlikte bütün alemlere galip gelirsiniz. İkilik ancak kesret hasıl eder. Kederden hali olmaz.” M 40

“Sünnetullah halkın ayıbını örtmektir. Sünnet-i enbiya halka müdaradır. Sünnet-i evliya ise halkın cevr ü cefasına tahammüldür. Bu sünnetler ile amel etmeye çalışmalısın.” M 42

“İnsan tuttuğu yolda devamlı olmalıdır. Yoksa televvün yani renkten renge girme insanı başarısızlığa götürür.” M 30

“Dervişlik Hz Muhammed mesleğidir. Herkese bu büyük sıfat nasip olmaz. Derviş ayıb örtücü zehir içici (ayb puşi zehr nuşi) olmalıdır. Cenab-ı Allah bu büyük nimeti ehlullaha ihsan eder. Nefse her ne zor gelirse insana ondan hayırlı bir şey olmaz.” M 32

“Halkın cevrini lütf bilmek gerekir ki lütf daima vasıl olsun. En yakınımdaki insanlar bile bi-vefalık gösterdi ama bu bizim için lütfdur. Çünkü Allah kendisinden başkasına yönelmememem daima onunla olmam için onları benden uzaklaştırıyor.”M 39

“Kişi yaktığı çerağ üzre pervane gerek.” M 39

“İnsan fikr-i sahihten ibarettir. Daima hüsn-i zan üzre olup kerem-i hakka murtakıp olmalıdır.” M 21

“Bu çokluk aleminin zuhuratında devam olmayıp herkes mazhar olduğu neşesine yetişip geri alem-i asla dönmek için birkaç gün gelir gider. Saadet o zata ki bunun sonunu bilip nefsini bilmek için gayret sarf eder.” M 26

“İnsan için iki kere doğmak vardır. Birincisi alem-i ulviden alem-i süfliye yani bu dünyaya gelme işi ikincisi ise alem-i süfliden alem-i ulviye doğma işi. Kişi bir mürşide bağlanıp tarikat yoluna girdiği zaman ikinci kez doğmuş olur. Hem bu doğuş dünyanın alçaklıklarından ulvi, yüce bir aleme yükselme gayretinin başladığı bir doğuştur.” M 95

“İnsan için çalıştığından başkası yoktur. Ayeti gereğince insan Hz Muhammed’in yolunda çok çalışmalıdır. Ancak bu gerçekleştiği zaman kalb uyanır ve insana ilm-i ledün nasip olur. Bu durumun ortaya çıkabilmesi için tam bir teslimiyetle kalbini Allah’a bağlamalıdır. Kalbi Allah’a bağlamak için bu süveri alemin olmasına da gerek yoktur. Çünkü insan Allah’ın bir nurudur, fikirden ibarettir ve Allah’ın bir nefhasıdır.” M 98

“Kişinin durumu fiillerinden bellidir. (ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz) fakat insanlar toplu halde yaşadıkları için karşılarında güzel bir örnek olduğu zaman mutlaka ondan etkileneceklerdir. Böylece o insanlardan ulviyet iktibas edip süfli yönlerini ulvi yöne değiştireceklerdir.” M 106

“Allah insanları birbirlerine muhtaç olarak yaratmıştır. Birbirlerine bir şekilde yardım etmek zorundadırlar. Böylece hem maddi hem de manevi alanda ilerleme gerçekleşebilir.” M 109

“İnsan; fikrini zikrine zikrini kalbine kalbini mürşide ayna yapmalıdır. Böylece Allah’a ulaşıp ayniyet-i nisbet ederek sahib-i nisbet olunmalıdır.” M 110

“İnsan bir kere inançlarında ve istikametinde sapma gösterdi mi artık o yolu kendisine yol tutmuş olur ve bundan kurtulması gayet güçtür.” M 118

“Bu dünyaya gelmekten maksat ancak elest bezminde yani ruhlarımızın Allah huzurunda toplandığı yaratılmadan önceki dönemimizde Allah’a verdiğimiz sözü yerine getirmek ve ehlullahdan bize intikal eden Hz Muhammed’in yolunu devam ettirmektir.” M 119

“İnsan her istediğine kavuşmak ister fakat bazen bu mümkün olmaz. O zaman insan sabır göstermelidir. Bütün işler bir vakte bağlı olduğundan belki de o işin vakti gelmemiştir. Bütün peygamberler ve veliler bu durumda sabrı tavsiye etmişler ve kendileri de sabr etmişlerdir.” M 128-129

“Daima iyi insanlarla birlikte olmak gerektir. Kötülerden her daim uzak durulmalıdır. Mülhidler yani bozguncularına ruhsat vermeyip oldukları yerden kaçmak gerekir. Gençlik hevesine kapılıp Allah’ın zikri ve fikrinden ayrılmamak lazımdır.” M 135

“Cennet ve cehennem insanın fikridir. Bir kimse ne kadar kötü mevkide olursa olsun o insanın fikriyatı iyi ise mutludur, cennettedir. Ama ne kadar yüksek mevkide olursa olsun bir insanın fikri kötü ise o mutsuzdur, cehennemdir.” M 137

“Dünya işleri ile meşgul olmak seyr u suluka engel değildir. çünkü seyr u suluk kalbî bir faaliyettir. Bunlar birbirine engel işler değildir.” M 139

2. Edebi Şahsiyeti

a. Şâirliği

Hasan Sezayî-i Gülşenî, tarikat kuruculuğunun yanı sıra şairliği ile de tanınmıştır. Aruzla olduğu kadar hece vezni ile de şiirler yazmıştır. Klasik edebiyatımızın bütün mazmun ve incelikleri ile birlikte tekke edebiyatına da vakıftır. Divanında; Kaside, tarih, gazel, tahmis, muhammes, müseddes, tesdis, kıt'a, rubai ve müfredattan oluşan şiirleri bulunmaktadır. [99]

Oldukça başarılı bir şair olduğu anlaşılan Hasan Sezayî Efendi'nin şiirleri üslup ve ifade bakımından kusursuz denecek tarzdadır. Şair divan edebiyatının mazmunlarına ve diğer hususiyetlerine vakıf olduğu gibi, tekke edebiyatının inceliklerini de iyice bilmekte ve tasavvufî bilgiler ile mazmunlardan şiirlerinde ustalıkla faydalanmaktadır.

Hiç şüphe yok ki, o da birçokları gibi gerek kendinden önceki, gerekse devrindeki şairlerden faydalanmıştır. Fakat hiçbir zaman tam bir mukallit konumuna düşmemiştir. [100]

Şiirleri kendi döneminde çok beğenilmiş bazıları bestelenerek tekkelerde söylenmiştir. Bugün, okuyanlara da büyük bir haz veren bu şiirler, doğunun yetiştirdiği ender şahsiyetlerden olan Hafız-ı Şirazi'nin şiirleri ile kıyaslanmış bu meyanda Hasan Sezayî Efendi'ye Osmanlıların Hafız-ı Şirazî'si lakabı verilmiştir.[101]

Bu bilgiyi destekler mahiyetteki şu beyitler onun nefis şiirlerinden sadece küçük bir parçadır:

"Yārin ʿuşşāḳ koyup ayrılmaz yanından
Ẕerreler dūr ola mı mihr-i dıraḫşānından

Merd-i kāmil şerefin ber-ter ider ġurbette
Ḳadri artar güherin çıksa eğer kānından" [102]

---

[99] Bkz. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergah Yay., VII, 561.
[100] Bkz. Yazıcı, Tahsin, İ.A., X, 548.
[101] Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1333, I, 185.
[102] İsmail Beliğ, **Nuhbetü'l-Âsār li Zeyl-i Zübdetü'l-Eşʿar**, (Haz: Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara, 1985, s. 205.

Diğer taraftan onun üslubu ve dili kullanmadaki başarısı da edebiyatçılar tarafından takdir edilmiştir. O, hem basit bir dille şiirler inşa etmiş hem de ağır üslupta manzumeler oluşturmuştur.

"Bülbül-i gülzārı ʿaşkım āşiyan olmaz baňa
Mürġ-ı lāhutum anınçün bir mekān olmaz baňa

Mir'āt-ı dilde ʿaks-i dilārayı seyriden
Gencîde oldu ḳaṭreye deryāyı seyriden" [103]

gibi içerisinde günümüz insanının ancak sözlük yardımıyla anlayabileceği kelimelerin bulunduğu şiirlerinin yanı sıra;

Senin şevkinle devr eyler felekler
Zeminde ādem ü gökde melekler

Kapunda bay u yohsul gice gündüz
İder vaṣlın içün dāim dilekler

Reh-i ʿışḳında ʿāşıḳ bî-ser ü pā
Yine durmaz ṭalebinde inler

Senin bir kerre vechin görmek içün
Çeker bî-çāre ʿāşıḳ çok emekler

Feraġ üzre biraz dursa Sezāyî
Gelür ʿışḳın anı durmaz yelekler. [104]
.....
Gülşenîyem nisbetim gülzāradır
Bülbül-i kārem hemîşe zārdır

Andalîbem öyle bir gülşende kim
Gülleri o gülşenin bî-hardır. [105]
.....
Seni dünyaya değişmez mevlā
Sanma senden dırıġ ide dünyā

[103] Muallim Naci, **Esami**, s. 164.
[104] Sezayî, **Divan**, s. 47.
[105] Salim, **Tezkire**, 351.

Çünki āʿlāya seni gördü sezā
Sevdiğim himmetin itme ednā. [106]

gibi bazı şiirlerini de basit bir üslup ve konuşma diline yakın bir dil ve kelime gruplarıyla oluşturmuştur. Günümüz insanının rahatlıkla anlayabileceği bu tür şiirlerinin sayısı da azımsanmayacak mahiyettedir.

Divanında nazım şekillerinin hemen hemen hepsiyle şiir inşa etmesi onun bir mürşid oluşu yanında şiire olan kabiliyetini ortaya koymaktadır. Divanında : 5 kaside, 2 terci-i bend, 12 murabba, 2 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 396 gazel, 6 rubai, 33 nazm 10 kıt'a, 3 tarih, 6 müfred, 31 matla, 7 tane de ilahi bulunmaktadır. [107]

Genelde mutasavvıf şairlerin didaktik bir tarz kullandıkları, asıl amacın şiirin ötesinde insanlara mesajlarını ulaştırma vasıtası olduğu, bu nedenle şiirlerinde pek ölçüye uymadıkları görüşü her ne kadar haklı ise de: diğer taraftan şiirin bütün inceliklerini kullanarak da aynı amaca ulaşmayı başarmış mutasavvıf şairlerin varlığı da bir gerçektir. İşte bunlardan bir tanesi de Hasan Sezayî-i Gülşenî'dir. [108]

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin Türkçe şiirleri yanında Farsça şiirler de yazdığını görüyoruz. Onun Divan'ında yazmış olduğu Farsça gazelleri Farsça'ya olan vukufiyetini bize göstermesi bakımından önemlidir. Şimdi bu Farsça gazellerden bir tanesinin ilk beytini vererek geçiyoruz:

Çün metaʿ-ı derd-i yār āvardedir bāzār-ı dil
Rahateş reft an zaman pes derd ü ġam şud kār-ı dil. [109]

Mülemma tarzındaki diğer bir gazeli onun Arapça'ya olan vukufiyetini de ortaya koymaktadır. Müretteb divanının Gazeliyyat bölümünde ilk gazel olan bu gazelin sadece matla' beytini vermekle iktifa ediyoruz.

Olmuşuz mir'āt-ı ẕat-ı kibriya
Ḳad-tecellā ẕātuhū fī ẕātinā. [110]

---

[106] Sezayî**, Mektūbāt**, s. 19.
[107] Bkz. Özuygun, Ali Rıza, **Hasan Sezayî'nin Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi**, Danışman: Rıdvan Canım, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), 1999, Erzurum, s. 13.
[108] Bkz. Alparslan, Ali, Şahver Çelikoğlunun hazırladığı **Sezayî Gülşenî Divanı** (yazı yayıncılık, İstanbul, 1985) na sunuş yazısı, s. 10.
[109] Sezayî, **Divan**, s. 77.
[110] **A.g.e.**, s. 14.

Pek çok şiiri bestelenmiş dilden dile günümüze kadar ulaşmıştır. İşte o ünlü ilahilerinden bir tanesi de tekke edebiyatının en güzel örneklerinden biri olan şu ilahisidir ki bugün dahi dillerdedir. Bu ilahinin matla' beytini vermekle yetiniyoruz.

Ey ʿāşıḳ-ı dildāde gel nūş edelim bāde
Bir bāde gerek ammā kim içile meʿvāda.[111]

Onun musammat gazelleri kelime dağarcığının genişliğine ve ne kadar kolay şiir yazabildiğine işaret eden bir başka unsurdur. Aşağıda sadece iki beytini verdiğimiz şu musammat gazeli bu hususdaki güzel bir örneği teşkil etmektedir.

Ey ṭālib-i cānāne ʿaşḳ oduna pervāne
İṯbāt-ı vücūd eyle gir āteşe merdāne

Ey dil yürü bî-bāk ol ʿaşḳ oduna yan pāk ol
Sür yere yüzün ḫāḳ ol sen daḫî bir kāna. [112]

Onun şiir hakkındaki görüşleri hemen hemen tek bir müfrediyle sınırlıdır diyebiliriz. Şiir hakkındaki bu tek müfredinde Hasan Sezayî-i Gülşenî güzel bir şiir inşa edebilmek için yeni mazmunlar bulmak lazım geldiğini fakat bulunan bu yeni mazmunların eski mazmun kalıpları içinde değil yeni kalıplara dökerek anlatmak gerektiğini savunur.

Meżāmin ü edālar taze lazım şiʿr-i garrāya
Kabā-yı köhne lāyık mı ʿarūs-ı bikr-i maʿnāya. [113]

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin şiirleri dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, büyük çoğunluğunun sade şiirler olduğu görülecektir. Kasidelerde dil biraz daha ağırdır, diyebiliriz. Şiirlerinde ikili terkiplere çok fazla yer vermiştir. Bunun yanında az da olsa üçlü, dörtlü ve beşli tamlamalardan kurulu şiirleri de vardır. Hasan Sezayî mutasavvıf şair olduğu için tasavvuf, şiirlerinde mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Eğer tasavvufi anlam göz ardı edilirse Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin şiirleri tam olarak anlaşılamaz.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Türkçe'yi kullanışı açısından beğenilen bir şairdir. "Hasan Sezayî Efendi kusursuz bir dile sahiptir. İnsan onun manzumelerinde

[111] **A.g.e.,** s. 105.
[112] aynı yer.
[113] Sezayî, **Divan,** s. 143.

karmaşık ifade tarzlarına rastlamaz. Yani söylemek istediğini açık seçik söyler. Onun üslubunun en karakteristik yanı budur. Ayrıca mensup olduğu tasavvuf mesleğinin dışında divan edebiyatının mazmunlarına vakıftır ve bunları tıpkı bir divan şairi gibi yerli yerinde kolaylıkla kullanabilmektedir." [114]

b. Nâsirliği:

Şairliğinin yanında nasirliği de kuvvetlidir. Devlet ricalinden mevki sahiplerine, kadın ve erkek müridlerine, oğlundan halifelerine kadar muhtelif şahıslara yazılmış mektupları, çeşitli dini, tasavvufi, terbiyevi nasihatleri muhtevi nesirlerinden bir kısmı Mektūbāt-ı Hazreti Sezayî adıyla (İstanbul, 1289) yayınlanmıştır.

Sezayî'nin iyi bir şair olduğu kadar iyi bir nasir olduğu da anlaşılmaktadır. Filhakika tarihî değerleri yanında devrinin nesir üslubu bakımından da mühim olan bu mektupları rahatlıkla okunacak mahiyettedir. Mektuplardaki üslup ve ifade şekli yazıldıkları şahıslara göre, nisbeten farklı bir mahiyet arz etmektedir. Devlet ricali ile alim ve tarikat şeyhlerine yazılan mektuplardaki dil ve üslubu, oğluna, diğer halife ve müridlerine yazdığı mektuplardakinden daha farklıdır. Nitekim bu sonunculara yazdığı mektuplarda oldukça sade ve samimi bir dil ve üslup kullanmış, halk arasındaki ifade ve atasözlerine sık sık yer vermiştir.

Mesela: bir mektubunda: "Taraf-ı dai-i sıdk iddaları isti'lam buyurulur ise bihamdillah azze ve celle henüz katib-i vücud-ı mahkeme hayatta mevcud ve sutude-i leyl ü nehara tesvid-i erkam-ı enfas na-mahdud ile zanevzede-i istikrar olup şeban-ı ruz gıbale nüviş dua-yı hayrileri olduğumuz imza-gerde-i cenab-ı kadı el-hacet olmağla sicl-i mahfuza kayd u da'vamıza tarafeynin kulub-i sadakat üslubı şahideyn-i adl olduğu hasım madde-i niza'dır."[115] şeklinde çok ağır bir üslup kullanırken diğer taraftan, Babadağlı Muhtārî-zāde Derviş Ahmet'e yazdığı mektupta: "Oğlum , canım Allah muinin pirim destgirin olup varlık berzahından her vechile selametde olasın. Dervişlik meslek-i Muhammeddir. Herkese ol sıfat-ı celile feyz olmaz. Derviş ayb puşi zehr nuşi sır puşi'dir. Cenab-ı Allah bu nimet-i uzmayı ehlullaha ihsan ider. Nefse her ne güç gelürse insana andan hayırlısı olmaz. Mektubun geldi. Ma'lum oldu. İnşallah vesiat kalbe nail olursun. Her hususta cenab-ı Bariye emanet itdim.

[114] Alparslan, s. 8.
[115] Sezayî, **Mektūbāt**, s. 140.

Daima tarafımıza rabt u teveccühden hali olmayasız. Ben unutmam seni gözüm nuru. Sen de an gah gah bu mehcuru el-Baki hüve'llah."[116] gibi son derece sade bir üslup kullanmış ve böylece hem sade nesir hem de süslü nesirdeki yetkinliğini ortaya koymuştur.

C. ESERLERİ

1. KENDİSİNE AİT OLAN ESERLER

A. Divan

Hasan Sezayî Efendi'nin, Türkiye genelindeki bütün yazma eser kütüphalerinin taranması sonucu toplam 41 tane müretteb el yazması divan nüshasının olduğu tesbit edilmiştir. Divanda sırasıyla kasideler, terkib-bendler, murabbalar, muhammes ve tahmisler, müseddesler, gazeller, rubailer, nazmlar, kıtalar, tarihler, müfredler, matla'lar ve ilahiler olmak üzere 13 ayrı bölümden oluşan manzumeleri vardır. Hasan Sezayî Efendi tarikat şeyhi olmasından dolayı şiirleri özellikle müritleri tarafından çok fazla okunmuş ve değişik makamlarda bestelenmiştir. Divan-ı Sezayî, Niyazî-i Mısrî'nin "Halk içre bir ayineyim herkes bakar bir an görür" mısraıyla başlayan gazeline yazmış olduğu şerh ve mürşidi La'lî Fenayî Efendi'nin Divançe'si ile birlikte iki kere basılmıştır.[117] Bu çalışmamızda biz bunlardan Bulak / Kahire baskısını esas almış durumdayız. İçerisinde 1 müseddes, 3 gazel ve 1 matla' olmak üzere toplam 5 tane de Farsça manzumesi vardır. Divandaki şiirlerin nazım şekillerine göre dağılımı: 5 kaside, 2 terkib-bend, 12 murabba, 2 muhammes, 2 tahmis, 2 müseddes, 396 gazel, 6 rubai, 33 nazm, 10 kıta, 3 tarih, 6 müfred, 31 matla' ve 7 ilahi şeklindedir.[118]

Bu eserin pek çok kütüphanede nüshası mevcuttur. Bu kütüphaneler şunlardır. "Süleymaniye Ktp Daru'l-Mesnevi 400/1 , Sül. Ktp Halet efendi 681 , Sül. Ktp. Tahir Ağa 446/1 , Sül. Ktp. Reşit Efendi 760 / 1 , Sül. Ktp. Mihrişah Sultan 381 , Sül. Ktp. İzmir 543 , Sül. Ktp. Haşim Ağa 78 / 1 , Sül. Ktp. Hacı Mahmud 3519 / 1 – 3543 /3 , Sül. Ktp. Aşir Efendi 333 , Sül. Ktp. Yazma Bağışlar 1468 / 2 , Adnan Ötüken İl-Halk Ktp 128 , İstanbul Üniversitesi Ktp. T.Y. 1405 / 1 , Topkapı Sarayı

---

[116] **A.g.e**, s. 32.
[117] Sezayî, **Divan**, Bulak, Kahire H.1256 / M.1840, 141sh (Taş baskı) ; Sezayî, **Divan**, Tophane, İstanbul, H.1267 / M.1851, 150sh (taş baskı).
[118] Bkz. Özuygun, s. 13.

Müzesi Ktp. Hazine 837 , Millet Ktp. AE Manzum 203,204,205 , Ankara Milli Ktp. Yz.A896, 5367,1322, 2542, 3691 / 1, 3940/2, 2619, Yz. Cönk 182/1, Yz F.B. 193." [119]

Ahmed Müsellem Efendi'nin mahdumu Hasan Sezayî Efendi'nin torunu olan şeyh Muhammed Vefâ Efendi dedesinin divanından seçmeler yaparak bu şiirleri tahmis etmiştir. Daha sonradan bu eser Nüshetü'l-İhvan adıyla neşrolunmuştur. [120]

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin halifelerinden beşinci göbek torunu olan Şeyh Şuayb Şerefüddin Efendi, Sezayî Efendi'nin matbu divanını çok dikkatli bir şekilde tashih etmiştir. Burada bine yakın hatayı tashih etmiştir. Bu hatalar, elden ele geçen istinsahlar nedeniyle meydana gelmişti. Bu tashih edilmiş nüshanın Gülşenî Veli Dede Dergahı'nda mahfuz [121] olduğunu Hüseyin Vassâf haber vermektedir.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin divanı üzerinde yapılan değerli çalışmalardan bir tanesi de Şahver Çelikoğlu'nun hazırlamış olduğu ve Prof. Dr. Ali Alpaslan tarafından bir sunuş yazısıyla, Yazı Yayıncılık tarafından basılan (İstanbul, 1985) divan metnidir ki bizim de yararlandığımız eser budur.

Bu eser daha sonra Prof. Dr. Cemal Kurnaz tarafından tenkide tabi tutulmuş ve Şahver Çelikoğlu'nun Sezayî-i Gülşenî Divanı'nı hazırlarken düşmüş olduğu hatalar ortaya konulmuştur. Bu makale, eseri : 1-Eski harflerle yazılışları benzediği için, değişik şekillerde okunmaya müsait kelimelerde yapılan yanlışlar ve 2-Terkiplerin okunmasından doğan yanlışlar şeklinde iki başlık altında tenkit etmiştir.[122]

B. Mektûbât

Devrinin tarikat hayatı, tarihi hadiseleri ve şahsiyetleri ile ilgili oldukça önemli bilgileri ihtiva eden bu eser, müellifin başta oğlu, halife ve müridleri olmak üzere, bazı devlet ricaline, kendi müridleri oldukları anlaşılan hanımlara ve diğer kimselere yazmış olduğu mektupların sonradan bir araya getirilmesinden ibarettir. Sezayî, oğlu ile halife ve müridlerine yazdığı mektuplarda onların hal ve hareketleri

---

[119] Canım, Rıdvan, **Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri**, Akçağ yay. Ankara, 1995, s. 384; Sarar, İsmail Ali, **Hasan Sezayi Üzerine Bir Araştırma ve Gülşeniyye**, Hatipoğlu yay. Eskişehir, 1984, s. 3.

[120] Bkz. Vassaf, **Sefine**, 173.

[121] Bkz. **A.g.e.**, 190.

[122] Bkz. Kurnaz, Cemal, "Sezayî-i Gülşenî Divanı", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, Yıl: XXIV / 2, 1986, Ankara, s.229-241. (Bu makale aynı zamanda Cemal Kurnaz, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ yay., Ankara, 1997, s.339-386 şeklinde yayınlanmıştır.)

ile yakından alakadar olmakta, tarikat faaliyetleri hakkında onları aydınlatmakta ve kendilerine nasihatte bulunmakta, bu vesile ile muhtelif dini ve felsefi meselelere dair fikirlerini de açıklamaktadır. [123]

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin bu mektupları, Şeyhi La'lî Fenayî Efendi'nin "Şerh-i Manevî-i Şerif" adlı eseriyle birlikte basılmıştır. (Eserin ilk 168 sayfası Şerh-i Manevi-i Şerif, Mektūbāt-ı Sezayî'nin 1-7 arası "Terceme-i Hāl-i Hazret-i Sezayî", 7-145 arası Mektūbāt-ı Sezayî, İstanbul, 1289, Matbaa-i Amire, taş baskı şeklindedir.) Bizim bu çalışmamızda esas aldığımız nüsha da bu nüshadır. Ayrıca Mektūbāt-ı Sezayî'nin iki tane de el yazması vardır. Bunlar şu kütüphanelerde kayıtlıdırlar: Mektūbāt-ı Sezayî, Süleymaniye Ktp. Mihrişah Sultan, 268 ve Mektūbāt-ı Sezayî, Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, 201.

Hemen şunu belirtmek gerekir ki Sezayî'nin mektupları bunlardan ibaret değildir. elimizdeki matbu nüshada Hasan Sezayî Efendi'nin bütün mektupları bulunmadığı gibi, bulunanların bir kısmı da kısaltılarak alınmıştır. Kendi eserlerine herhangi bir vesile ile kaydedilmiş bazı mektupların bu matbu nüshada yer almadığı görülmektedir. [124]

C. Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısrî

Hasan Sezayî Efendi'ye "Sezayî" mahlasını veren Niyazî-i Mısrî olduğunu mahlas bölümünde ortaya koymuştuk. Hasan Sezayî Efendi belki de Niyazî-i Mısrî'ye bir teşekkür mahiyetinde onun aşağıdaki gazelini şerh etmiştir.

Ḥalḳ içre bir āyîneyim herkes bakar bir an görür.
Herkes görür kendi yüzin ger yaḫşi ger yaman görür

Dimiş ulular levn-i ma-levn aňadur şüphesiz.
Kana boyanmış göz hemîn Nil ü Fırat'ı kan görür

Medh-ile ẕemmi ʿālemün ḳıymette bir hardal değül
Ḫar o durur ḫarmānda ol buğdayı kor saman görür

Dervişi Ḥaḳ yakmış iken anı yakan ṣulṭana bak
Ḥammām içinde dilberi görmez gözü külhān görür.

[123] Bkz. Yazıcı, X, 548.
[124] Özuygun, s. 16.

Şol cāhil-i nādānı gör örter Ḥakk'ı inkār idüp
Kāmil olan kāmillerün her bir sözin bürhān görür.

Ol dilberün mehdi adı sekr virür halka tadı
Mısri çeker bu miḥneti ol rāhat-ı Raḥmān görür.

Niyazî-i Mısrî'nin bu gazeli, Hasan Sezayî Efendi'den başka bir de Sezayî-i Gülşenî müntesibi Hüseyin Vassāf Efendi tarafından şerh edilmiştir ki bu eserin adı "İncilā-yı Mir'āt-ı Hakîkat" tır. Eser Hasan Sezayî Efendi'nin yapmış olduğu şerhe bir zeyl mahiyetindedir. Şunu da belirtmeliyiz ki bu eserde bir de Niyazî-i Mısrî'nin "İbnü'l-vaktem ebu'l-vakt olmazam" gazelinin şerhi de mevcuttur.[125]

D. Kasîde-i Şumû'un Lâmi'

Yine bilgisayar kayıtlarında Hasan Sezayî Efendi üzerine kaydedilmemiş fakat Hasan Sezayi Efendi'ye ait olan bu eserin bizden önce bu konu üzerinde araştırma yapmış şahısların gözünden kaçtığını tahmin ediyoruz. Adından da anlaşılacağı üzere Hasan Sezayî Efendi'nin kendi tarikatı mensupları için hazırladığı, tarikatın evrad ve ezkarını konu alan didaktik bir eseridir. Bu eserinin varlığı damadı ve halifelerinden birisi olan Şeyh Ahmet Müsellem(Müslim) Efendi tarafından esere yazılan şerh ile ortaya çıkmaktadır. Ahmet Müsellem Efendi'nin eserinin ismi Şerh-i kasîde-i Şumuʿ-i Lāmi' fî-Beyān-i Etvār-ı Sābiʿ dir. Ahmet Müsellem Efendi bu kitabın giriş kısmında şu beyanda bulunmaktadır.

"Kelam-ı hidayet encamından iğtinam iden süllak-i pak-i tarikat ve hakikatı irşaden nazm u inşad buyurdukları Şumu'-i Lami' Fi-Beyan-i Etvar-ı Sabi' kasidesini ceridede görüp "Nahnu nekussu aleyke ehsane'l-kasas" nassından tevzi'-i hasas deyu nadide ve na-şenid kane berk-i sebz-i dervişane olmak mülahazasıyla yine ruh-ı mukaddes ve seri akdeslerinden istifade ile şerh u beyana naçizane ağaz ve dahi

Rengin sühenan der sühan huyeş nihanend
Ez nikhet-i hod nist be-her cāhid agah

edasıyla demsaz olmuşuzdur. Ve billahi't-tevfik" [126]

[125] Bkz.: Tatçı, "Sezayî-i Gülşenî'nin Mahlası", **İslāmî Edebiyat Dergisi**, s. 14.
[126] Ahmet Müsellem Efendi, **Şerh-i Kasîde-i Şumūʿ-i Lāmiʿ fî Beyān-ı Etvār-ı Sābiʿ**, 1314, yy, s. 3.

Hüseyin Vassāf, Sefîne'de bunu doğrulamakta ve şu haberi rivayet etmektedir: "Müsellem Efendi, Cenab-ı Pîrin Kasîde-i Şumūʿ-i Lāmi'ine şerh yazmıştır. Matbu'dur. Pek yüksek edebi bir lisan ile arifane bir surette yazılmıştır."[127]

2. KENDİSİNE ATFEDİLEN ESERLER

A. Îzâhu'l-merâm fî meziyyeti'l-kelâm: (Şerhu'n-noktati ve'l-kalem)

Bilgisayar kayıtlarında yanlış bir bilgi olarak Hasan Sezayî-i Gülşenî üzerine kaydedilen bu kitap aslında ona ait değildir. Hüseyin Vassāf'ın Sefîne'de verdiği bilgiye göre bu kitabın yazarı, Hasan Sezayî Efendi'nin torunlarından olan Şeyh Şuayb Şerefüddin Efendi'ye aittir ve Hasan Sezayî Efendi'nin bir gazelini şerh amacıyla kaleme alınmıştır. Bu gazel şudur:

Kalem-i sun'ı ezel her ne ki tahrir itdi
Kayd idüp suhufide anı takrir itdi

Evvel ü āḫir bir noḳṭada cemʿ itmiş idi
Fasl içün baṣṭ-ı ḥurūf eyledi tekṣîr itdi.

Sürʿat-i devr ile bir dāire çekmiş noḳṭa
Baksan ol dāirede noḳṭayı taṣvîr itdi

Koydu o noḳṭanın ʿaynını gönül dîdesine
Merdūm-i dîdeyi ʿaks ile tenvîr itdi

Nükteyi duydu Sezāyî dehen-i yārı sorup
Noḳṭanın sırrını ʿāriflere taḳrîr itdi.

Hüseyin Vassāf Sefîne'de bunu çok net bir dille ortaya koymuş ve şöyle demiştir: "Şuayb Şerefüddin Efendi, Hasan Sezayî'nin bu gazelini pek arifane bir surette şerh edip, İzahu'l-Merām fi-Meziyyeti'l-Kelam yahut Şerhu'n-Nokta ve'l-Kalem namıyla tab' u neşr eylemişlerdir." [128]

Bilgisayar kayıtlarında yanlış bir bilgi olarak Hasan Sezayî-i Gülşenî üzerine kaydedilen bu kitap aslında ona ait değildir. Hüseyin Vassāf'ın Sefîne'de verdiği

[127] Vassaf, **Sefine**, s. 169.
[128] Vassāf, **Sefîne**, III, 184.

bilgiye göre bu kitabın yazarı, Hasan Sezayî Efendi'nin torunlarından olan Şeyh Şuayb Şerefüddin Efendi'ye aittir ve Hasan Sezayî Efendi'nin bir gazelini şerh amacıyla kaleme alınmıştır. Bu gazel şudur:

Kalem-i sun'ı ezel her ne ki tahrir itdi
Kayd idüp suhufide anı takrir itdi

Evvel ü āḫir bir noḳṭada cemʿ itmiş idi
Fasl içün baṣṭ-ı ḥurūf eyledi tekṣîr itdi.

Sürʿat-i devr ile bir dāire çekmiş noḳṭa
Baksan ol dāirede noḳṭayı taṣvîr itdi

Koydu o noḳṭanın ʿaynını gönül dîdesine
Merdūm-i dîdeyi ʿaks ile tenvîr itdi

Nükteyi duydu Sezāyî dehen-i yārı sorup
Noḳṭanın sırrını ʿāriflere taḳrîr itdi.

Hüseyin Vassāf Sefîne'de bunu çok net bir dille ortaya koymuş ve şöyle demiştir: "Şuayb Şerefüddin Efendi, Hasan Sezayî'nin bu gazelini pek arifane bir surette şerh edip, İzahu'l-Merām fi-Meziyyeti'l-Kelam yahut Şerhu'n-Nokta ve'l-Kalem namıyla tab' u neşr eylemişlerdir." [129]

B. Menâkıb-ı Şeyh Sezâyî-i Gülşenî

Eserin ferağ kaydında: "1186 yılının Muharrem ayında ve Sezayî'nin müritlerinden olduğu tahmin edilen İbrahim Gülşenî tarafından kaleme alınmıştır." Kaydı vardır.

Sezāyî'nin bu eserinde, Sezayî'nin hal tercemesi (1b- 5b), Mektupları (5b-16b), Niyazî-i Mısrî'nin "Halk içre bir ayineyim herkes bakar bir an görür" mısra'ıyla başlayan gazelinin şerhi (16b-20b), Sezayî Divanı'nda yer alan bazı manzumeler (20b-21b), menkıbeleri (22a-40b), Fenayî Efendi'nin menkıbeleri (41a-45a) yer almaktadır.

İlk beş yaprağında Sezayî'nin hayat hikayesi özetlenmiştir. Daha sonra bir çoğu Mektūbāt-ı Sezayî'de de yer alan mektuplar kaydedilmiştir. Sırasıyla mektuplar

[129] Vassâf, **Sefîne**, III, 184.

şu şahıslara yazılmıştır. Şeyhülislam-zade Fazlullah Efendi'ye, Müfti-zade'ye, Gelibolu'da Şeyh Mustafa Efendi'ye, Kadı Katvani-zade Efendi'ye, Raşid Efendi Hazretlerine, Filibe şehri kadısı Hasan Efendi-zade'ye, Neylî Ahmet Efendi'ye, Tezkireci Habeşi-zade'ye, Kırım'da sürgün Karakaş Ali Efendi'ye, Kazanlık'ta Abdullah Efendi'ye yazılmıştır. Son dört mektup Mektubat-ı Sezayi'de yer alan mektupların aynısıdır. (Mektūbāt-ı Sezayî, s. 98-100) [130]

Türk-İslam Eedebiyatında menakıp geleneği çok büyük bir yekün tutmaktadır. Menakıp-namelerdeki genel ilke, adına menakıp yazılan şahsın o eseri kendisinin oluşturmadığı daha sonradan onu seven kimseler tarafından oluşturulduğudur. Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin menakıbı da aynı şekilde daha sonradan oluşturulmuştur. Kendisine atfedilmesi doğru olmasa gerektir. Türk Ansiklopedisi, Sezayî maddesinde geçen "adına yazılmış bir menakıb-name mevcuttur."[131] şeklindeki ifadeden de anlaşılacağı gibi bu eser bir başkası tarafından yazılmış olmalı, Hasan Sezayî Efendinin kendisine atfedilmemelidir. Bu nedenle bazı araştırmacıların yaptığı gibi,[132] bu eserin Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin eserleri içerisinde sayılması doğru olmasa gerektir.

Bu eser İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY 424, yk. 48 numarada kayıtlıdır. Fakat 17Ağustos 1999'da meydana gelen depremde hasar görmesi dolayısıyla adı geçen kütüphane tadilat halindedir ve şuan araştırmacıların hizmetine girmemiştir. O nedenle biz bu esere ulaşamadık.

[130] Bkz. Özuygun, s. 16, 17.
[131] Diriöz, Haydar, "Sezayi", **Türk Ansiklopedisi**, XXVIII, 491.
[132] Bkz. Özuygun, s. 16, 17.

II. BÖLÜM
HASAN SEZAYÎ-İ GÜLŞENÎ'NİN ESERLERİNDEKİ DÎNÎ-EDEBÎ MUHTEVA

Bu bölümde ele aldığımız şahsın eserlerinden yola çıkarak eserlerinde ön plana çıkmış belli başlı konuları ortaya koymaya çalıştık. Hasan Sezayî-i Gülşenî bir tarikat lideri aynı zamanda bir mutasavvıf şairdir. Kendi dînî öğretilerini edebî bir üslup içerisinde başta müridlerine daha sonra da tüm insanlara ulaştırma çabası içerisinde olan bu şahsın, dinî muhtevayı edebî bir tarzda ele alışının günümüz insanına aktarılması faaliyeti, gereğine inandığımız bir faaliyetti.

Bu bölümü hazırlarken bir divan incelemesi yapmadığımızın farkında idik. Buna rağmen itiraf etmeliyiz ki yapılmış divan incelemelerinden edebî muhtevanın konu başlıklarını oluştururken yararlandık. Fakat sadece divan değil öbür eserlerinde de bu konu başlıklarının nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalıştık. Belki daha pek çok konuya temas edilebilirdi fakat biz bu kadar bir muhteva incelemesinin ele aldığımız şahsın düşünce yapısını ortaya koyacağı kanaatine ulaştık.

Diğer taraftan muhteva incelemesinde seçtiğimiz bu konu başlıkları Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin eserlerinde öne çıkan konu başlıklarıydı. Ayrıca bu konu başlıkları diğer konu başlığı olabilecek pek çok şeyi de kapsamına alan bir yapıya sahip olduğunu düşündük.

İncelediğimiz bu şahsın tasavvufî kişiliği onun tasavvufî yönünü de ortaya koymamızı gerekli kılıyordu. Bu nedenle tasavvufta genel kabul görmüş konu başlıklarına bakışını da ortaya koymaya çalıştık.

Ayrıca onun ayet ve hadisleri, edebî bir form içerisinde nasıl değerlendirdiğini göstermesi açısından çalışmamızın bu bölümünde, eserlerinde geçen ayet ve hadisler başlığı altında, incelemeyi uygun gördük.

A. DİNİ MUHTEVA

1. Allah (C.C.)

Allah'ın mahiyeti tam olarak kavranılamadığı için Allah sıfatlarıyla alemde tecelli etmiştir. Ancak o alemdeki sıfatların yansıması olan şeyler kavranılırsa Allah'ı

idrak etmek mümkündür. Allah bir nakkaştır. Bu alem ise bir nakştır. Fakat nakkaş bu nakşın içerisine gizlenmiştir. Kendisini bu nakş sayesinde ifade etmiştir.

Bu naḳş içinde pinhān oldı naḳḳaş
Göňülde sır olup sūretle der fāş. D63

Eylemiş bir kez tecellî kendüzin pinhān idüp
Sürʿat eyler rūz u şeb ol dilberi arar çerḫ. D27
.....
Çü sensin ẓāhir u bāṭın ḥaḳiḳatde olan mevcūd
Nedir bu naḳş-ı günāgünde pinhān olduğun cānā. D16

Bu alemde Allah'ı görmek mümkün değildir. fakat sıfatlarına bakarak onun varlığını anlayabiliriz.

Demişsin görmedi kimse beni bu ʿālem içinde
Nedir ya bunca yüzden yine seyrān olduğun cānā D16

Allah'ın başlangıcı ve sonu yoktur. Yani o hem ezelî hem de ebedîdir.

Derk idemez ẕāt-ı şerifin ʿuḳūl
Çünki nihayet ile yok ibtidā D3

Allah ālemdeki tüm hadiseleri idare ve kontrol eden tek varlıktır.

Kimini zāhid idüben eyledin
Zühd ü veraʿ ile anı ibtilā D3
.....
Zülfüni takdın kiminin boynuna
Dāra çeküp ʿaşḳın-ile ey Ḫudā D3
.....
Gülşen ider kimisine külhānı
Kimisine Gülşenî külhān Ḫudā D3

Allah tüm bu alemleri yaratmadan önce tek başına vahdet sultanı olarak mevcut idi ve kendini seyretmek için alemleri yarattı.

Mülk-i vaḥdette ezel ṣulṭan idim
Sahili yok bir ʿaẓîm ʿummān idim

Bî-cihet seyrān iderdim ẕātımı
Kimse idrāk eylemez bir şan idim D10

.....

Ẓāhir olur kendü aňa kendide

Kendü görür kendüsini ẓāhira D3

Allah karşısında bu alemlerin durumu bir su kabarcığı konumundadır.

Lücce-i ẕātına göre gūyiya

Miṣl-i habāb olmaya tāk-ı sema D3

Bütün felekler onun güzelliğinden dolayı deliye dönmüş ve bu nedenle devamlı devretmektedirler. Şair burada Hüsn-i talil sanatı yaparak gezegenlerin dönmesini aşktan başı dönmüş ve öylece dolaşan aşıklar gibi görür.

Pertev-i ruḥsārın ile germ olup

Şevḳin ile devr ider eflākler. D35

Allah, insana kendi ruhundan üflemiştir. Bu nedenle insan ilahi bir yön taşır.

Şems-i ẕātı perveriş kılmış ṣıfatı kānını

Cevher-i insānı iẓhār eyleyen ol kān imiş. D64

Dünyadaki güzellikler onun aynadan yüzünü göstermesidir. Bu bile gören gözler için yeterlidir. Pekçok kişi ona aşık olmuştur.

Mir’āt-ı ṣıfatından dîdarını ʿarż itdi

ʿUṣṣaḳı idüp ḥayrān ol dilber-i bî-hemtā D15

“İnsan ayine-i zatidir mazhar-ı tamdır. Bilinmesi zordur. Hakkı bilmeden insanı anlamak güçtür. Hakk mutlaktır. Zat yönünden ehaddir. Sıfatlar yönünden ise vahiddir. Ehadde zannın şüphesi kalmaz. Misli yoktur ki ikilik dağdağası versin. Ama sıfatlar yönünden nihayetsizdir. İnsan madem ki bu zat-ı tam olarak idrak edemez o halde sıfatlardan hareketle, onları gözlemleyerek vahidiyetten ehade ulaşmalıdır.” M80

Zuhurat-ı kevniye Allah’ın tecelli aynasındaki akisler olduğu için tekrar etmeden hergün başka bir şekilde ortaya çıkar. Maksat tüm bu tecellilerden Allah’ı müşahede etmektir.

Her yüzden ʿıyan olmadasın dîde-i cānā

Her dîdeden ama yine sensin nigarāne

Her sūretde kendini bāzāra çıkardun

Çok nāz ider oldun güzelim ḫalḳ-ı cihāne D107

"İnsan bu ilke doğrultusunda hem nazir(gören) hem manzur (görünen) dur. Bunu bilip gayriyet dağdağasından kurtulmak gerek. İnsan hangi işte olursa olsun kendini alet bilmeli (la faile illallah) müşahedesiyle tevhidden ayrılmamalı, nakşa gönlünü bağlamamalı nakkaşa bakmalıdır." M82

"İnsan alemin özetidir. Mazhar olduğu potansiyeli gereği gibi lehinde kullanmasını bilirse o zaman Allah'ın halifesi olma mertebesine erişir. Bunun tam tersini yapanlar ise bel hüm edal olup yani hayvanlardan daha aşağı bir mevkie düşüp daima hüsran içinde kalırlar." M104

"Her şey fanidir. Ancak Allah kalıcıdır. Onun için hakka erişip baki olana sarılmak böylece baki kalmak gerekir. Yoksa noksan ve fānî şeylere bağlananlar bir gün onlar gibi yok olup gideceklerdir." M133-134

2. Hz. Muhammed (SAV.)

Hz Muhammed, ālemlerin efendisidir. Âlemlerdeki herşeyden önce yaratılmıştır. Allah'ın "sen olmasaydın ālemleri yaratmazdım" buyurduğu tek insandır. Allah Rasulü hatemü'l-enbiya (peygamberlerin sonuncusu) dır. O aynı zamanda şefi'u'l-müznibin (günahkarların şefaatçısı) dir.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, dini edebiyatımızın en çok üzerinde durduğu konulardan biri olan Hz Muhammed (s.a.v) konusunu çok geniş bir perspektifte incelemiş, Divan'ında hem kaside türünde hem de gazel türünde pek çok na't yazmış, peygamberimizin edebiyatımıza giren her özelliğini dile getirmeye çalışmıştır. Peygamberimiz gül yüzlü gonca ağızlıdır. O bu haliyle etrafına bülbülleri toplayan bir taze gül fidanı şeklinde tasvir edilmiştir.

ʿArż eyledün gül yüzün ey ġonca-i latîf
İtdün hezār dilleri ḫüsnün ile şikar. D35

Hz Muhammed cömertlik ve insanlara ihsanda bulunma hususunda insanlığın en ilerisinde bulunan şahsiyettir. O asla doğruluktan ayrılmamış yanında bulunanları daima mutluluğa ulaştırmıştır.

Muḥammed maʿden-i ṣıdḳ u ṣafādur
Muḥammed menbā-ı cūd u atādur. D51

Allah Rasulü ümmîdir, yani okuma-yazması olmayan bir insandır. Fakat Allah'tan aldığı ilimle ilim denizine dönüşmüştür.

Sen ol baḥr-ı ʿulūm ümmî laḳab remz-i hüviyyetsin
Ḳamūyı müctemiʿ ẕātın bir āyet yā Rasūlallāh. D102

.....

Cemʿ oldu sende evvel ü āḫir ʿulūmu hep
ʿİlminle irdi ẕümre-i ʿirfāne iştihār. D36

Tüm bu ālemlerdeki yaratılmışlar, Hz Muhammed (s.a.v.)'in yaratılmasından dolayı yaratılmıştır. O hem yaratılmışların başı hem de sonudur.

Senden ẓuhūra geldi bu cümle taʿayyünāt
Faḫr itmesün mi ẕātuň ile devr-i rūzigar. D36

.....

Sezāyî cemʿ olur Ahmed'de cümle
Ne kim vardır bidāyāt ü nihāyāt D24

Hz Peygambere itaat etmek, onun bize öğrettiği şeyleri yerine getirmek, Allah'a itaat etmek anlamına gelir. Çünkü Hz Muhammed (s.a.v.) söylediği şeyleri kendi heva hevesinden değil Allah'tan aldığı şekliyle insanlara ulaştırır. O Allah'ın bir rasulü yani elçisidir.

Yeter ʿuşşaḳa müjde "men reāni" kim buyurmuşduň
Seni görmeklik ile Ḥaḳḳı görmek beraberdir. D30

.....

Maẓhar-ı feyż-i ilāhî kimse olmaz dünyede
Ey şeh-i ʿālem saňa ta itmeyince iḳtidā D6

Hz peygamber, diğer gelmiş geçmiş tüm peygamberlerden daha üstün bir konumdadır. Diğer peygamberler neredeyse onun kulu kölesi mesabesindedir.

Enbiyā ẕümresine şāh oldun
Cümlesi çākerüň sezā dir isem D5

Hz Muhammed (s.a.v.), Mi'rac gecesi Allah'a iki kaş arası kadar, hatta daha da az bir mesafede yaklaşmış ve onunla sohbet etmiştir. Meleklerin bile giremediği bu alan, sadece Allah rasülüne açılmıştır. Allah onu kendisine mahrem kabul etmiştir.

Sen olduň maḥrem-i bezm-i ilāhî
İdüp cānānla sohbet Muḥammed D28

Hz Peygamber asîlerin, günahkarların kendisine sığındıkları, yardım diledikleri, yarın kıyamet gününde kendilerine şefaat etmesini istedikleri bir kişidir. Bu haliyle o günahkarların şefaatçısıdır.

Ey meded-kārı ʿuṣāt-ı ümem
Kapuňa gelmişiz bize dermān D5

Ey şefîa'l-müẕnibîn ben ʿaṣîye kıl bir naẓar
Dest-gîr ol bir nigāh-ı luṭfunu eyle atā D7

Hz Muhammed, ay yüzlüdür. Karanlık gecelerde ay meydana çıkarak insanların yollarını nasıl aydınlatıyorsa, Allah rasūlü de öylece karanlıklar içindeki insanların yollarını aydınlatmıştır.

Koyma firḳat şebinde bizi garîb
Kıl müyesser viṣālun ey yüzi māh D5

Ona aşık olanlar cehennem korkusu çekmezler. Çünkü ona aşık olanın Allah tarafından affedileceği vaad edilmiştir.

Bîm-i düzah çeker mi ʿuşşāḳuň
Raḥmet-i ḥaḳḳa çün delāletsin

Cebrail onun hizmetinde bulunabilmek için yıllarca büyük bir iştiyakla beklemiştir. O Allah'ın güzelliğinin nurudur. Allah'ın güzelliği ona aksetmiştir. O kişiyi Allah'a götüren bir yoldur. Kim ona sarılırsa Allah'a ulaşır.

Yeldā anın ʿaşḳıyla nice yıl
İrmek içün hizmetine cebrāil

Oldı reh-i vuṣlat-ı yāre delil
Sallū-ʿalā nūr-ı cemāli'l-Ḫudā.D15

Bir kutsî hadiste Allah şöyle buyurur: "Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim. Bu nedenle ālemleri yarattım." Bu bir sırdır. Mahiyeti tam olarak anlaşılamaz. Allah rasūlü bu sırra vākıftır. Cebrail onun dergahını bekleyen bir bekçidir. Allah rasūlü devamlı Allah ile birlikte olma makamına ermiştir.

Sırr-ı "Küntü kenz" olanın āgahı
Cebrāil'dir pasbān-ı dergehi

Lî-meallāh bāğıdır menzilgehi
Muṣtafā'dır Muṣtafā'dır Muṣtafā D15

Hz Muhammed, bir seher vakti gül bahçesini dolaşmaya gittiğinde bütün çiçeklerin kendisine hayran olduğu, kimisinin onun kokusunu, kimisinin onun tazeliğini, kimisinin onun güzelliğini kıskandığı bir sevgiliye benzetilmiştir. Bu haliyle o saçları misk kokan, ağzı goncaya benzeyen bir sevgilidir. Gökyüzündeki ay ve güneş bile onun güzelliği karşısında çılgına dönmüşler ve bu aşk ile dönmektedirler. Allah rasūlü her ne kadar insan suretinde görünse de o Allah'ın nurunun bir tecellisidir.

Būy-ı zülfüň çün oldu bād-ı seher
Sünbüle gülşen içre virdi ḫaber.

Goncanın bağrı ḫūn ile doldu
Deheninden bulunca ẕerre eṣer

Verd-i rūyine olalı meftūn
Şimdi bülbül yanmada gör ne öter.

Ẕerre-i vech-i nūr-i pākindir.
Devr ider gökyüzünde şems ü ḳamer.

Salma ferdāya rūyini göster
Seni bir kez gören cinānı nider.

Sen beşersin eğerçi sūretde
Nūr-ı ḥaḳsın ve lik sîrette D4-5
.....
Buldı mîmin ile vücūd imkān
Ẓahir oldı anuňla kevn ü mekān D5

Hz Peygamber için kullandığı yukardaki beyit yine bize bir kutsi hadisi hatırlatmaktadır. Daha sonraki satırlarda değerlendirmesi yapılacak olan ve Hasan

Sezayî-i Gülşenî'nin kullandığı bu hadis şudur: "Levlake levlake ma halaktü'l-eflak."

3. Tevhid

Bu āleme bakıldığında her ne kadar bir kesret söz konusu ise de aslında aleme bir tevhid hakimdir. Bu alemde olanlar o bir'den çıkan yansımalardır. Alemdeki herşeye dikkatlice bakıldığında bir birlik görülecektir.

Cān u cānān nāẓır u manẓūr hem
Birliğe yetdi olup vaḥdet ʿıyān D11
.....
Âteş-i tevḥîdi ile yak vārını
Kalmaya sende eṣer māsivā D 4

İnsan daima bu tevhide ulaşmak için çabalamalıdır. Tevhide ulaşmak insanı madde āleminden kurtararak mana alemine yükseltir. Aynı zamanda fānîlik ortadan kalkar bākîlik sıfatı ile donanır.

Gir rāh-ı fenāya gidesin zāhid-i hodbin
İklîm-i beḳāya çıkarır cadde-i tevḥîd D 28
.....
Vaḥdet ile söyle Sezāyî sözün
Vaḥdet ili oldı saňa çün sezā D 4

Hasan Sezayî Efendi, dünyadaki herşeyin bir kaynaktan varolduğunu şu benzetmesiyle ortaya koyar. İnsanlar arasındaki eşitliğin sembolü olabilecek bu ilke şudur:

"Her ne kadar şekillerimiz ayrı ayrı da olsa aslında insan bir kaynaktan gelmektedir. Nefs, fikr-i fasittir. Bir yerde yüz tane mum yansa orada tek aydınlık vardır. Her ne kadar mumlar ayrı ayrı olsa da aydınlık birdir." M 134

4. Âlem

Bir maddî alem bir de mānevî ālem vardır. Maddî alem bu dünya ālemidir ve Allah'a giden yolları tutan pekçok engellerle doludur. Bunlar masiva yani Allah'ın dışındaki şeylerdir. İşte insan bu maddî ālemi aştığı zaman ancak mana alemine yükselir.

Ḥār-zār-ı ʿāleme meyl itmesün nefsin ḫarı
Dār-ı ʿukbāya sefer kıl ki ol durur derde devā. D 2

.....

Görünmez ẕerrece naḳş-ı sivā ḳande naẓar kılsan

O ʿālem turfa ʿālemdir ki gelmez ḳāle eṭvārı D 8

"Kişi o aleme girmeden orayı müşahede etmesi zordur. Bir kadın zindanda doğum yapsa ve o doğan çocuk hiç dışarıya çıkarılmasa ve sadece zindandakileri tanısa, acaba kendisine dışarda bu zindandan başka bir alem var daha farklı bir hayat var denilse inanır mı? İşte bizim bu ālemdeki yaşantımız buna benzer bu ālem dışındaki ālemi bize anlatan kamil insanlara inanmakta zorlanıyoruz." [133]

Bu alem denizin dışardan görünen kısmıdır. Halbuki denizin bir de içi vardır. O denizin dalgaları bu ālemdeki meydana gelen şeylerdir.

Cūşa geldi baḥr-i ẕāt iẓhar itdi nice mevc

Geldiler bu ʿālem-i sūretde andan fevc fevc D 26

İnsan bu ālemdeki en değerli varlıktır. O ālemin özüdür. Bu ālemdeki tüm eşyanın bütün özelliklerini kendinde toplamıştır.

Nice teṣāvir ile naḳş idüp cihān diren

O naḳşın ādem içinde velî güzîdesidür. D41

Güneş ve ay bu alemde bir doğup bir batmaktadır. Bu haliyle onlar Allah'ın bir sıfatının tecellileridir. Onlara ibret gözüyle bakmak lazımdır.

Bu ʿālem-i şahādete ʿibretle kıl naẓar

İṣbāt-ı Ḥaḳḳ'a mihr ile māhi gelür gider. D42

Bu ālemin insanları aldatan bir yönü vardır. İnsanların bu maddi gözleriyle gördükleri onları ālemde bir düzensizliğin olduğu görüşüne iter. Halbuki:

"Alemdeki her şey devamlı bir değişme göstermektedeir. Buna bakan bazı kimseler alemde düzensizliğin olduğu görüşüne varırlar. Fakat bu değişimin arkasında bilinçli bir irade, tüm bu değişikliği idare eden bir yaratıcı yani Allah vardır." M 74

"Hadisata bakıp aldanmamak gerekir. Bunlar kadîmin cilveleridir. Bu çokluk ālemine gelmekten maksat marifet-i nefsdir. Bu çokluk āleminin nakışları denizin

[133] Sezayi, **Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısri**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289 (bu eser La'li Muhammed Fenayi'nin Divançe'si ile Hasan Sezayi efendi'nin Divan'ı arasında bulunmaktadır. Bu üç eser birlikte basılmıştır.)

dalgaları gibidir. Varlığı ve yokluğu eşittir. Dalgalara takılıp kalmamak denize bakmak ona karışmak ve ondan dalgaları seyr eylemek gerekir.” M 76

“Dünya bir tecelliler mekanıdır. An-be-an değişmektedir. Onun içindeki bu değişken yapıya bağlanmak yanlıştır. Böyle geçip giden şeylere nasıl gönül bağlanır. Onun için tecelliye değil tecellinin sahibine gönül bağlanmalıdır.” M 16

“Bu alem çokluk alemidir. Bu nedenle (Külle yevmin hüve fi şe’n) ayeti inmiştir. Zuhurat-ı ilahi hergün bir başka şekle bürünerek tekrarsız bir tecelli alemi oluşturmaktadır. Bu tecelli alemine bakıp ona hayran olmamak ona bağlanmamak gerekir. Çünkü bu maddi alemin bu hergün değişen yüzü insanoğlunun bir takım sıkıntılara uğramasına sebeb olur. Eğer insan madde alemi değil de mana alemine bakarsa tüm bu sıkıntılardan kurtulur.” M 22

Hasan Sezayî-i Gülşenî’ye göre iki türlü alem vardır. Suret alemi ve derun alemi. Kişinin mutluluğu bu iki alem arasındaki dengeyi kurabilmesine bağlıdır:

“Uzaklık ve yakınlık ancak suret ālemindedir. Derun āleminde bir an Haktan ayrılmak yoktur. Bu şekiller ālemindeki şekillerin görülmesinde insan için bir zevk vardır. Fakat ister zahir ister batın bu tabiat cem olduğunda zevk-i külli hasıl olur. Aslında insan o zaman gerçek huzuru bulur.” M23

Dalgaların çokluğu denizin özüne herhangi bir zarar vermez. Çünkü burada asıl olan denizdir. Dalgalar ise ārızîdir. İşte bu dünya ālemindeki görüntüler de bir umman olan Allah’ın dalgaları mesabesindedir.

Māsivānın yok vücūdu ẖārici dünyā gibi
İsm-i dünyā müsemmā söylenir ʿukbā gibi

Mümkinatuň varlığıdır gūyiyā miṣl-i serāb
Yok vücūdunda ṣebātı mevce-i deryā gibi M 100-101

“Bu müşahedeler aleminde gayb alemini görebilenler kendini bilip irfan dairesine girip mecazî ölümden yani dünyadan ahiret alemine göçten kurtulurlar. Ancak bu duruma ulaşabilmek için vücud-ı mevhumiyi yani bu bedeni zayıflatmak ve nefsi öldürmek gerektir. İnsan ancak bu zamanda kayd aleminin üzüntülerinden kurtulabilir.” M 111

“İnsan, Hakkın tecellilerini tüm aynalarda seyredebilmek için kendi varlığını ortadan kaldırması gerekir. Bu seyr alemi bambaşka bir alemdir. Akılla bilinemez. Bal yemeyen adam balın tadını nasıl bilir. Erkekliği olmayan kişi cinsî münasebetin tadını nasıl alır. Bu alemin zevkini tadabilmek için kendini bir merd-i kamile teslim etmek gerek. Mürşitler, talibi hakka ulaştırmak için talipten daha çok çalışırlar. Avrat ere teslim olmasa evlat nasıl ortaya çıkar.” M 132

5. Kader

Hasan Sezayî-i Gülşenî’nin kader anlayışı tam bir cebriye anlayışıdır. İnsan rüzgarın önünde bir kuru yapmak misali Allah’ın takdir ettiği doğrultuda yaşamını devam ettirir. Herşey daha önceden yazılmış bir oyundur. İnsan bu oyunda sadece rolünü oynayan bir aktör gibidir.

Ḳalem-i sunʿ-ı ezel her ne ki taḥrîr itdi
Ḳayd idüp ṣahf-i ebedde anı taḳrîr itdi. D116

Her ne kadar akılla tedbirler de alınsa bir olay gerçekleşecekse o mutlaka gerçekleşir.

Virelüm sūret-i tedbîri reîs-i ʿaḳla
Ḥükm-i taḳdîr ile emrini rüūs ettirelim. D83

“Bütün işler bir vakte bağlıdır. Bunun için herşeye rıza göstermek gerektir. İnsan ancak böyle yaparsa rahata kavuşur. (ve efîdu emri ilallah) diyenler kedersiz bir şekilde vakitlerini geçirirler.” M 83

“İnsan her işinde Allah’ın emrine tabi’ olmalıdır. Aklı bir kenara koymalı nisbetsiz Allah’a yönelmelidir. Çünkü mukadder olan olur. Olmayan bir şeye teessüf çekilmez.” M 73

“İnsan yaptığı işlerden dolayı övünüp durmamalı ben yaptım ben ettim enaniyeti içerisine girmemelidir. Böyle davrananlar müşrik ve mülhid durumuna düşmüşlerdir. İnsanda da belli bir kuvvet belli bir istitaat vardır. Fakat Allah insanlara bunu kendisine alet yapmak için vermiştir. Yani insanın yaptığı her hareket Allah tarafından yapılmaktadır. Çünkü “La faile illallah” tır.” M 103

“İnsan bir şeyi istedi ve çalıştı fakat bir türlü elde edemiyorsa işte o zaman rızaya teslim olmaktan başka çare yoktur. Ancak kendini rızaya teslim edenler, bu gibi

durumlarda üzülmezler. Fakat rızaya teslimiyeti olmayanlar, kahr u perişan olurlar adeta dünyaları yıkılır.” M 108

6. İnsan

İnsan elest bezminde, ilk yaratılışında Allah ile beraberdir. Daha sonra dünyaya gelerek oradan ayrılmıştır. Fakat devamlı o ālemi özlemektedir. İnsan eğer kendisini tanırsa Allah’ı tanımış olur çünkü o Allah’ın yeryüzündeki aynasıdır. Alemin özüdür.

Ten sarayın yaptı cānān kıldı pinhān kendüzin
Sen çıkup taşra ararsın ol yaḳın senden saňa D19

Kendüni kendünde fenā eyleyip
Tā ki fenā içre bulasın beḳā D3
.....
Ey Sezāyi gel ḥaḳiḳatle naẓar kıl ādeme
Sūret-i Raḥman’ı görmek oldı insandan ġaraẓ. D65
.....
Gerçi naẓar āh görünür şuğrā
Ol imiş ammā ʿālem-i kübrā

Sūretde ḳaṭre maʿnide deryā
Her ne dilersen ādemden iste. D113
.....
Gezme yabanlarda idüp cest ü cū
Kendüni kendinde ara sālikā D4

İnsan şekil olarak etten kemikten oluşan maddî bir varlıktır. Onun bu maddî yönü hayvani yöndür. İnsanın asıl yönü mana yönü yani ruh yönüdür. Ten toprak olup gidecek fakat ruh kalacaktır. Allah insana kendi ruhundan üflemiştir. Bu açıdan bir kudsiyet taşır.

Değil insan bu vechi kim ki görmez
Gezer sūretde insan lîk ḥayvan. D86
.....
Ten-i hākîde mi sandın şeref-i insanı

Ki o ẕātında olan cevher-i ʿirfān iledür. D50

İnsan bu haline pek çok aşamalardan sonra gelmiştir. Önceleri camid, donuk bir varlık iken nebata dönüşmüş oradan bu hayvani bedenle dünyaya gelmiştir. Eğer bu hayvani bedeninde takılıp kalırsa tam anlamıyla insan olmuş sayılmaz. Tam anlamıyla insan olmak için bu maddi varlığı da aşıp mana alemine ulaşmak gerekir.

Devr iderek cemād ü nebāt ʿālemin geçüp
Ḥayvani bir libasla dünyaya bir gelür
.....
Tekmîl idüp merātibini āḫirü'l-emr
İnsan olup bu neş'e-i kübrāya bir gelür. D49
Görmeyen Ḥaḳḳ'ı bu fānide ʿayān
Âdem olmaz maʿnîde hayvān olur. D39
.....
Âdemiyyet bulagör kalma bu sūretde esir
Himmet ile özini aslına bürhān idegör. D46

İnsan denizden bir katre gibi aslî ruhtan ayrılmış bir parçadır. Devamlı o aslî ruha ulaşma çabası içerisinde olmalıdır.

Baḥre eriştir yüri var ḳaṭreni
Kalmaya sende eṣer men ü mā D3

Tüm varlıklar Allah'ın bir sıfatının tecellisidir. Fakat insan bu sıfatların hepsinin yansımasını kendisinde taşır. Kişi kendini araştırarak bu kendinde gizli olan hazineyi yani o ilahi yönü bulmalıdır.

Cümle eşya bir ṣıfatın maẓharı
Maẓhar-ı külldür velî insan olan

Âdem ol bul sen de istiʿdādını
Sende maḫfî dürür genc-i nihān D11

"İnsan her sıfata kabiliyeti olan bir varlıktır. İnsan dışındaki varlıklar tek bir sıfatla muttasıftır. Bu sıfatın dışına çıkamaz her daim bu sıfatı yerine getirirler. Ama insan arşdan ferşe ala ve esfel mertebelerini kazanabilecek kabiliyettedir. Hangi tarafını geliştirirse o tarafa ilerler. Allah'ın aynası olması için insan-ı kamile ulaşması lazımdır." M 92

“İnsan neşe-i tamdır. Fikri ne ise odur. Bunun dışındaki et ve yağdır ki bu hayvanî elbisedir. Bu unsurî vücut bir çölde yapılmış pencereli bir eve benzer. Pencereler açık olsa o eve ışık girmese bile içerisi aydınlanır. Fakat pencereler kapalı ise o eve ışık nasıl girsin. Hidayet sahibi olanlar pencereleri açık eve benzerler ve kendi içlerindekini derhal görürler.” M55

“Bu kesret alemi dolayısıyla her insan ayrı bir görevle görevli olarak dünyaya gelmiştir. İşte insan bu kendisine yakışan işi bulmalı ve bu doğrultuda çalışmalarını sürdürmelidir. Bu istikamette çalıştığı sürece gün gün Allah’a yaklaşır. Bütün sıfatları üzerinde toplamaya başlar ve büyük adam olur. Yine herkes kendi yaratılışının lehinde bir hayat sürerse melekten daha faziletli ama muhalif olursa hayvandan daha aşağı bir tabakada olur.” M 28

“İnsanların kimi ilme kimi sanata kimi afaki işlere alet olmaktadır. Bu alanlardaki başarıları ölçüsünde rutbe rutbe yükselirler. Sanatla iştigal edenler sanattaki derinleşmeleriyle sanattan çıkıp ilme ulaşırlar. İlim ile meşgul olanlar da bu hususlaki tevakkuflarıyla yakin sahibi olurlar. Yani onlara olayları doğru değerlendirme kabiliyeti ve feraset verilir. Velhasıl insanın neşesi, amacı insan-ı külle ulaşmaktır. Demek ki insanın tüm işlere kabiliyeti vardır. O halde iş onu talep etmektedir. “ Kim talep etti ve çalıştı başarır.” Sözü gereğince kim çalışırsa ulaşmak istediği şeye mutlaka ulaşır.” M 95

İnsan Allah’ın halifesi konumunda yaratılmıştır. O nedenle vaktini boşa harcamamak vakti kendini tanımaya ayırmak gerek. Böylelikle insan ancak zarardan kurtulur. Hasan Sezayî-i Gülşenî burada bu konuyla ilgili bir şiirini inşa ediyor :

Âdem hemîn bu bezm-i dilāraya bir gelür
Seyr-i cemāl-i yāri temāşāya bir gelür

Devr iderek cemād ü nebāt ʿālemin geçüp
Ḥayvāni bir libāsıyla dünyāya bir gelür

Seyr-i taʿayyün itmek içün cezb-i sehāb
Her ḳaṭresiyle cemʿ-ile deryāya bir gelür

Tekmîl ider merātibin āḫir’ul-emr

İnsan olup bu neşe-i kübrāya bir gelür

Mir’āt-ı vech-i baḳî ol behcet-ṣıfat
Lā’dan beḳā-yı ẕāt ile illā’ya bir gelür

Esmaı camiʿ olduğuna şek yok ādemün
Ammā nice seyri müsemmāya bir gelür

Vaktin Sezāyî maʿrifet-i nefse ṣarf iden
Tefrîd ider vücūdını ferdāya bir gelür. M 95-96

“Asıl olan ruhtur. Beden ise ona hizmetçi olarak yaratılmıştır. Kişi bu nedenle asla yönelmeli hizmetçiyi geri plana itmelidir. Hizmetçi olan bu bedene bağlanmak ona boyun eğmek ve onun istekleri doğrultusunda bir hayat sürmek ne kadar acıdır. Eğer beden zayıflatılırsa istekleri diner böylece ruh öne çıkar. İşte o zaman insanın insan olma özelliği artar.” M 116

“İnsan ruhtan ibarettir. Bu maddi varlığı hayvanî libastır. Amaç ruhu kuvvetlendirip kemale erdirmek böylece insan-ı kamile ulaşmak sonra da kabiliyetlerini o kemal aynasında görmektir.” M 127

“Cenab-ı Allah insan-ı kamili kendine ayna yapmıştır. O aynanın cilası muhabbetle olur. Bütün evleri güneş kaplamıştır. Fakat evlerin pencereleri kapalı ise ve evler bu nedenle aydınlanmıyorsa burada acaba güneş ışığında suç bulunur mu?” M 129

7. Gönül

Gönül, kalp kavramı ile aynı anlamda kullanılır. Hz Peygamber kalp hakkında şöyle bir hadis buyurmuştur: “insan vucüdunda bir organ vardır ki o bozulursa tüm vücud bozuk; o sağlam olursa tüm vücud sağlam olur. Bu organ kalptir.” Gönül Allah’ın tecelligahıdır. Bu haliyle gönül Allah’ın dergahı sayılır.

Serā-yı lî meallāhi göňüldür.
Tecellî-ḫāne vallāhi göňüldür

Yürü gezme yabanda zār u giryān

Ḫudā'nın ulu dergāhı göňüldür

Ne istersen yürü var andan iste
Muḳaḳḳaḳ seyrin āgahı göňüldür

ʿIyāndur aňa esrar-ı guyūbāt
Ki zira sırrın āgahı göňüldür

Ẓiya-küster olur kevn ü vücūda
Semā-i ṣadrının māhı göňüldür.

Raiyyetdür kamu aʿza Sezāyî
Vücūd iklîminin şāhı göňüldür. D45

Gönül bu haliyle Kabe'ye benzetilmiştir.

Dildir ḫarîm-i Kaʿbe-i vuṣlat-penāh-ı dost
Cāndır cemāl-i āyine ḥayret-nigāh-ı dost D 24

Gönül aynı zamanda aşkın tecelli ettiği mekandır.

Ger sorarsan ḳande var ol cevher-i yektā-yı ʿaşḳ
Gel göňülde kıl ṭaleb kim anda var deryā-yı ʿaşḳ. D69

Hasan Sezayî-i Gülşenî kendi düşünce sistemine uygun olarak benzetmelerini bazen tasavvufî esaslarla yapmıştır. Bu bağlamda beden bir tekkeye, gönül bir kandile, feyz de o kandilin yağına, ah ise fitiline benzetilmiştir. Allah aşk ateşiyle bu kandili yakmaktadır.

Bu ten tekye göňül kandil vürūgun feyż fitili āh
Yakupdur nār-ı ʿaşḳ ile tecellî eyleyüp Allāh. D109

Gönül aynı zamanda bir aynadır. Bu aynada Allah tecelli etmekte, görünmektedir. Eğer masiva yani Allah'ın dışındaki şeyler gönle hakim olmaya başlarsa ayna tozlanır artık Allah'ı göstermez olur. O zaman oradan Allah'ı seyretmek de son derece zorlaşır.

Gel göňül āyînesin gird ü sivādan pāk it
Vech-i cānānı ol āyînede seyrān idegör. D46

Gönülde bulunan gizli hazineyi yani Allah'ın tecelligahı olma yönünü ortaya çıkarmak istiyorsa kişi mutlaka bedenden yani maddi varlıktan uzaklaşmalıdır.

Genc-i maḳṣūdı eğer dilde bulayın dir isen
Yık bu dil ḫānesini sen daḫî virān idegör. D46

Gönül (kalp) ile göz arasında bir ilişki vardır. Eğer gönül tasfiye edilir temizlenirse, o zaman gözlerin göremediği bir takım şeyler de görülmeye başlanır, hem gayb hem şahadet ālemi ortaya çıkar. Gönül aynı zamanda sonsuzluk denizinin incisidir ve ona paha biçmek mümkün değildir.

Muhaḳḳaḳ vech-i dilberde hüveydā
Dilin ʿaksinden oldu ḥāl-i sevdā

Dilin ʿaksi oluptur merdūm-i çeşm
Anınçündür ḥaḳiḳat ʿayn-ı bînā

Göňülden feyż olur ġayb ü şehādet
Göňül oldu muḥiṭ-i küllü eşya

ʿAceb āyîne-i ʿālem-nümādır
Ki Ḥaḳ eyler o mir'āta tecellā

Göňüldür dürr-i baḥr-i lā-yezel
Bahā olmaz Sezāyi aňa asla D19

Gönül maddi varlıklar gibi bir takım kayıtlara bağlı değildir. Bir anda farklı alemleri dolaşabilir. O bu haliyle bir şimşek gibidir.

Geçer bir ḫaṭvede arş-ı berîni
Ki zira berk-veş ṭayrān olur dil. D76

Gönül, kişinin herşeyini en iyi bilen yerdir. Pek çok şey belki ilim ile bilinebilir fakat bir insanın kalbini bilmek mümkün değildir. Gönül ise sevgili ile her an halvet halindedir.

Hüviyyet sırrına maḥrem göňüldür
Anınçün cümleden aʿlem göňüldür

Bilinür ʿilm ile her şeyin aslı
Bilinmez noḳṭa-i mübhem göñüldür

Eğerçi cümlenin var nisbeti lîk
Demādem yār ile hemdem gönüldür

Vücūd-ı mürdeyi iḥyā idendir
Ḥayat-efżā demādem göñüldür

Sezāyî ḳayda düşme kim bilinmez
Ki muṭlaḳ bî-cihet ʿālem göñüldür. D45

"Her ne ki tabiat emreder onun hilafına olmak gerekir. Doğru olmayan fikirden sakınmak gerekir ki kötü fikir kalbi etkisi altına almasın. Sonra bundan pekçok tehlikeler meydana gelir. Kalbini zabt edemeyen kişide de güzel ahlak helak olur. Sonunda berzah-ı emmareye düşürüp hidayetten ayırır. Peygamberimiz bu hususta şöyle demiştir. "İnsanoğlunda bir parça et vardır ki o bozulursa bütün vücut bozulur o sağlam olduğunda bütün vücut sağlam olur. İşte bu bir parça et kalptir." M 44-45

"İnsanın bu göz ile bakması hayvani bakıştır. Kişi, ayne'l-yakine yani kalp ile görme mertebesine ulaşmaya çalışmalıdır. Bu mertebeden sonra da hakke'l-yakin gelir ki insan bu mertebeye ulaşmalıdır." M 116

8. Oruç

Oruç, İslam dinin en temel beş esasından bir tanesidir. Mutasavvıf bir şairin eserlerinde oruç temasının işlenmesi kadar doğal bir şey olamaz. Hasan Sezayî-i Gülşenî' de oruç temasını bütün terimleri ile birlikte (iftar, bayram, hilal...vs) işlemiştir.

Tasavvufta nefsi terbiye araçlarından biri olan oruç bu haliyle dile getirilmiştir.

İllet-i nefsine tedbîr it devā-yı ṣavm ile
Ḥükm-i taḳdîr ile çünki oldu aḥkam-ı ṣıyām. D84

Hasan Sezayî-i Gülşenî, orucun bu gerçek anlamı dışında ona mecazi anlamlar da yüklemiştir. Bunlardan bir tanesi ayrılık orucudur. Aşık maşukuna karşı devamlı bir kavuşma arzusu içerisindedir. Oruçlu olan kimse de iftar vaktini

arzulamaktadır. Sevgiliye kavuşma anı yani vuslat iftar vaktidir ve bu bayram gününe bir müjde niteliği taşımaktadır.

ʿÂlemde ṣavm-ı hecrin ile kim hilāl olur.
İfṭar-ı vaṣlın anladı bildi meāl-i ıyd D 28
.....
Gam yeme ṣavm-ı firāḳında o māhın bir zamān
Ey Sezāyî ıyd olur çün ol hilāl-ebrū gelür. D34
Ey Sezāyî ṣavm-ı hicr-i yār ile nā-kām olan
Bir mehin vaṣlıyla āḫir ider ol bayramını. D128
.....
Hilāle dönmüşem ṣavm-ı firāḳında ol meh-rūnun
Sezāyî meh yüzin görsem de yarın eylesem bayram. D80

Oruç, İslamiyetten önceki dinlerde de farz kılınmış bir ibadettir. Hatemü'l-Enbiya olan Hz Muhammed'de karar kılmıştır.

Bezm-i ʿālemde nice dem devr edip cām-ı ṣıyām
Buldu dest-i Muṣṭafā'da āḫir encām-ı ṣıyām. D84

B. TASAVVUFİ MUHTEVA

1. Vahdet-Kesret

Kesret ve Vahdet birbirinin zıddı kavramlardır. Kesret: çokluk anlamındadır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. Mevcudatın varlığını, Allah'tan bilmeye de vahdet denir. Her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir. Vahdet, gerçek manada bir olan Cenab-ı Hakk'ı birlemektir. Sūfîler, uykuya vahdet derler. Bu sebeple uyuyan için, vahdette, vahdet ediyor, vahdete çekildi gibi ifadeler kullanılır.[134]

Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye göre ālemin özü birdir. Herşey tek bir asıldan ortaya çıkmıştır. Fakat bu ortaya çıkan şeylerin gerçekliği yoktur, hepsi fānîdir. Tek olan asıl yani Allah, bākîdir. Bu kesret ālemi aslında var olan vahdeti görmeyi engellemektedir.

Gözün aç ḥarf-be-ḥarf aňla bu eşya kim ẓuhūr itmiş

[134] Bkz. Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber yay., Ankara, 1997, s. 447 ve 743.

Rumūz-ı vaḥdeti şerh ü beyān eyler kitābıdur. D42

.....

Sanma ey zāhid bizi kim ʿālem-i keşretdeyüz

Dîde-i cān ile bak kim yār ile ḫalvetdeyüz. D57

.....

Eğer tevḥîde irdinse sen ü ben aradan gitti

Bu keşret maḥv olur anda ne ben varım ne hod ol var D 47

Görendir görünen anda ikilikten eşer kalmaz

Vücūd-ı mümkināta baḥr-i vaḥdet virdi istiğrak. D69

Vahdet bir deniz gibidir. Dalgalar ise kesrettir. Eğer insan beden gemisini bu vahdet denizinde yok etmezse o zaman dalgalara takılıp kalacak vahdete erişemeyecek hep kesreti görecektir.

Baḥr-i vaḥdetde vücūdum fülküni kıldım fenā

Ḥamdülillāh keşret-i emvācdan buldum rehā D 19

Bu kesret alemi içerisinde vahdeti en iyi temsil eden insandır. İnsan, ālemin özü olması ve Allah'ın en parlak aynası olması münasebetiyle bu özelliktedir.

Bunca keşret kim ẓuhūr itdi ider bir noḳṭadır

Devr idüp ol noḳṭa āḫir buldu ādemde şebāt D 22

Bu görüntüler ālemindeki herşey tek'in yani Allah'ın bir gölgesi mahiyetindedir.

Vaḥidiyetden eḥad kıldı ẓuhūr

Gösterip keşretde ol bunda zılāl. D79

2. Dünyayı Terk

Zahidin bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü ahiret için terk etmesidir. Terk-i dünya cennetin mehridir. Tārik-i dünyanın kalbi aydınlanır. İdbar halinde değil ikbal halinde iken dünya terk edilmelidir. Tasavvufun esası dünyayı terk etmektir.[135]

Dünyada bulunan şeyler masivadır. Yani insanı Allah'tan uzaklaştıran şeylerdir. O halde masivanın terk edilmesi, kalpte ona karşı bir sevginin bırakılmaması gerekir. Kişi varlığından geçmeli fenaya ulaşmalıdır.

Fāriğam dünyā vü ʿukbāya taʿalluḳ itmeden

Terk-i tecrîdem bugün hubb-ı sivā bilmem nedir. D44

Eğer insan bu kayd aleminin bütün istek ve arzularından sıyrılırsa gerçek mutluluğu yakalayacak ve gamsız bir şekilde yaşayacaktır.

Varına ḳaydı olan bulmadı zevk-i muṭlaḳ
Terk ü tecrîde iren ʿāşıḳa bî-gam didiler D 46

Dünya bütün süsü bütün güzelliği ile Hakk aşığını kendisine bağlamak istemektedir. Buna mukabil Hakk aşığının bu zinete aldanmaması gerekir.

Zînet-i dünyāya bakma yokluğuna ġam yeme
ʿÂşıḳın yanında birdir dürr ü cevherle hazef. D67
.....
Dil virmeyiz sūretine deyr-i cihānın
ʿUşşaḳ değiliz aldanalım naḳşına anın. D72
.....
Vech-i bāḳi gülşeninde bülbül-i nālendeyem
ʿİtibar itmem bu fānī gülistanı bilmezem. D79
.....
Ḫāce-i kār-gāh-ı lemyezelem
Bu cihānın meṭaʿ ın almazem. D80

3. Fakr

Fakr, dünyadan, topyekün masivadan hiçbir şeye gönülde yer vermeyerek, malik olunan şeyleri Hakk'ın rızasına sunmak ve onun yolunda gayret sarfetmektir. Fakrı, suret ve mana fakirliği olarak iki kısma ayırabiliriz. Tasavvufta esas olan manevi fakirliktir. Yukarıda verdiğimiz tarif, bu fakirlikle alakalıdır. Manen fakir olan, beşeri sıfatlardan sıyrılıp kendini bir şeye malik görmeyen kimsedir. Bunlar sayısız mal, mülk ve mansıba sahip olsalar bile, hiçbirine gönül bağlamazlar, yani sahip oldukları mülkün, vs.'nin kulu olmayıp, onu kendilerine kul ederler.

Fakr yolu, manevî yolcunun (sālik) varmak istediği en önemli hedeflerden biridir. Hakk'a ulaşmanın yolu iftikardır. Allah'a kul olan ve O'na satılan insanın değeri, dünyadaki değerlerle ölçülemez, onu hiçbir maddî güç satın alamaz.[136]

---

[135] Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet yay., İstanbul, 1977, s. 525, 526.
[136] Bkz. Eraydın, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 1994, s. 182.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye göre: gerçekten Hakk aşığı bir zat, dünyadaki bütün arzu edilen şeyleri elinin tersiyle itmesini bilendir. O zaman mana aleminde sultan olur.

Ne meyl-i devlet-i dāra ne yoklukdan keder-pîrā
Ya tāc-ı zer yahud başı ḳabā ʿuşşaḳa birdir bir. D38
.....
Devlet-i dünyā-yı dūnı terk iden
ʿÂlem-i bāḳîde ol ṣulṭan olur. D39

Güneş yüzünü topraklara sürdüğü için kadri yükselmiş, böyle yükseklere çıkmıştır. O halde fakr içinde tevazu sahibi olan insanın kadri böylece yükselecektir.

Ḳadrin āli dileyen şems-i cihāna baksın
Yere sürsün yüzini menzili eflāk olsun. D96

Bu vücud yıkılması gereken bir binadır. Bu binanın altında gönül denilen bir gizli hazine gizlidir ve o gizli hazine ortaya çıkarılmalıdır. Gülşenî tarikatı mensupları bu gizli hazineyi bulmuş ve zengin olmuş kimselerdir.

Varlık sarayını yakıp etdik ḫarāb-ender-ḫarāb
Genc-i viṣāl-i yār içün bizi görün vîrāneyüz. D58
.....
Faḳr ile ol ki buldu cihānda gınā-yı dil
Mess-i vücūdun altın ider kimyā-yı dil. D77
.....
Bular faḳr iḫtiyār itmiş velākin faḳr taḫtında
Bulup kenz-i ḫafî dāim gınāda Gülşenîlerdir. D33
.....
İtmeyüp ārāyiş-i dünyāya hergîz ilṭifāt
Soyunup öz varlığından ʿaşḳ ile ʿüryān olur. D30
.....
Buldı faḳr içre kenz-i lāyığını
Bende-i dergehi Sezāyî faḳir. D54

İbrahim Edhem fakrın dünyadaki en güzel temsilcilerinden bir tanesidir. Çünkü o bir padişah iken tacını tahtını bırakarak Hakk aşığı olmuş fakr içinde yaşamaya başlamıştır.

Şāh-ı bî-muazzez dil olur gencine-i faḳr bulan
Şāh-ı faḳrı kim bilirdi İbn Edhem olmasa. D103

Fakr içinde olanlar her ne kadar görünüşte sefil bir hayat sürüyorlarsa da onlar mana aleminde tacını giymiş ve tahtına oturmuş padişahlar gibidirler.

Padişāh-ı mülk-i maḥv ol farḳına ur tāc-ı faḳr
Taḫt-ı dilde yār ile otur budur ancak meāl. D76

Şāh-ı istiğnā-sipāhız ḳayd-ı ʿünvān bilmeziz
Sūreta faḳr ileyiz biz maʿnide şāhāneyüz. D57

Zaten bu dünya malı ne kadar da çok olsa insanın ondan nasibi bir lokma değil midir?

Ne denlu olsa cihānın malı
Bir lokma imiş anın meāli. D106

Peygamber efendimiz "Fakirlik benim övüncümdür."demiştir ve kendisi de fakr u zaruret içerisinde yaşamıştır. Fakr içinde yaşayan hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olacaktır.

Faḫr eyle faḳr ile dü cihānın emîri ol
Terk eyle baş u cānı muḥabbet dilîri ol. D76

İnsan bu dünyada fakirlik çekerse ve bu sıkıntılarından da şikayet etmezse ahirette rahat edecektir. Fakat bu dünyada binbir türlü desise ile haksız kazanç elde edenler yarın cehennem ateşinin odunları olacaklardır.

Yanup faḳr oduna kāl ol sakın kılma şikayet kim
İşitdim māye-i nārı cahîmin ağniyādandur. D42

4. Katre-Umman

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Katre-Umman formunu Vahdet-Kesret formuna benzer bir şekilde işlemiştir. Yalnız katre-umman formu sadece insan için geçerlidir, dünyadaki diğer varlıklar değildir. İnsan, Allah'ın ruhundan bir ruh taşımaktadır. O, bu aslî ruhtan ayrılmıştır ve devamlı bu aslî ruha kavuşma arzusu içerisindedir. Umman Allah'tır katre ise insandır.

Aynı düşünce güneş-zerre formu içerisinde de verilmiştir. Bu bir Küll-cüz ilişkisidir. Yine aynı şekilde şems Allah zerre ise insandır.

Nedir bu ḳaṭrelerde baḥr-i ʿumman olduğun cānā
Nedir bu ẕerrelerde şems-i tābān olduğun cānā D 16
.....
Her ẕerresi şems anın her ḳaṭresi deryādur
Fehm it bu muʿammayı ey dil olasın bînā D 15

İnsan daima bu katreyi yani kendini ummana ulaştırma gayreti içinde olmalıdır. Bunun için de kendisinin mahv olması lazımdır. Çünkü damla denize düştüğü zaman artık görünmez, deniz görünür.

Gel baḥr-i ḥaḳiḳate ulaş kendini maḥv it
Bir ḳaṭre iken tā olasın sen daḫî deryā D 18
.....
Emvāc-ı baḥre ḳaṭre virir mi ziyādeti
Envār-ı şems-i ẕata nice ẕerre vire fer. D48

Vardır vücūdu ḳaṭrede amma ki lüccedir
Ẕerrātı yaʿni ẓahir iden nūr-ı şems-i ẕāt D 24
.....
Şol kadar maḥv eyle sayʿ it ḳaṭreni tā kim göňül
Bilmeyesin ḳaṭre nedir sel nedir hem yem nedir. D39

5. Zikr

Zikr, tasavvufun değişmez rituellerinden bir tanesidir. Kelime hem Allah'ın değişik isimlerini dil ile söylemek hem de Arapça kök manasıyla hatırlamak, daima hatırda tutmak anlamlarına gelmektedir. Zikr kulu gafletten koruyan, manevi bir zırhtır. Kişi ancak zikir sayesinde huzur bulur. Zikre devam eden kimselerin kalbinde dünyaya karşı duyulan rağbet zayıflar ve yerini Allah sevgisine terkeder. Sufi Rabbini her an zikrederse (hatırlarsa) gönlünde bir ferahlık, kalbinde bir itmi'nan hüküm sürer.[137]

Ẕikr ile ülfet eyleyen dilde
Berk urur nūr-ı yezdān bulunur. D 9
.....

[137] Bkz. Eraydın, 126.

Getir ẕikri ey sālik yetiştir tā ki feth olsun
Ḥaḳiḳat kenzini der-beste etmiştir sivā kıflı. D126

Gönül Allah'ı gösteren bir aynadır. Masiva onu bazen tozlandırır ve iyi gösteremez hale gelir. Bu ayna Allah'ın zikri ile cilalanır, temizlenir.

Sāf iden mir'āt-ı kalbin nūr-i ẕikrullāh ile
Her naẓarda vech-i Ḥaḳḳ'ı anda seyrān eyledi. D125

"İnsan daima uyanık ve bilinçli bir şekilde Allah'ı zikretmeli onu hatırda tutmalıdır. Bütün canlı varlıklar zikir halindedir. Fakat onlar yaptıkları işte bilinçli değillerdir. Bu hususta bilinçli tek varlık insandır. Bu nedenle nefsinden gafil olanlar hayvanlar gibi kabul edilmişlerdir." M 12

6. Vuslat

Âşık devamlı maşuğuna kavuşmak arzusundadır. Her an bu kavuşma neşesi içerisindedir. Yalnız bu vuslat iki ayrı şey olarak kalmak değil bir hale gelmektir, öyleyse yokluk esas olmalıdır. Kişi kendisini yok ettiği anda damla denize karışmış olacak ve vuslat gerçekleşmiş olacaktır.

Sezāyî yokluğ imiş māye-i viṣāl ancak
Ziyānı gördü görenler cihānda vārından. D96
.....
Vaṣlını yarün gice ile niyaz it
Ẓulmetde āb-ı ḥayvān bulunur.

Keşrette olmaz yār ile vuṣlat
Ol ẕevki dilersen nihān bulunur. D 9
.....
Çünki vuṣlat dārına basdım kadem
Maḥv olup hep varlığım oldı adem D 10

Pervane, āşık olduğu mum üzerinde dönerken nasıl kanatlarını yakıp ateşe düşüyor ve vuslata eriyorsa Hakk āşığı da aynı şekilde kendisini yok etmeli ve bu halinden şikayet etmemelidir.

Ey Sezāyî şem'-i vaṣla Per yakan pervaneyim
Ḥālet-i vaṣlın ṣafāsından figān olmaz baňa D 17
.....

Terk-i ser kılan olur derler Sezāyî vāṣıl-ı yār

Cān virenler vasıl-ı cānān olmasun ya neylesün. D92

Yar ile vuslat gerçekleşse bile bu sefer de āşık sevgilisinin her an kendisini terkedeceği korkusuyla yaşamaya başlar.

Vaṣl-ı hecrinde teselli bulmadı bî-çāreler

Vaṣla irse ḫavf-ı hicrān ile dil lerzān olur. D30

Cennet Hakk āşıklarının isteği değildir. Onlar Hakk'ın kendisini isterler, bunun yeri önemli değildir. Tek emel Hakk'a kavuşmaktır.

Cenneti bir pula almaz neylesin erbāb-ı ʿaşḳ

Yāre vuṣlat kande olsa olur ol dāğ üstü bāğ. D67

Hakk āşığına bu dünyadaki ölüm, yare kavuşma demektir. Eğer ten de kendini öldürür ve nefsten geçerse o zaman ruh ummana döner.

ʿÂşıka mevt-i mecāzi vuṣlat-ı cānān olur.

Ten ḥayātı çün nefsden giçe cān ʿummān olur. D31

7. Mürşid

Mürşid belli bir tarikat esasına göre insanları Allah yolunda terbiye eden insandır. Tasavvufun olmazsa olmaz esaslarından bir tanesidir. İnsanları hep hayra ve iyiliğe davet eder. Bu davetlerini mektuplarıyla, sohbetleriyle ve şiirleriyle yapar. İşte bir şair ve aynı zamanda bir mürşid olan Hasan Sezayî-i Gülşenî, de mürşidin önemini vurgulamış, müridlerine devamlı kendisiyle irtibatlı olmalarını tavsiye etmiştir.

Cümleden kes naẓarın dik gözünü mürşide

Gör ne pertev göresin āyîne-i ḫurşîde. D111

.....

Hizmet it iḫlāṣ ile bir kāmilin gir kalbine

Kaʿr-ı deryāya iderler dürr ile mercan ṭaleb D 21

.....

Kim nefsini ʿakd eyledi bir merd-i ḫudāya

İṣbāt-ı neseb eyledi ṣāhib-i şeref oldu. D129

.....

Koy bār-ı cihānı yüri var pîr-i mugānın

Sür eşiğine yüzünü ber-dūş-ı türab it D23

Kişi bir mürşid-i kamile bağlanırsa bu hayvani özelliklerinden kurtulur. Asıl insan yönü olan ruh yönü ortaya çıkar. Allah'ın halifesi olma özelliği o zaman meydana gelir. Yani nāsūtî yönünü yok eder lāhūti yönünü öne çıkarır. Zaten asıl gaye de budur.

İden pîr-i ṭarîkat hikmetinde naḳṣını tekmîl
İdüp taḫt-ı ḫilāfetde ḳarār ṣāhib-kemāl oldu. D117

Âdemin aṣlın bilür anlar ḫilāfet sırrını
Meclisinde mürşidin kim ṣıdḳ ile ṣohbet görür. D51
.....
Hayvan gibi gezme bir ere bağlan
İrdinse insana sübhān bulunur D9

Merd-i kāmil hizmetinde bu vücūdu maḥv iden
Nāsūtun lāhūt ider ol kāmil-i insān olur. D31

"Aslında herkes bu tecelli āleminin feyzinden bir pay almıştır. Herkes bu tecelli ālemine bakarak bazı gerçeklere ulaşabilir. Fakat bazıları bu tozla kaplı bulanık ālemde gözlerine kaçan tozlardan dolayı remed hastalığına tutulmuşlardır. O nedenle kendilerini bilmekten, varlık sebeplerini anlamaktan uzaklaşmışlar ve bu gölgeler ālemindeki varlığını gerçek varlığı zannetmeye başlamışlardır. Böylece asli cevherinin farkına varamamışlardır. Bu şekilde remed hastalığına tutulmuş olanlara bir kuhhal yani bir mürşid gerekir ki gözlerdeki o tozu silsin ve böylece onlar neyin ne olduğunu anlasınlar, asli cevherlerinin farkına varsınlar." M 97

Mürşid, insanın unutmuş olduğu bu insanî yönünü ortaya çıkardığı gibi onu daha sonra mana ālemlerine yükseltir.

Bu haziz içre düşürdüm bir zamān ol gevheri
Yittiğim girū baňa irgürdi bir merd-i Ḫudā D 17
.....
Gel bu fānî ṣıfatı mürşide teslîm eyle
Ebedî ölmeyecek sen daḫî bir ʿāleme ir. D46

Mürşidin her emrine her isteğine aynen uymak gerekir. Uyulmadığı takdirde bütün emekler boşa harcanmış olacaktır.

Kim uymadı aḳvāline efʿaline şeyḫin
Saʿy eylemesin bîhūde zîra telef oldu. D129
.....
Hizmet-i pîre irişen pîr olur
İkilikten kurtulur ol bir olur. D45

Nefsini bir merde teslîm eyle erlik öğrede
Esb ü zeyn āmāde eyle andan it meydan ṭaleb D 21

Topraktan yaratılan insanın toprak özelliğinin kalkıp iksir haline gelebilmesi için bir mürşidin eğitiminden mutlaka geçmesi lazımdır.

Ḫākin iksir olduğun seyr eyler ol ʿayne'l-yaḳîn
Dergeh-i pîr-i ḥaḳiḳatde o kim hizmet görür. D51

Mürşidin dergahı son derece kutsaldır. Hatta o, müslümanların etrafında tavaf ettiği kabeye benzetilmiştir.

Dergeh-i pîri gel tavaf eyle
Kaʿbe istersen işte ey ẓahir. D54

Allah kendisinin bilinmesini istemiş ve bu nedenle ālemi yaratmıştır. Bu yaratılan ālemin içerisinde Allah'ı temsil eden, insandır. İnsanlar içerisinde de kamil insan yani mürşiddir. Öyleyse Allah'ın bu sırrına erişebilmek için bir mürşide bağlanmak lazımdır.

Mürşide dil vir dilersen kenz-i ʿaşḳı bulmağa
Küntü kenzin sırrı zîra ekmel-i insandadır D 29
.....
Ḫās u ʿama merd-i kāmil feyżini mebzul ider
Lîk sır içün anı Ḫaḳ ʿāleme medḫul ider . D 38

"Kişinin iki tane babası vardır. Bunlardan birincisi suverî ālemdeki babası, diğeri ise manevî ālemdeki babası yani şeyhidir. Kişi belli bir yaştan sonra bu manevî āleme yeniden doğar. Burada neseb-i manevîsini isbat için çalışmalıdır. Bu iki pederin rızasını kazananlar sahib-i cenaheyn merd-i kamil olular ve cennet-i daime vasıl olular. Suverî babanın rızası, dini vecibeleri yerine getirmektir. Manevî babanın rızası ise kalbi tasfiye ve nefs tezkiyesi ile olur." M 93-94

"Mürid, mürşidinin önünde cenaze gibi olmalıdır. O şekilde kendini teslim etmelidir. Onun yasaklarını ve emirlerini harfiyyen yerine getirmelidir. Sahib-i nisbet oluncaya yani mürşid rengini o sālike verinceye kadar bu şekilde kalmalıdır. Mürid, mürşidin rengini alıp onunla aynı konuma geldiğinde 72 milletle de görüşse artık onda bir bozulma olmaz." M 94

"Allah'ın bu ālemi yaratışındaki asıl gaye kendi zatının bilinmesidir. Onun zatını en iyi ortaya koyan insandır. İnsan onun aynasıdır. İşte insandaki bu ilahi yönün ortaya çıkabilmesi için de bir merd-i kamil yani bir mürşid gereklidir. Mürşid insanın bu ilahi yönünü işler, kuvvetlendirir ve insana asıl insan olma özelliğini verir. (biz insana kendi ruhumuzdan üfledik.)" M31

"Allah'ın bu taayyün ālemini yaratışındaki gaye kendinin bilinmesidir. (Küntü kenzen). Allah'ı en iyi anlatan ona ayna vazifesi gören varlık da insandır. Fakat bazı aynalar tozlandığı için Allah'ı göstermekten uzaklaşmışlardır. İnsan aynasını parlatmak için bir cilacı, bir merd-i kamil yani bir mürşit bulmalıdır ki mürşid aynadan bu tozları gidersin ve insan tekrar Allah'ı göstermeye başlasın." M 132

8. Tevbe

Tevbe, tasavvufî vahdet hayatının kapısıdır. Ruhun selameti için günahın zararlı olduğunu idrakten doğmuştur. Zira günah mü'mini gayesinden, yani Allah'ından ayırır. Allah'la insan arasındaki hicabların kalkmasına vesile olan ilk makam tevbedir.[138] tevbede esas olan samimi tevbedir. Buna tevbe-i nasūh adı verilir.

Sāḳi sun bāde-i ṣabūḥ olsun
İçeriz tevbe-i naṣūḥ olsun. D87

9. Benlik

Benlik insanın daima kendisini ön plana çıkarmasıdır. Bu ise tasavvufa tamamen aykırı bir tutumdur. Tasavvufta yapılan her işi Allah'tan bilmek esastır. İnsan sadece o işe vesile olmuştur. Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin kader noktasındaki görüşlerini düşünecek olursak insan, Allah'ın bir aletidir. Bu konumdaki bir insanın Firavun gibi gururlanmasına herşeyi kendisinin yaptığını iddia etmesine imkan

[138] Bkz. Eraydın, 156.

yoktur. O halde insan bu benlikten kurtulmalı, Allah'a ulaşmada yolundaki en büyük engellerden biri olan bu engeli de aşmalıdır.

İnsan kibri gururu bir kenara koymalı toprak gibi yerlerde sürünmeli yani öylece mütevazi olmalıdır.

Ḫāke beraber idüben yüzüni
Ol mütevaziʿ yüri mānend-i ma

Ḳadrini ala tutuben kibri ko
Çünki kibrdir ṣıfat-ı kibriyā D 4

Güneş nasıl yüzünü yerlere sürdüğü için yükseklere taht kurmuşsa insan da benlikten kurtulmalı mütevazi olmalı böylece kadrini kıymetini yükseltmelidir.

Zinhar sakın huşa-ṣıfat boynun uzatma
Sür ḫāke yüzün ḳadrini ḫurşîd-i cenāb it D23

Aynı zaman da pek çok değerli maden de toprak içindedir. O halde toprağa eğilmek onunla bir olmak lazımdır ki bu cevherler ortaya çıkabilsin. Diğer taraftan insan topraktan yaratılmıştır ve pek çok cevher niteliğinde öze sahiptir. Eğer bu toprak sıfat üzerimizden atılırsa o zaman bu cevherler ortaya çıkacaktır.

Ḫāke yeksān gerek Sezāyî kişi
Gühere perveriş türāb iledür. D43
.....
Rū-be ḫāk olur tevazu ehli lîk
Menzil ü meʿvasını eflak ider. D36

İnsanın kendini bilmesi dolayısıyla Allah'ı tanımasına en büyük engel yine kendisidir. Çünkü bu benlik illeti insanın gözüne bir perdedir ve pek çok şeyi görmesini engellemektedir.

Yine sensin viṣāl-i yāre maʿni
Ki benlikdir begim dîdāra maʿni. D66

Benliği terk edip bundan kurtulmak lazımdır. Yoksa hem benlik sahibi hem de tasavvuf erbabı olunamaz. Vahdete erişmek isteyen kendini o şeyde yok etmelidir ki o iki ayrı şey, tek bir şey haline dönüşebilsin. Eğer bu dönüşüm gerçekleşmezse vahdet sözkonusu olmaz.

Benliği terk ider vaḥdete ʿazm eyleyen
Didiler ol ilde kim benliğe vardır yasağ. D66

"Allah'ın mahlukuna hak nazarıyla bakıp kimseye noksan nazarıyla bakmamalısın. Baktıklarına merhametle bakasın ta ki herhalde hakkın ve erenlerin merhametine mazhar olasın." M35 Burada Yunus Emre'nin "Yaratılanı hoş gördük yaratandan ötürü" ilkesiyle bir münasebet sözkonusudur ve bu anlayış İslam Tasavvufunun geneline hakim bir anlayıştır.

10. Nefs

Nefsin pekçok anlamı vardır. Ruh, akıl, insanın bedeni, bir şeyin cevheri, kötü göz bunlardan birkaçıdır. Tasavvufta genellikle olumsuz anlamıyla kullanılır. Bu anlamdaki nefs kişinin en büyük düşmanlarından bir tanesi olduğundan onu ezmek, kırmak ve mücahede kılıcı ile katletmek gerekir. Bunun için riyazet yapılır. Çile çıkartılır.[139]

Galip olup olma sakın mağlubı
Nefsine binmeğe çalış ey fetā

Güşını bur daʿvet idüp vaḥdete
Cāhid olup nefsin-ile dāima D4

.....

Gel bu nefsim ejderhasından beni eyle ḫalāṣ
Ben garibin eyleme dest-i ʿadūya mübtelā D7

.....

Beni bu nefs u hevā çün ḳaṭʿi maḥcūb itdi
Özüme hiç bakamam gayetle ḥāl-i tebāh. D111

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Niyazî-i Mısrî'nin bir beytini açıklarken nefsi şu ifadelerle ele almaktadır: ""şol cahil-i nadan" buyurdukları mısrada murad, nefs-i emmaredir ve dahi akl-ı maaş sıfatıdır ki, daima sahibini men' idüp hubb-ı sivaya terğib ider ve her ma'na ki gönülden zuhur ider anı setr ider ve kendi tarafına çeker, hubbını kendi gibi süfli idince sa'y ider." [140]

[139] Uludağ, 405; Cebecioğlu, 545.
[140] Sezayi, **Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısri,** s. 3, 4.

Ruh sultanı, nefs tarafından devamlı tuzaklara düşürülmekte böylece büyük yaralar almaktadır. Onun için tevhid kılıcı ile bu nefsin başının kesilmesi ve yok edilmesi gerekir ki ruh kurtulsun ve Allah'a ulaşabilsin.

Gel ser-i aʿda-yı nefsi tîğ-i tevḥid ile kes
Tā ki mekrinden edesin rūh-ı ṣulṭānı ḫalāṣ. D65
.....
Çek gılāf-ı lā'dan illā tîğini meydana gel
Nefsine verme emānı kes başın merdāna gel. D75

Allah, Hz Adem'e eşyaların isimlerini öğretmiştir ve ona kendisinin halifesi görevini vermiştir. Ama bunun karşısında zalim ve cahil olan nefsi de ona vermiştir. İnsan halife olma yönünü geliştirmeli nefsini, cehaletini yok etmelidir.

Ey Sezāyî ẓulm ü cehli nefsine isnad idip
Ḥāmil ol bār-ı emānet ʿalleme'l-esma gibi. D130

Nefsin her hoşuna giden şey kötüdür. Ondan sakınmak lazımdır. Nefsin rızasını kazanmaya çalışmak Allah'ın gazabını muciptir.

Rıżā-yı nefsini terk it Sezāyî
Bilesin tā Ḫudā ḳahharlığına. D107
.....
Olma heves nefsine dilbeste Sezāyî
Fehm eyler isen sen de eğer yaḫşi yamanın. D72

Allah sevgili, nefs ise aşığın rakibidir. O halde āşık ağyara, rakibe meylederse sevgilisi ona hiç yüz verir mi? Onunla olmak ister mi? Öyleyse ağyara itibar etmemek gerektir.

Nefsine zillet ider rūhuna ʿizzet dileyen
Meyl-i ağyār ide mi yār ile vuṣlat dileyen. D88

Nefsi yok etmenin yollarından bir tanesi de oruç tutmaktır. Peygamberimiz nefse karşı orucu tavsiye etmiştir ve oruçla nefis terbiyesi asırlardan beri uygulanagelen bir uygulamadır.

İllet-i nefsine tedbîr it devā-yı ṣavm ile
Ḥükm-i taḳdîr ile çünki oldu aḥkam-ı ṣıyām. D84

Aşkın gül bahçesinde hep bülbüller vardır. Nefs ise bir kargadır. Kargalar ise gül bahçelerine girmemeleri gerekir. Girmişse bile onu aşkın ateşi yakması gerekir. Burada nefs bir kargaya benzetilerek yerilmiştir.

Zāğ-ı nefsi ey Sezāyî nār-ı ʿaşḳ itsün helāk
Çün muḥabbet gülşeninde zāğa var derler yasağ. D67

"Vakti ganimet bilmek ve fırsat elde iken nefsi bilmeye onunla mücadele etmeye çalışmak daima nefse muhalif olmak gerekir. Halkın cevrini mücahede-i nefs bilerek katlanmak. Çünkü mücahede, müşahede denizidir. Mülhidler ve batıl yollardaki insanlarla görüşmemek ve daima ehl-i sünnet ve tarikatı kuvvetli insanlarla görüşmek gerekir." M 9

Diğer taraftan nefs tilkiye benzetilmiş tilkinin kurnazlığı ile nefsin insanları aldatan hileleri arasında benzerlik kurulmuştur. Nefsin bu hilelerinden emin olmanın yolu ise bir tarikata müntesip olmak şeklinde gösterilmiştir.

Mîşe-zar-ı ṭarīḳate giregör
Rubeh-i nefsine idersen şîr. D55

11. Seher Vakti

Seher vakitleri tasavvufta günün en önemli bölümlerinden biri kabul edilir. O saatte bütün mahlukatın Allah'ı zikrettiği ve bu nedenle insanların da o saatlerde uyanık bulunması gerektiği ifade edilir.

Gark-ı envār ider cihānı hemin
Çak olunca heman kaba-yı sabah

Seherî dur Sezāyi ol bî-dār
Çeşm-i cāne vir incilā-yı sabāh D26

Seher vakitlerinde nasıl gül bahçelerinde bülbüller ah u figan ediyor, güle olan aşkını itiraf ediyor, yakasını yırtıyorsa insanlar da bu vakitlerde Allah'ı zikretmeli, kendi fakr u acziyetlerini itiraf etmeli ve göz yaşı dökerek af dilemelidirler.

Şeb-tā-seher nālende ol bülbül gibi gülşende ol
Ey cān u dil gel sen de ol dildār-ı hū ya hū ile. D107
.....

Seherdir matla'-ı şems-i hidāyet
Uyan nālān u giryān ol seherde. D109
.....
Şeb-tā-be-seher zārım o yara eser itmez
Lerzîde cihān gerçi ki āh-ı seherimden. D94
.....
Nice ʿazm itmeyeyim ben seherî gülzāre
Ki gelür nāle-i bülbül men-i nālāna leziz

Her seher yaşın akıt zār eyle ey bülbül-i dil
Ki gelür jāle-i ter ġonca-i handāne leziz D29
Gonca-veş çāk-ı girîban itmesün mi her seher
ʿÂşıḳ-ı bî-çāreler serv-i hırāmānın görür. D49

Halk arasında bu gün dahi devam eden bir inanış vardır. Bu inanış günün nasiplerinin o günün seher vakitlerinde dağıtıldığıdır. Bu vakitlerde uyanık olanlar bu nasipleri alacaklar uyuyanlar ise mahrum kalacaktır.

Seherde açılır gencîne-i Ḥaḳ
Olur her birine iḥsan-ı muṭlaḳ. D109

C. EDEBİ MUHTEVA

1. Sadef-İnci

İncinin oluşumu hakkında şu rivayet anlatılır: "Sadef denilen deniz hayvanı nisan ayında su yüzeyine çıkar burada ağzını açar beklermiş, nisan ayında bir yağmur tanesini yutar tekrar denizin dibine dönermiş. Orada tuzlu deniz suyu kendisine acı verdiğinden bir sıvı salgılarmış ve bu sıvı daha sonradan inciye dönüşürmüş. Eğer sadef iki veya daha fazla yağmur tanesi yuttu ise inci taneleri birden fazla olur ama bir tane inci tanesi yuttuysa dür-i dane, yek-dane, dür-i şehvar diye adlandırılan en kıymetli inci olurmuş." [141]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, sadef-inci formunu pek çok anlamda kullanmış, kendini ifade etmede bu edebî formdan yararlanmıştır. Bu edebî formu kendi tasavvufî düşünceleri ile en iyi bir şekilde uyumlu hale getirmiştir. Hasan Sezayî-i

[141] Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken yay., İstanbul, 1998, s. 116.

Gülşenî, tasavvuf açısından çok önemli bir yeri olan gönlü anlatırken, sadef-inci formunu kullanmış incinin yukarda bahsettiğimiz özelliklerine değinmiştir

Ṣadef-āsā dehen fetḥ itdi dil deryā-yı feyżinde
Ki şāyed ebr-i nîsan-ı kerem bir ḳaṭre rîz eyler. D52

.....

Ṣadefdir dil anun feyż-i Ḫudā bārān-ı nîsanı
İder ilḳa ana anen-fe-anen dürr-i irfānı. D118

.....

Ol dürr-i yetîm ona tenezzül ider elbet
Ol k'ide Sezāyî dilini miṣl-i ṣadef çāk. D73

Edebiyatımızda çoğu kere gözyaşları da incilere benzetilmiş, hatta "inci gibi gözyaşı dökmek" deyimi dilimize yerleşmiştir. Hasan Sezayî-i Gülşenî, sevgili için döktüğü gözyaşlarını inciye benzetmekte hatta onlardan daha değerli bulmaktadır.

Nîsān-ı sirişkini döken ol güher içün
Her ḳaṭresini dürr-i yetîm-i yeme virmez. D56

"Nefsi bilmek Allah'ı bilmektir" hadisi gereği insan kendini bilmeli böylece Allah'a ulaşmalıdır. Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye göre insanın kendini bilmesi sadef içindeki inciyi bilmek onun değerini anlamakla olur. Sadefe dışardan bakan onun değerini eğer içinde inci olduğunu bilmiyorsa anlayamaz. İşte insan da bir inci, ālem bir sadef gibidir.

Kimse olmaz nefse ʿārif-i kāmil ādem olmasa
Dürr olur mu āb-ı nîsan vāṣıl-ı yem olmasa. D103

Doğru şeyler doğru yerlerde aranmalıdır. Sadef ancak denizde aranmalıdır. Çöllerde sadef-inci aramak yanlış bir harekettir. Buradaki form ile anlatılmak istenen tasavvufta da eğer birşeyi bulmak istiyorsanız onu o daire içinde aramanız gerekmektedir. O halin içine girmeniz gerekir.

Bulunmaz ol ṣadef-ārāyı bakma ṣahrāda
Bulursun ol dürr-i yektāyı iste deryāda. D106

.....

Sezāyî dürr ile memlū olur lābüd ṣadef maḳbūl
Olur ṭabʿ-ı selîmin pāk-i mażmūn-perverinden haz. D66

Yine aynı bağlamda eğer denizden inci çıkarmak gerekiyorsa dalgıç olmak gerekir. Sevgi, dostluk ve kardeşlik denizi olan tasavvufa giren insanlar da buradan inci gibi pekçok kıymetli hikmetler alacak, zengin olacaklardır.

Muḥabbet baḥrine gel ḳaṭreni sal
Aňa gavvās olup dürr ü güher al. D78

Daha önceki bölümlerde ele aldığımız ve Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin düşünce dünyasında önemli bir yer işgal eden katre-umman (küll-cüz) düşüncesine parelel olarak yokluk denizine kendi varlığını veren yani kendini Allah'ta yok eden, fenafillah makamına eren insan ancak, denizin dibindeki inciye ulaşmış, aradığını bulmuştur.

Gel fenā baḥrinde ġark it ḳaṭre-i nāçizini
Bulasın dürr-i murādı tut nefes ʿummāna gel. D76

2. Ferhad

Ferhad ile Şirin adlı hikayede geçen kahramanlardan biridir. Ferhad, Hüsrev adlı İran padişahının sevgilisi olan Şirin'e aşıktır. Şirin'in arzusu üzerine Bî-sütun adlı dağı delmesi istenir. Çünkü kendisi bir mimar-mühendistir. Divan şiirinde sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan āşığı sembolize eder. Daha çok Şirin ve Hüsrev ile birlikte anılır. Bazen Mecnun ile karşılaştırılır.[142]

Araştırmamıza konu teşkil eden Hasan Sezayî-i Gülşenî, bu formu da kendi düşünce sistemi doğrultusunda kullanır. Zaten divan edebiyatı içerisinde şiir inşa eden bir şahıstır ve bu türlü formları kullanmaya bir nevi mecburdur. Kendisinin de Allah aşkı ile Ferhad'a döndüğünü, bazen kendisini Ferhad ile özdeşleştirerek bazen de Ferhad'la mukayese ederek anlatır.

Görse te'sirini āh-ı dilimin ʿālemde
Şüphesiz tîşesini taşa çalardı Ferhād D27

Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin müteal bir varlık olan Allah'ı somutlaştırarak beşeri bir formda ele alması çok sık rastlanan bir unsurdur. O kendisini Ferhad'a benzetirken Allah'ı da Şirin yerine koymuştur.

Sen saçı Leylî'ye ben Mecnūn olursam taʿn mıdır
Sen leb-i şîrine Şirin görse de Ferhād olur. D38

[142] Bkz. Pala, İskender, s. 138.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye göre nasıl Ferhad'ın Şirin'e ulaşması Bî-sütun dağını delmesi ile mümkünse kişinin rabbine kavuşması da ancak ah kazması ile varlık dağını ortadan kaldırması ile mümkündür.

Olma Ferhād gibi ṣūret dağının ḥayrānı var
Tîşe-i ah ile varlıḳ kūhunu it tārümar D40
.....
Vücūd kühsārında Sezāyî aşḳ Ferhādı
Bulur reh-i vaṣl-ı Şirin'e olursa ah-ı dil tîşe. D115

Hem Şirin'e bu güzelliği hem de Ferhad'a bu belayı verenin Allah olduğu dolayısıyla bu türlü görüntülere değil tüm bunları idare eden varlık olan Allah'a bağlanmak gerektiği bir kere daha vurgulanmıştır.

Veren de cāẕibe-i ḥüsnü rū-yı Şirin'e
Ḥavāle itdi belā tîşesini Ferhād'a. D115

3. Anka Kuşu

"Kafdağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran adı var kendi yok bir kuştur. Ras halkı zamanında halka musallat olmuş kaf adlı dağda yaşayan bir kuştur. Zamanın hükümdarı Hanzala bin Safvan'ın duasıyla helak edilen ve nesli tükenen bu kuş edebiyatımızda istiğna timsali olarak kullanılır." [143]

Allah bu vücudları, anka gibi olan kendisine bir yuva yapmıştır. Eğer kişi ona yakalanır ona avlanırsa bu o kimse için son derece iyi bir şeydir. Çünkü Allah aşkı öyle herkese kolay kolay nasip olmayan bir şeydir.

Bu ten anḳā-yı ẕātın lānesidür
Göñül vaḥdet yemi dürdānesidür. D32
.....
Her murġı ṣayd itmez imiş şahbāz-ı ʿaşḳ
Anḳā katında yohsa anın bir mekes midür. D51

Fakat insan bu maddi varlığından geçip nam, nişan ve şöhreti bir kenara koymayınca Allah o vücuda o kalbe girmez.

Maḥv idüp nām u nişānı olmayınca bî-nişān

[143] Onay, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, TDV. Yay., Ankara, 1992, s. 40; Pala, İskender, s. 30.

Lāne itmez ʿaşḳ anḳāsı vücūdu kāfını. D124

İnsan masivadan(Allah'ın dışındaki herşey) temizlenip kurtulmayınca başka kuşlara yem olur yani Allah'ı unutur. Halbuki gerçek varlığı olmayan bir görüntüler alemi olan bu dünyadan ve dünyanın meşgalelerinden kurtulmak lazımdır.

Māsivānın yok vücūd-ı ḫārici dünyā gibi
İsm-i dünyā bî-müsemmā söylenir anḳā gibi. D130
.....
Kāf-ı ḳurbun sensin ol anḳāsı tā rūz-ı ḳıyām
Murġ-ı ḳudsîler uçup erişmeyeler lānene. D104

Eğer insan masivadan temizlenir ve kanaatkar olursa o zaman kendisi de anka olur ve anka nasıl laşeye tevessül etmezse insan da Allah'ın dışındaki şeylere itibar etmez.

Ey Sezāyî lāşeye meyl eylemez anḳā-yı dil
Ḳalʿa-i Kāf-ı ḳanāatde konup eyle şikār D40

4. Zaman

Hasan Sezayî-i Gülşenî, her insan gibi zamanın öneminin farkında ve zamana gereken değerin verilmesini istemektedir. Onun zaman hakkındaki görüşleri kader konusundaki görüşleri ile de bağlantılıdır. Çünkü o dünyada meydana gelen her işin belli bir zamanının olduğunu o zaman geldiği vakit bu işin gerçekleşeceğini ve kimsenin bunun önüne geçemeyeceğini, o nedenle olan hadiseler karşısında üzülmenin pek doğru olmadığı görüşündedir. Ona göre insan içinde bulunduğu anı en iyi şekilde değerlendirmeli kendi deyimiyle İbn vakt olmalı ebu'l-vakt olmamalıdır.

İbn-i vaḳt olan tecellî-zādedür
Her nefesde Ḥaḳ'la āmādedür. D53
.....
Gel ebü'l-vaḳt olmadan kıl iḫtirāz
Kim ḥaḳîḳat neş'esin sādedür. D53

İbn vakt olan kimse ile ebu'l-vakt olan kimsenin durumlarını şu şekilde karşılaştırarak bu iki durumun artılarını ve eksilerini ortaya koymaya çalışır.

İbn-i vaḳt ile nice olur ḳıyās
Çün ebül-vaḳt lā'da ol illā'dadur.

İbn-i vaḳte “min ledün”den vāridat
Feyżini Ḥaḳ dāima atādadur.

Māzî müstaḳbel gözetmez ibn-i vaḳt
Ḥalden çün kārı istiğnādadur.

Çün ebü’l-vaḳti müfîd kıldı ʿālem
Ol cihetle varlığı imlādadur.

Çün tecellîden fenā bulmuştur ol
İbn-i vaḳtin cilvesi bu maʿnādadur.

Vaḳtini tedbîr idüp bü’l-vaḳt olan
Ḳayd ile fikri hemîn ferdādur. D54

“Zuhurata gönül bağlayanlar daima ızdırap içindedirler. Çünkü zuhurat vakte bağlıdır. Ve ancak tecelliden ibarettir. Bu niçin böyle oldu diye soranlar üzüntüden kurtulamazlar. Onun için ibn vakt olmak ve rıza kapısında durmak gerekir. İşte o zaman Allah’ın (la havfe aleyhim) dediği insanlar arasına gireriz.” M78

“Kişi daima uyanık ve şuurlu olmalıdır. İnsan yaşadığı an içinde bellidir. Geçen geçmiştir ona erişmek mümkün değil, gelecek ise malum değildir. O halde ibn vakt olmak gerektir.” M 57

5. Gül-Bülbül-Gülşen

Divan edebiyatında en çok kullanılan formlardan bir tanesi de gül-bülbül-gülşen üçlemesidir. Bu form hem beşerî sevdaları anlatmada hem de ilahi aşkı anlatmada en güzel yollardan bir tanesidir. Bilindiği üzere gül daha gonca halinde iken bülbül goncanın dalına konarak onun açması için feryad u figana başlar. Bülbül öyle diller döker öyle inler ki en sonunda göğsü parçalanır ve al kanlar içinde kalır ve ölür.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, bu ālemin bir gül bahçesi, kendisinin bülbül, Allah’ın da tıpkı gülde olduğu gibi rızasının kazanılmaya çalışıldığı bir gül olduğu ilkesinden yola çıkarak düşüncelerini ifade etmiştir.

Gel ey dil bülbüli gülzār-ı tenden eyle iḫbārı
ʿAyān eyle ne gülşenden ʿazîmet eyledin bāri

Beyān eyle o gülzārın ne vardır renk ü būyundan
Meşām-ı cānı mest itsün anın ḫūş būy-ı ezhārı

İşit gel güş-ı cān ile ne nuṭḳa başladı bülbül
Ser-āgāz eyleyüp bir bir ʿayān eyle o esrārı D7

Dünya hayatı yani masiva gülün üzerindeki dikenler mesabesindedir ve onu daima gülden uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Her kim ki bu dikenlere katlanırsa yani masivayı yenerse o zaman bülbül gibi emeline ulaşacaktır. Allah'ın rızasını kazanacaktır.

ʿAyb eylemeniz nālesine bülbül-i zārın
Gülşende gül eṭrāfını hep ḫār dolanmış. D64
.....
İriştir gülşen-i lāhūta ṣaʿy it bülbül-i cān
Bu gülzār-ı fenānın gülleri dîdende ḫār olsun. D92

Her kim bülbül gibi seher vakitlerinde gül bahçelerinde inler, ağlar, gözyaşı dökerse o zaman gül tarafından iltifata mazhar olacak yani Allah'ın rızasını kazanacaktır.

Bülbül-āsā ʿaşḳ ile şeb-tā-seher zār eyleyen
Ey Sezāyî verd-i çîn-i gülistān rāz olur. D43
.....
Bülbül gibi sen de her seher ağla
Seherde gül-i handān bulunur D9
.....
Giceyi gündüze kat ey hezār-ı nālende
O gülbîn-i gül-i ḫasret-nümā içün zār it D22

Hasan Sezayî-i Gülşenî, bazen de kendisini bülbül ile kıyas ederek kendisinin bülbülü geçtiğini, çünkü bülbülün maksadının gülü açtırmak ama kendi maksadının Allahın vechine ulaşmak olduğunu anlatmaktadır.

Bu gülşende naẓîr olmaz basîretde baňa bülbül

Ki ben ruhsār-ı dilberde o renk-i gülde kalmışdır. D48

6. Leylâ ve Mecnûn

"Edebiyatta mesnevî konusu olan aşk hikayesidir. Hikaye kahramanlarının gerçek kişiler olduğu sanılmaktadır. Bir rivayete göre Mecnun, şair Kays b. Mülevvaha'l-Amiri'nin (ö:698) lakabıdır ve bu hikaye şiirlerinin yorumundan doğmuştur. Ancak onun Emevî ailesinden olup amcasının kızını seven bir genç olduğunu ileri sürenler de vardır. Leyla'nın gerçek adı ise Leyla binti Mehdi b. Sa'id-i Amirî'dir."[144]

Leyla ve Mecnun hikayesi de tıpkı Ferhat ile Şirin hikayesi gibi hem beşerî hem de ilāhî aşkın simgesi haline gelmiş bir halk hikayesidir. Pek çok mutasavvıf şair ve pek çok rindî-meşreb şair kendi aşklarını ifade etmede bu formu kullanmışlardır. Divan edebiyatı bunun örnekleri ile doludur.

Hasan Sezayî Efendi de Allah'ın aşkı ile Mecnun'a dönmüştür. Onun sevgilisini yani Allah'ı beşerî formda ele alması ve Leyla'nın yerine koyması divan edebiyatı hususiyetlerinden bir tanesidir.

Unuttum lā ve illāyı kodum dünyā vü ʿukbāyı
Olup Mecnūn-ı Şeydāyî göründü çün baňa Leylā D17

Ona göre beşerî aşk tıpkı Mecnun'un aşkında olduğu gibi insanı Allah'a götüren bir vasıta olabilir. Nasıl Mecnun, Leyla kendisine geldiğinde bütün maddî varlığından soyunduğu için Leyla'ya itibar etmediyse, kişi beşerî aşkta takılıp kalmamalı, buradan ilāhî aşka sıçramalıdır. Çünkü bu ālemdeki varlıklar onun bir yansımasıdır ve fānî şeylerdir. Ama Allah mutlak güzelliktir ve bākîdir.

Ger mecāzî ise de ʿaşḳı ko dursun dilde
Ḳays Leylā diyerek bulmadı mı Mevlā'yı. D129

Onun Leyla'dan kastının Allah olduğunu şu beyitler en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Gerçi Mecnūn'uz Sezāyî ʿaşḳ ile ʿālemde biz
Sanmanız Leylî'ye meftūn ʿāşıḳ-ı Sübhānîyüz. D60
.....
N'ola Mecnūn-veş şahrā nūr u ʿaşḳ olsam ben
Beni de gezdiren hep hay hūy-ı ʿaşḳ-ı Mevlā'dur. D55

[144] Pala, İskender, s. 255.

Hasan Sezayî-i Gülşenî'ye göre Allah aşkı ile yanan pek çok kimse, "enel-hak" iddiasında bulunduğu için idam edilen Hallac-ı Mansur gibi sevgilinin saçlarına asılmışlardır. Yani onun aşkından dolayı ölümü göze almışlardır.

Nice şūrîde ʿāşıḳlar olur ol Leylî'ye Mecnūn
Anın zülfi hevāsına olur Mansūr-ı ber-dārî D8

Allah ālemleri kendisinin bilinmesi için yaratmıştır. Öyleyse hem yaratan hem de yarattıklarına hayat bahşeden odur. O hem nazir (gören) hem manzur (görünen)dur. İnsan o alemdeki Allah'ın aynasıdır. Öyle ise Allah, hem Leyla kendisine āşık olunan, hem de Mecnun, āşık olandır. Aslında bunlar aynı asıldan doğmuş iki ayrı parça gibi görünen ama aslında birlik (tevhid) içinde olan parçalardır. Leyla'yı arayan insan kendi içinde Leyla'yı bulacaktır.

Gāhi Mecnūn gāhi Leylî itmede ʿaşḳın beni
ʿÂşıḳ u maʿşuḳ u ʿaşḳı bilmişem hālā senin. D75
.....
Biz Sezāyî maʿşūkuz ʿāşıḳ libāsın giymişiz
Cilve-i Mecnūn'dayız ammā ki Leylā olmuşuz. D56
.....
Cilve eyler şūret-i Mecnūn'da ol Leylā'yı gör
Yaʿni yāre vāşıl olmuş ʿāşıḳ-ı şeydāyı gör. D36
.....
Turfa Mecnūnam ki Leylî derpey-i vaşlımdadır
Âhuvān-ı deşt-i ma'nî şimdi aslımdır bana D20

Bu dünyadaki geçici şeylere Mecnun gibi bağlanmak insan için iyi bir şey değildir. onun yerine Allah aşkı kalplere yerleşmelidir.

Olma Mecnūn'u bu naḳş-ı şūretin cem' it özüň
Kim libası lafẓa sığmaz bilmiş ol Leylā-yı ʿaşḳ. D69

Mübtelā-yı ʿaşḳ olan dünyā vü ʿukbādan geçer
Sana kim Mecnūn olursa zülf-i Leylā'dan geçer. D44

Leyla ve Mecnun hikayesinin bir başka yönü de Mecnun'un āşık olduktan sonra aklını kaybetmesidir. Hasan Sezayî-i Gülşenî, bu formu kullanır ve Allah'a

aşık olan kimsenin tıpkı Mecnun gibi aklını bir kenara koyması gerektiğini iddia eder.

Olaldan ḥüsnüne meftūn yanarlar derd ile dün gün
Olup sen Leylî'ye Mecnūn olar ʿaḳlıyle olmaz yār. D46
.....
Mecnūn'u görse vaḥşet ider ʿaḳla bend olan
Ẕevk-i cünūnu ʿāşıḳ-ı Leylā olan bilür. D41

Hasan Sezayî Efendi bir beytinde de hem Leyla ve Mecnun'u hem de Şirin ve Ferhad'ı birlikte kullanmıştır.

Sen saçı Leylî'ye ben Mecnūn olursam taʿn mıdır
Sen leb-i şîrîne Şîrîn görse de Ferhād olur. D38

7. Şem' ve Pervâne

Şem ü Pervane [145] bir mesnevîdir ve o da tıpkı Leyla vü Mecnun hikayesi gibi bir aşk hikayesidir. Erkek kahraman Pervane ile kadın kahraman Şem' arasında geçen bir aşkı anlatmaktadır.[146]

Şem' ü Pervane bu mesnevinin dışında bir de gerçek anlamına daha yakın ve bir benzetme şekli olarak kullanılır. Burada mum sabaha kadar aşkından yanmakta, ağlamakta, erimekte pervanede, onun bu yanışına ortak olmakta, o da mumun ateşinde kanatlarını yakmakta, dolayısıyla uçamıyarak o da yanmakta ve kül olmaktadır. Edebiyatımızda aşıkların maşuklarına olan düşkünlüğünü, onlar için herşeyi yapabileceklerini hatta ölümü bile hiçe sayacaklarını anlatan bir formdur. Divan edebiyatı mazmunlarını kullanan Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin bu formu kullanmaktan hali olması düşünülemez. O Allah'a olan aşkını mumda yanıp yok olan pervaneye eş tutmuştur.

Ey Sezāyî şem'-i vaṣla per yakan pervāneyim
Ḥālet-i vaṣlın ṣafāsından figān olmaz baňa D17
Göreli pertev-i ruhsār-ı dilārāyı göňül
Sanki pervānedir ol şem'-i şebistāne döner D30
.....

[145] Geniş bilgi için bkz: Kanar, Mehmet, **Şem ü Pervane**, İnsan yay, İstanbul, 1995.
[146] Pala, İskender, s. 373.

Senden öğrensin Sezāyî sūzişi pervāneler
Şevḳ ile cānın atıp şemʿ-i viṣāle gel. D76
.....
Yan şemʿ-i ḥüsn-i yāre bin cān ile Sezāyî
Yok bundan özge çāre pervānedür desinler. D35

Aşık ile pervane adeta özdeşleştirilmiş, maşuğun her türlü cevr ü cefasına katlanmayan aşık, aşık olarak kabul edilmemiştir. Ancak aşık olan kişi bu zulümden şikayet etmez.

Fehm idem ʿāşıḳı dirsen yüri pervāneye bak
Gör nice yanmadadır şem-i Şebistāne leẕiẕ D29
.....
Eylemez nār-ı cehennemden hazer āşıḳlarun
Şemʿine cānın yakan pervāneye pervānedür. D35

Eğer āşık olan kişi bu türlü işkencelere katlanabilirse o zaman imtihanı geçecek maşuk tarafından da sevilmeye başlanacaktır. İşte o zaman pervanenin yanışına mum da ağlayarak karşılık verecektir. Buradaki aşkın Allah aşkı olduğu gerçeğinden hareketle kişi, Allah'ın emir ve yasaklarını ne kadar yerine getirirse o kadar rağbet göreceği fikrine ulaşmamız mümkündür kanaatindeyiz.

Od yanar başında şemʿin tā-seher giryān olur
Sandılar pervāne ancak āteşe sūzān olur. D37

8. Hüma Kuşu

"Devlet kuşu, talih kuşu. Cennet kuşu, Kaf dağında, okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andırır bir kuş olarak kabul edilir. Eskiden bir meydanda hüma uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan hüma bir devlet kuşu olarak bilinir. Yine hüma göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş. Bu kuşun ayaksız olduğu ve dirisinin ele geçmediği söylenir. Kemikle beslenir ve hiçbir kuşu incitmezmiş. Edebiyatımızda refah, kudret ve mutluluğa giden bir baht açıklığının sembolü olarak anılır. Çok zaman Anka veya Simurg ile karıştırılır." [147]

[147] Pala, İskender, s. 194.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, hüma kuşundan sadece bir beyitte bahsetmiştir. İnsanın Allah'a ulaşmada, ona bağlanmada gönülün çok önemli olduğu ve bunun nerede ne zaman Allah aşkına tutulacağının kestirelemediğini, onun için kimseye hor bakmamak, dışlamamak gerektiğini anlatan o beyti aşağıdadır:

Göñül bazen uçar himmet kanadıyla deme zinhar
Bu ṣayd-gāh içinde ol hümā-pervāz-şikār olmaz. D59

9. Aşk

Aşk konusu belki de edebiyatımızda en çok ele alınan konudur. Araştırmamıza konu teşkil eden Hasan Sezayî-i Gülşenî de, aşk konusunu çeşitli beyitleriyle dile getirmiş bu hususta görüşlerini ortaya koymuştur. Hasan Sezayî Efendi Fuzulî'nin bir kıtasında söylediği:

ʿİlm kesbiyle pāye-i rifʿat
Arzū-yı muḥāl imiş ancak
ʿAşḳ imiş her ne var ʿālemde
ʿİlm bir kıyl ü kāl imiş ancak.

Sözünü hatırlatır mahiyette aşkın neliği üzerine yazmış olduğu bir gazelinde şöyle demektedir.

ʿʿAşḳdır maẓhar-ı küll-i eşyā
ʿAşḳa maẓhar dürür ā'lā vü ednā

ʿAşḳla cilveye geldi emvāç
ʿAşḳla cünbüş ider çün deryā

ʿAşḳla ṣūrete geldi ādem
ʿAşḳla buldı bekā dā'd-ı fenā

Gördiler vech-i Ḫudā'yı bî-şek
ʿAyn-ı ʿaşḳ ile olanlar bînā

ʿAşḳla dîde-gūşa ol sende
Göresin cümlede Ḥaḳḳ'ı peydā D17
.....
Hep takāżā-yı ẓuhūr ider ḳamū

Żāhir u bāṭın olan mevcūd-ı ʿaşḳ. D69

Aşk ehli yukarda da belirttiğimiz gibi aklı bir kenara koyar ve Mecnun gibi Allah'a bağlanır.

Aḳl u fikri ey Sezāyî ʿaşḳa vir dîvāne ol
Çünki ẕevḳ-i ʿālem ancak var hemān dîvānede. D109
Gitti ʿaḳl ü dil ü cān gitdi elimden ārām
Yārı sevmekde Sezāyî hele ben nāçārım. D82

Bu aklını kaybetmekten dolayı aşk ehlinin hor görülmemesi gerekir. Onlar perişan görünseler de her birisi Allah katında çok değerlidir. Ama onlar böyle köle gibi yaşamayı en büyük zevk kabul ederler.

ʿAşḳ ehline Sezāyî ḥaḳāretle bakma kim
Her biri şāh-ı maʿnîdir ammā gedālanur. D41

Hasan Sezayî-i Gülşenî, bir yerde ham sofu ile aşk ehlini karşılaştırır. Allah aşkını içinde duymayan sırf zahidlik adına birşeyler yapan kimselerin aşk ehline kötü şeyler söylemesini yakışıksız bulur ve zahidin, aşk ehlini anlayamayacağından dem vurur.

Ehl-i derdin zarını çün bilmedi
Daḫl ider zāhid anınçün ʿāşıḳa

Bülbülün gülzarını çün bilmedi
Daḫl ider zāhid anınçün ʿāşıḳa. D111

Âşık olan kişiler, bu aşklarını isbat etmek için kendilerine yöneltilen her türlü eziyeti, belayı hoş karşılamalı, katlanmalıdır. Çünkü bu belaların hepsi maşuk tarafından gönderilmektedir.

Ne miḥnet kim çeker erbāb-ı ʿaşḳ ol dilrübādandur.
Muḥabbet ehline derd ü belā kālū belādandur. D42

Dime bu gülşen içre ʿāşıḳ u maʿşuḳ belasızdur.
Ne gül çāk-ı girîbansız ne bülbül ibtilāsızdur. D34
.....
ʿÂşıḳ olan kişinin sînesi sūzan olur
Gözü yaşı dem-be-dem akuban ʿummān olur. D 33

.....

Girince bilinur bāzār-ı ʿaşḳa

Muḥabbet ehlinin benzi tanıkdır. D33

Hasan Sezayî-i Gülşenî, kendisinin de aşk ehlinden olduğunu ve pekçok belalara maruz kaldığını şu beyitle anlatır.

Âsümānı sanmanuz kim necm ile tezyin olur

Âhım odundan felekler pür-şerar olmakdadur. D44

Aşk karşısında padişahlarla kölelerin eşit olduğunu, aşk her kimi yakalarsa onu mahvettiğini, bu bağlamda dünyadaki hükümranlığın simgesi olan Hz Süleyman bile olsa durumun değişmeyeceğini, şu beytiyle ortaya koymaktadır.

Bu vādi-i ʿaşḳ içre gedā şāh beraber

Ḥükm itse Süleyman'a n'ola nūr-ı muḥabbet D22

Yine divan edebiyatının özelliklerinden kaynaklanan Allah'ı beşerî formda bir sevgili olarak takdim etmek, onu sevgililerinin kanını döken bir afet olarak anlatmak Sezayî Efendinin kullandığı bir formdur.

Nice bin ʿāşıḳın kanın döker her demde ol āfet

Ne sihr-i bü'l-füsundur bu ne şemşir ü ne kan peyda D19

Yine āşıkların aşklarını gizlemesi, yoksa aşkını ilan ederse ölümü göze alması gerektiği, peygamberimizin "Kim aşkını ilan etmeden ölürse cennetliktir" hadisine bir hatırlatma mahiyetinde ele alınmıştır.

Ketm eylemesi vācib imiş ḥubb-ı fuādı.

Cān terkin urur eyleyen iẓhar-ı muḥabbet D25

10. Sevgili

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Allah'ı beşeri bir sevgili gibi değişik vasıflarıyla anlatmış, onu divan edebiyatında geçen, âşığına cevr ü cefa eden hilal kaşlı gonca dudaklı, simsiyah saçlı bir güzel şeklinde tasvir etmiştir. Aşağıdaki beyitlerde geçen sevgili konumundaki objelerin Allah olarak düşünülmesi gerekir.

Yarin yüzüne dökülen saçları yüzünü örtmüştür. Bu tıpkı ayın üstüne bulutlar geldiği zaman ayın görülememesi gibidir.

Zülfüni eylemiş yüzüne nikāb

Gūyā māh üstüne çekildi sehāb

Yarin ağzı gonca gibi hatta goncayı bile kıskandıracak mahiyette güzeldir.

Gonca ser-i dehānını göricek
Çāk idüp sînesini etdi ḥicāb

Leb-i laʿl'in göre ḫasta göňül
Su yerine diler içe mey-i nāb D21

Yolunu kaybetmiş kimseler o ay yüzlünün hilal kaşlarını mihrab edinerek tekrar yollarını bulmaktadadırlar. Burada dinden çıkmış kimseler, yarin (Allah) hilal kaşları sayesinde tekrar namaza başlayarak doğru yola erişmektedirler.

Rāh-ı gümgeşteler o meh-rūnun
Tāk-ı ebrusunu ider miḥrāb D21

Yine yarin kaşları Arapça'daki ra harfi gibi bir orağı andırmaktadır.

Döndüm hilāle dil vireli kaş-ı rāsına
Ömrüm tükendi ḥāsılı yarin orağına. D112

Bir başka beyitte Allah, sevgilisini kurulmuş bir meclise yaklaştırmayan bir güzel konumundadır. Fakat buna üzülmemek lazımdır. Çünkü en azından sevgili onu dikkate almaktadır ki bu onu önemsediğini ortaya koyar.

Dūr itse bezm-i vaṣlına uğratmasa seni
Şad ol karîn-i vuṣlata ol daḫî dāldür. D42

Yar elif gibi uzun boylu ve nun gibi hilal kaşlıdır. Bu iki harf yanyana okunduğunda an kelimesi ortaya çıkar ki güzellik anlamındadır. Bu açıdan beyitin sonundaki an kelimesi tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Rast geldim çok elif-ḳad nūn-ebru dilbere
ʿ Âşıḳa vermez teselli sen gibi amma her an. D94

Diğer taraftan yar servi boyludur. Gönül onun ayağının dibinde akan bir akarsudur.

Ol servin ayağına göňül su gibi akdı
Âzāde iken bendesiyiz şimdi o ḫanın. D72

Yarin gamzeleri (yan bakışları) bir ok gibidir ve aşığın göğsünü parça parça etmektedir.

Girer ise tîğ-i ġamzen destime
Şerhā şerhā sînemi cānā dilem. D83

.....

Virme ruḫṣat ġamze-i bîdādına cellād olur

İtme müjgānını taḥrîk fitneler îcād olur. D38

Diğer taraftan bu oklar aşığın kalbini kan revan içinde bırakmaktadır. Yar daha küçük iken bu şekilde yapmayı alışkanlık haline getirmiştir.

Sezāyî nūş ider ḫūn-ı dili ṭıfl iken ol āfet

Helāl olmuş mudur yohsa aňa ʿāşıḳların kanı. D120

Yarin aşığına yaptığı cevr ü cefalardan bir tanesi de aşığını görmezlikten gelmesidir.

Ey şūḫ Sezāyî'ye yeter bunca teġāfül

Refʿ eyle ḥicābı nice bir ʿözr ü bahāne. D107

Yarin dudakları akik taşı gibi değerli ve kırmızı, dişleri ise dünyadaki en değerli inci olan Aden incilerinden daha kıymetlidir.

Lebin vaṣfını işidince cānā

ʿAkîkin bağrı ḫūn oldu Yemen'de

ʿAceb cān-baḫş olur dendān-ı cānān

O ḥālet var mıdur dürr-i ʿAden'de. D110

Yār, aynı zamanda göňül mülkünüň ṣulṭanıdır.

Sevme ey dil el-hazer cānān cānān üstüne

Olımaz bir mülke çün ṣulṭan ṣulṭan üstüne. D112

Yar isterse herkesi, herşeyi yok etme kudretine sahiptir.

İşittim cümle ʿuşşāḳı helāk idem demiş ol yār

İder vallāhi billāhi dimem zinhar yalandır bu. D100

Aşığın bir sürü rakibi vardır ve yar aradaki bu rekabeti kızıştırır mahiyette rakiblere de kendi güzelliğini seyretmelerine izin vermektedir.

Sezāyî'den işitdim seyr-i ḥüsnün eylemiş ağyār

Nedir ey padişāh-i milket-i ḥüsnüm yasağın yok. D70

Yarin yüzü gündüz, saçları gecedir.

Zülfüň ile ruyıňa teşbîh iden rūz u şebi

Doymayup esrār-ı Ḥaḳ dîvāne-var ol itdi ḥālāt. D65

Yine edebiyatta çok kullanılan bir tema ele alınmıştır ki o tema, hazineleri yılanların beklediği ve o hazineye kimsenin ulaşmasına imkan vermediği temasıdır. Burada da yarin gerdanı yani boynu değerli bir hazineye, siyah ve kıvrımlı saçlar da o hazineyi bekleyen yılanlara benzetilmiştir.

Gerdende çün ol zülf-i siyehkār dolanmış
Billāhi gören gence sanur mār dolanmış. D64

Yar aşığının ağlayıp inlemelerine, döktüğü gözyaşlarına hiç değer vermemektedir. Halbuki bu gözyaşları aşığın gözünde inci taneleri gibidir.

Naḳd-i sirişkim ʿaynına almaz neden o şūḫ
Îsār-ı cevher eylediğim hep ʿabes midür. D51

Yar, yeni yetişmiş taze bir fidan gibidir. Onu zararlı rüzgarlardan korumak lazımdır.

Görmesin hergîz ḫaṭālar ol nihāl-i tāze-ḳad
Saklasın bād-ı muḫālifden anı Allāhımız. D59

Yarin yüzündeki ayva tüyleri Kur'an üzerindeki ayetler gibidir

Gerekmez naḳş-ı ẓāhir muṣḥaf-ı rūyinde dildarun
Sezāyî ol ġubār-ı ḥüsn-i ḫaṭ ezberde kalmışdır. D48

Yarin kaşları keman gibidir ve oradan devamlı kirpiklerini (oklarını) fırlatarak aşığı yaralar.

Ol keman-ebrū Sezāyî kılalı sînem hedef
Tîr-i müjgānı ucundan ben neler çekdim neler. D37

Yar, aşığı yakalamak için kakülünü tuzak, o kaküllerin ucundaki benleri de yem yapmıştır.

Şikar itmek içün murġ-ı dil-i ʿuşşāḳı ol ḫūnî
Kurup kāküllerin dām eylemişdir dānesin ḫaller. D39

Aşığın ciğerleri yarin aşkının hararetinden kebab olmuştur ve āşık kanlı gözyaşı içmektedir.

Ḫūn-ı eşkim nūş idersem dem-be-dem itme ʿaceb
Nār-ı ʿaşḳın yakdı bağrım ciğerim kıldı kebāb D21

Yarin saçları anber gibi kokmaktadır.

ʿÂşıḳ-ı sevdā gerek eyler dimāğın nefḫa-rîz
Bārekallāh kim ṣabādan zülf-i ʿanber-bū gelür. D33

Tüm beşeri form ile anlatılan sevgiliye ait hususların ilahî aşka ait olduğu belki de şu beyitlerde ortaya konulmaktadır.

Dest-i cānāndan içüp cām-ı şarāb-ı vaḥdeti
Geçmişiz lā ile illādan olup mestān-ı dost D23

Olmıyanlar ḫūn-ı dil bilmez dehānın sırrını
Tekye-i ʿışḳa girenler eyledi esrār-ı bahş D25

D-ESERLERİNDE GEÇEN TARİHÎ ŞAHSİYETLER

1. Zaloğlu Rüstem

"Firdevsi'nin Şeh-namesinde adı çok geçen bir kahramandır. Bir çok efsanevi maceralar ve kahramanlıklar kendine isnat olunmuştur. Rüstemin diğer bir lakabı Temehtendir ki iri vücutlu kahraman anlamındadır. Rüsteme babasına izafeten Rüstem-i Destan da denilmektedir. Rüstemin diğer bir ismi Hefthan-ı Acem'dir. Keykavus, Mazenderan'da mahpus iken Rüstem onu kurtarmak üzere yola çıkar. Yedi konak mesafenin her birinde cadı, dev ve insandan mürekkeb nihayetsiz askerle karşılaşır. Rüstem yalnız başına bunlarla cenk ede ede yedi konağı geçer ve Mazenderan'a vararak Keykavüs'ü kurtarır." [148]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Zaloğlu Rüstem'in kahramanlık yönünü kullanmış onun kahramanlığı ile kendi durumu hakkında kıyaslamalar yapmıştır.

Âmāc-ı tîr-i ġamzesi itdi o kaşı yā
Gel Rüstemāne çektiğimiz yāyı seyr idin. D71
.....
Ceyş-i ʿuşşāḳa edip Rüstem-i ʿaşḳı salar
ʿÂlem-i āhı dikip sîneyi kūs ettirelim. D83

Gör görde gir ʿaşḳı zebūn ʿaşḳ kemendine
Rüstem nedir zur-āver-i ʿaşḳ kemendine. D104

2. İbrahim Gülşenî

[148] Levent, Agah Sırrı, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 165, 166, 167.

İbrahim Gülşeni [149] diğer tarihî şahsiyetlerden daha fazla bir yer işgal etmektedir. Çünkü İbrahim Gülşenî, Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin tarikatinin pîridir. Hasan Sezayî-i Gülşenî, Gülşenî mahlasını pekçok yerde kullanmış kendisinin Gülşenî tarikatına mensubiyetini ilan etmiştir.

İkilik vehmin aradan sürmeyen bilmez beni
Ḳuṭb-ı ʿālem şeyḫ-i Laʿlî Gülşenî'dir rehberim. D81
Sezāyî Gülşenî'nin bendesidür
Yüzi nūru virir ḳalbine eşrāf. D67

Gülşenî tarikatlarının önemini pek çok yerde dile getirmiştir.

Resm-i dervişi Sezāyî isteyen ādāb ile
Âsitān-ı Gülşenîden eylesün erkān ṭaleb D21
.....
Rūşen eyler Gülşenînin nūr-ı feyżi ḳalbini
Aňdan irişür Sezāyî saňa pes bāḳî ḥayāt D22
.....
Nice zebūn eyler kemend-i ceẕbesi
Şîr-i nerler beste-kerden oldu rām-ı Gülşenî.D130
.....
Bir naẓar itmiş ezelden saňa ṣulṭan-ı Gülşenî
Himmetiyle bu Sezāyî buldu ʿāli menzilet D23

Kendisinin de aldığı mirası aynı minval üzere devam ettirdiğini şu ifadelerinden anlıyoruz.

Bu Sezāyî'den beyāna geldi nuṭḳ-ı Gülşenî
Söyleyen oldur dilinden perde etmişdir beni

İbrahim Gülşenî insanlara ışık tutan bir önder bir mürşiddir.

Dilersen ḥaḳ-nümā āyîne-i ṣāf
Naẓar kıl Gülşenî'ye eyle insāf

Odur mürşid ḥaḳîḳat bir naẓarda
İder ʿuşşāḳına bin türlü elṭaf. D67

[149] Bkz.: Konur, Himmet, **İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan Yay., İstanbul, 2000.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, İbrahim Gülşenî hakkında bir methiye yazmış onun değişik meziyetlerini şöyle dile getirmiştir.

ʿArşullāhdan bir cān uçdu
Geldi şehr-i Mıṣr'a düşdü
Gavṣiyyet taḫtına geçti
Gülşenî ṣulṭān-ı hū

Türbesinde her bir oğlu
Ḥaḳîḳat gülşeni gülü
Dāim öter her bülbülü
Gülşenî ṣulṭān-ı hū

Yād iden dāima ismin
Nūra ġark eyledi cismin
Feht itdi nefsi tılısmın
Gülşenî ṣulṭān-ı hū

Evliyānın serveridür
Ṭāliblerin rehberidür
ʿÂşıḳların dilberidür
Gülşenî ṣulṭān-ı hū

Kullarının en ednāsı
Cihānın oldu dārāsı
Sezāyî'nin temannāsı
Gülşenî ṣulṭān-ı hū. D101

3. Hz. Süleyman

Hz Süleyman Kur'an-ı Kerim'de anlatıldığı üzere hayvanların dilini bilen, cinler, insanlar ve kuşlardan müteşekkil bir ordusu olan, çok güçlü bir hükümdardır. Bu haliyle o, iktidarın, hakimiyetin ve gücün simgesi durumundadır. Kur'an'da Hz

Süleyman ile karıncanın hikayesi anlatılır: karınca da yaratıklar arasındaki en güçsüz varlıklardan birisidir.[150]

Yaratılmışların en güçlülerinden Hz Süleyman ile en güçsüz varlıklardan karınca arasında geçen karınca vadisindeki diyalog, edebiyatçılar tarafından güç ve zayıflık sembolünde kullanılmıştır. Özellikle aşk konusunun işlendiği temalarda sevgili Hz Süleyman gibi güçlü, aşık ise onun karşısında karınca gibi güçsüzdür, acziyet içindedir. Hasan Sezayî-i Gülşenî de bu formu kullanmış kendi görüşlerini bu benzetmelerle desteklemiştir.

Bilgisiz insanın kendini (nefsini) bilemeyeceğini, kuş dilini bilemeyen kimsenin Hz Süleyman olamayacağı benzetmesiyle anlatılmıştır.

Derk idemez nefsini maʿrifeti olmayan
Kuş dilin bilmeyen nice Süleymān olur. D33

Aşk ne kul, köle dinler ne de Hz Süleyman gibi bir hükümdar dinler başa geldiği zaman herkesi yönetimi altına alır. Hz Süleyman da olsa ona boyun eğmek zorundadır.

Bu vādi-i ʿaşḳ içre gedā şāh beraber
Ḥükm itse Süleymān'a n'ola nūr-ı muḥabbet D22
.....
İltifat itmez Süleymān-ı zamāna nūr-ı ʿaşk
Ḥükm ider ṣulṭāna zîra böyledür düstūr-ı ʿaşḳ. D68

Bir başka yerde peygamber efendimizin sıfatlarından olan şefi'ul-müznibin sıfatını dile getirdikten sonra herkesin bu şefaattan yararlandığını ve zamanın Süleymanı olduklarını halbuki kendisinin bu şefaata mazhar olamadığını anlatır.

Taḫt-ı ḫatmiyyetde sen aldın şefāat ḫātemin
Nice ednā benden olmuştur Süleymān-ı zamān. D94

Sevgilinin yüzüne dökülen siyah saçları Hz Süleyman'a saldıran karınca ordusuna benzetilmiştir.

ʿİẕārında ʿayān olmuş yine ḫaṭṭ-ı siyeh-fāmı
Süleymān'a hücūm etmiş gibi seyr eyleniz mūrı. D121

4. Hz. Yusuf

[150] Bkz. 27, Neml, 16-22.

Hz Yusuf da Kur'an-ı Kerimde kendisinden çok bahsedilen bir şahsiyettir ve bir peygamberdir. Hz Yusuf'un güzelliği, Mısır azizinin karısı Züleyha ile olan macerası, zindana düşmesi, zindandan kurtulup önemli devlet mevkilerine gelmesi[151] konu edinilmiş, hatta bunları anlatan müstakil mesneviler yazılmıştır.

Hasan Sezayî-i Gülşenî de bu formu en usta bir şekilde kullanmıştır. Bir mürşide bağlanmayı Hz Yusuf'un Mısır'daki azize köle olması ve böylece önemli mevkilere gelmesi benzetmesiyle karşılamıştır.

Mıṣr-ı tende ʿāḳibet Yusūf gibi ṣulṭān olur
Bir azîze kim ki ol kendisini kul ider. D38

Diğer taraftan ten bir kuyuya, can yani ruh Hz Yusuf'a ve gönül Hz Yusuf'un babası Hz Yakub'a benzetilmiş ve bu ten kuyusundan kurtulmayınca insanın rahat bulamayacağı bildirilmiştir.

Göňül Yaʿkub'u buldu çāh-ı tende Yusūf-ı cānı
Açıldı çeşm-i nā-bînāsı dîde oldu her yanı. D119
.....
Çāh-ı tenden ʿāḳıbet Yusūf gibi
Kurtulanlar Mıṣr-ı dilde mîr olur. D45
.....
Serrişte-i irādeti elden bırakmayan
Ten çāhı içre Yusūf-ı cānı rehā ider. D53
.....
Dil-i Yaʿkub'um ağlar beytü'l-aḥzan-ı vücūdumda
Baňa yā Rab ʿayān it Yusūf-ı cān şuhūdumda. D10

Hz Yusuf'a güzellik Allah tarafından verilmiştir. Onun bu güzelliği Allah'ın güzelliğini yansıtır.

Ḥüsn aňa denür ki ola anuň anı Ḫudā'dan
Her bir güzele Yusūf-ı Ken'an denilür mi. D123

5. Hz. İsa

Kendisine İncil adlı kutsal kitabın verildiği Allah'ın peygamberlerinden bir tanesidir. Kur'an-ı Kerim'de pek çok yerde adı geçmektedir. Onun en önemli

[151] Bkz. 12, Yusuf, 4-101.

özellikleri olan ölüleri diriltmesi, Hz Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmesi, doğar doğmaz konuşması ve en sonunda çarmıha [152] gerilmesi edebiyatımızda sık kullanılan temalardır.

Hasan Sezayî-i Gülşenî de Hz İsa'nın bu özelliklerinden bazılarını kullanarak düşüncelerini oluşturmuştur. Ona göre insan iki kere doğar birinci doğumu anne-babasından dünyaya gelişi ikinci doğumu ise bir mürşid önderliğinde manevî āleme doğuşudur. Böylelikle mürşid, kişinin ikinci babası olmaktadır. İşte bu ikinci kez doğumda kişi, tıpkı Hz İsa'nın çarmıha gerilince Allah katına yükseltildiği gibi manevî āleme yükselir.

İki kez doğan anadan maʿnevi pervāz ider
Bî-cenāh ol āsman-peymā olur İsa gibi. D130

Bazen de Hz İsa, Hz Musa ile beraber kullanılır. Her iki peygamber farklı özellikleriyle zikredilir.

Gāhî İsa oluben eflakde
Gāhî Mūsā'nın varacak Tūr'uyam. D85

6. Beyazid-i Bestâmî

"İran'da Kumis eyaletinde Bistam'da doğmuş olup, h.III. (IX.) asrın en meşhur sofilerinden bir tanesidir. Bayezid 874 (261) yılında vefat etmiştir." [153]

Beyazid görse eğer sūretim eylerdi ḫayā
Sîretim görse Yezîd eyler idi istikrāh. D110

7. Hz. Hüseyin

Şairimiz, İslam Tarihinin en üzücü olaylarından bir tanesi olan ve sünnî, alevî pek çok şair tarafından ele alınan, peygamberimizin torunu Hz Hüseyin'in Yezid ve adamları tarafından vahşi bir şekilde Kerbela'da katledilmesi olayını müstakil bir Maktel-i Hüseyn tarzı ile dile getirilmiştir.

Ey şehîd-i Kerbelā'ya ağlayan
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bu gün
Âteş-i ḫasretle sîne dağlayan
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

[152] Bkz. 5, Maide, 116; 6, En'am, 85.
[153] Cami, Abdurrahman, **Nefehatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)** (Ter. ve Şerh: Lamii Çelebi) (Haz: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet yay., İstanbul, 1995, s. 182; Nicholson, R. A., "Beyazıd" İ.A., II, 398-400.

Sînede serde gerekdir dağ ola
Kanlı yaşın dîdeden ırmağ ola
Ger dilersen menzilin uçmağ ola
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

Gece gündüz ey Muḥammed ümmeti
İdelim cān-ı Yezid'e laʿneti
Dirsen ire saňa Ḥaḳḳ'ın raḥmeti
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

Kimdir ol şāh-ı şehîd-i Kerbelā
Nūr-ı çeşm-i Murtaża āl-i abā
Eb ü ceddidir ʿAli hem Muṣṭafā
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

Her seher sanma şafakla şebnemi
Andı kan ağlar felekler ol demi
ʿÂlemi tutdı Ḥüseyn'in mātemi
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

Çār-yār ile Muḥammed ey saʿîd
Oldular tesmîm-i zehr ile şehîd
Kıydılar raḥm itmeyüp bunda ʿanîd
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün

Ey Sezāyi bilmiş ol şāh-ı Ḥüseyn
Cümleye sevmekdir anı farż-ı ʿayn
Şeksiz ehlullāha oldu nūr-ı ʿayn
Ağla mātemdir Muḥarrem'dir bugün. D 99-100

8. Hz. Musa

Hz Musa Allah'ın İsrailoğullarına gönderdiği peygamberlerden bir tanesidir. Kur'an-ı Kerim'de onunla ilgili hususlar pekçok yerde açıklanmaktadır. Tur dağına çıkışı, Firavun ile mücadelesi[154] edebiyatımızda işlenmiş konular arasındadır.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, iki ayrı kutup olan Hz Musa ve Firavun'un aynı kaynaktan geldiğini aslında bunların kökende aynı olduğunu, fakat sonradan iyilik ve kötülük şeklinde ayrıldıkları, dolayısıyla insanın doğuşta temiz olduğu, daha sonradan şekillendiği görüşünü benimser. Hz Musa iyiliğin temsilcisi Firavun ise kötülüğün temsilcisi olarak ele alınır.

Nice bin Mūsā ve Firʿavn eyledi andan ẓuhūr
Aldı her biri libāsın kimi rast ü kimi keç D26

Hz İsa çarmıha gerildiğinde, Hz Musa ise Tur dağına çıktığında Allah'a yükselmiştir ve her ikisi de bu hal karşısında manevî bir āleme ulaşmışlardır. İnsan da bu manevî āleme geçiş sürecini yaşamalıdır.

Gāhî İsa oluben eflākde
Gāhî Mūsā'nın varacak Tūr'uyam. D85
.....
Ḳande olsam Tūr-ı dürr-yārim tecellî itmede
Maḥv-ı dîdārım ki ḥayrān eyledim Mūsā'ları. D127
.....
Cān şu'le maḥvın ʿarẓ ider ol naḥl-i eymeni
Bir vech ile ki Mūsî-i İmrāne eyledi. D124

9. Firavun

Kur'an-ı Kerim'de Hz Musa ile mücadelesi münasebetiyle kendisinden bahsedilen şahıstır. İyilik ve Allah'a itaatin simgesi olan Hz Musa'nın karşısına kötülük ve Allah'a başkaldırı, gurur abidesi olarak çıkar. Fakat sonuçta mağlup olmuştur. İşte onun bu yönü Hasan Sezayî-i Gülşenî tarafından eleştirilerek değerlendirilir.

İtme Firʿavn-ṣıfat kendine taḫṣîṣ-i kemāl
Cümle eşyāya Sezāyî bakagör bir yüzden. D90

[154] Bkz. 20, Taha, 9-91; 21, Enbiya, 48.

Yine insanın başta iyi şekilde yaratıldığını ancak daha sonradan bir çok etken sebebiyle kötülük içerisine girmiş olduğunu anlatan bir beyti de onun tasavvufî yönünü ortaya koyar.

Nice bin Mūsā ve Firʿavn eyledi andan ẓuhūr
Aldı her biri libāsın kimi rast ü kimi keç D26

10. İbrahim Edhem

"III. Hicret asrında Belh'de hükümdar iken, bir gün avda bir ceylanı takip ederek vadiye indiği sırada, eli ayağı bağlı bir adamın, bir karga tarafından beslendiğini görür. Bağlı adamın kervan halkını soyup öldüren hırsızlar tarafından bu hale konduğunu, karganın da Allah tarafından onun rızkının teminine memur edildiğini duyunca, taç ve tahtından vazgeçerek derviş olur. Bir mağaraya çekilip ibadet ve riyazetle meşgul olur. Tasavvufa ait kitaplarda, hakkında birçok rivayetler mevcuttur. Fakat mesnevilerin, hikayeye zemin olarak aldıkları kıssa budur." [155]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, İbrahim Edhem'in tasavvufî yönünü gözler önüne sermekte, onun özellikle dünyaya sırt çevirişini ve fakra verdiği değeri göstermektedir.

Pes ne bilsün itmeyenler ʿālem-i sırda sefer
Bayezid ü Cüneyd ü Şiblî vu Edhem nedir. D39
.....
Şāh-ı bî-muʿazzez dil olur gencîne-i faḳr bulan
Şāh-ı faḳrı kim bilirdi İbn Edhem olmasa. D103

11. Eflatun

Divan şairleri, eserlerinde Yunan filozofları Eflatun ile Aristo'nun da adlarını zikrederler. Bunlar akıl, hikmet ve doğru re'y timsali olarak geçerler. [156]

Hasan Sezayi Efendi de bu temayı kullanmış Eflatun'u bilge insan tiplemesiyle işlemiştir.

Mecnūn'larız o Leylî için sūretā velî.
ʿAkl öğretir Felatun'a ammā cünūnumuz. D59

12. Hızır

[155] Levent, s. 145.
[156] Bkz. Levent, s. 169.

"Ab-ı hayatı içip ölmezliğe kavuşan kişi. Peygamber veya veli olduğu hususunda rivayetler vardır. Halk inanışında büyük bir yer edinmiş olup Kur'an-ı Kerim'de Musa Peygamber ile olan macerası anlatılır. (kehf / 59-81) Onun darda kalanların imdadına yetişmesi inancı, hayli yaygın olup "kul bunalmayınca Hızır yetişmez.", "Hızır gibi yetişmek" vs kalıplaşmış sözlerle hala yaşar. Hızır'ın İlyas Peygamber'e verilmiş bir lakap olduğunu söyleyenler de vardır. Kelime olarak "yeşillik, yeşerme, tazelik" gibi anlamları olan Hızır, onun gezdiği yerlerin yeşerdiği inancını doğurmuştur." [157]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, zaman zaman kendisini Hızır ile karşılaştırarak zaman zaman da onun üstün yanlarını dile getirerek Hızır temasını kullanır. Kendilerinin Hz Muhammed (s.a.v.)'e hizmet etmekte, en zayıflarının bile, Hızır ile yarışır konuma geldiğini söyler.

Biz fāris-i Muḥammediyiz bu arsada

Ḫıżr ile hem-inān geçinir en zebūnumuz. D59

Ona göre İskender aklın sembolüdür ve diyar diyar gezerek hakikati aramaktadır. Fakat gönül Hızır'dır. Hızır ab-ı hayatı karanlıklar ülkesinde nasıl bulduysa Gönül de ten karanlığında ölümsüzlük suyunu bulmuştur.

Bu ʿaḳl İskenderi düşmüş yabana cüst ü cū eyler

Göñül Ḫıżır'ı ten-i zülmetde bulmuş āb-ı ḥayvānı. D119

Allah rasūlüne āşık olan kişiler ab-ı hayata ulaşmışlardır ve onlar için Hızır gibi ölümsüzlük suyunu aramalarına gerek kalmamıştır.

İçenler cām-ı ʿaşḳın āb-ı Ḫıżr'a ilṭifat itmez

Senin ʿaşḳın ḥayāt-ı cāvidāndur yā Rasūlallāh. D103

Hasan Sezayî-i Gülşenî, mürşidin özelliklerini anlattığı bir gazelinde mürşidin bilgisini Hızır'ın bilgisi ile karşılaştırır. Mürşidin de tıpkı Hızır gibi bilgisini direkt Allah'tan aldığını söyler.

Levḥ-i dilden okuyup bî-ḥarf ü ṣavt ümmü'l-kitāb

Ḥaḳ Teālā ʿilm-i Ḫıżr'ı aña iḥsān eyledi. D125

[157] Pala, İskender, s. 183, 184.

13-Hallâc-ı Mansûr

"Adı Ebu'l-Mugısü'l-Hüseyn b. Mansuru'l-Beyzavi olan Mansur (857-922) edebiyatta çokça anılan ünlü bir sūfîdir. İran'ın Tur kasabasında doğdu. Basra'ya yerleşti ve evlendi. Tasavvuf yoluna genç yaşta girdi. Zühd ve itikaf ile çabucak ilerlemeler kaydetti. Hind ve Türk memleketlerinde dolaşarak İslam'ı yaymaya çalıştı. Edebiyatta darağacı ve Ene'l-Hakk münasebetiyle sıkça anılan Mansur, inancı uğruna herşeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir. "Mansur" kelimesi "yardım olunmuş, zafere ulaşmış" anlamları yanında musiki terimi olarak da bir tür ney'e ad olmuştur. Şiirlerde ber-dar edilmiş olarak anılır. Sevgilinin saçları darağacına benzetilince, Mansur da aşk şehidi olup bu dar'a asılır."[158]

Hasan Sezayî-i Gülşenî, kendisini Mansur'un yerine koyarak tıpkı Mansur gibi Allah aşkıyla yanmakta olduğunu savunur.

Vādi-i ʿaşḳın ʿaceb mensūruyam
Kim Enelḥaḳ dārının Mansūruyam. D84

Nice çılgın aşıklar Leyla'nın aşığı Mecnun gibi o sevgilinin saçlarının darağacında asılmaktadır.

Nice şūrîde ʿaşıḳlar olur ol Leylî'ye Mecnūn
Anuň zülfi hevāsına olur Mansūr-ı ber-dārî D8

Hasan Sezayî Efendi bir beytinde kendisini Hallac-ı Mansur ile karşılaştırarak kendindeki aşkın boyutlarını göstermeye çalışır. "Mansur'a biz yukardan bakarız çünkü biz korkusuzca aşk serdarı olmuşuz" der.

Mansūr'a ideriz biz nigehi dār-ı aʿlādan
Bî-bāk Sezāyî yine serdār-ı muḥabbet D25

Hallac-ı Mansur Allah'a olan aşkından dolayı darağacında asılarak öldürülmüştür. Bu nedenle o āşıkların serdarı en ileri geleni sayılır.

ʿAşḳ dārına Mansūr-veş berdār olayın şimdi
Tā zümre-i ʿuşşāḳa serdār olayın şimdi. D120

Zümre-i ʿuşşāḳ içinde cümleye serdārdur
Çün enelḥaḳ sırrın iẓhār eyledi Mansūr-ı ʿaşḳ. D68

Hallac-ı Mansur'u o gün idam edenler maalesef onu anlamamışlar onu delirdi zannetmişlerdir. Halbuki o Enelhak sırrının zevkini almıştır. Bu zevki almayanlar tabii ki onu anlayamazlar.

Ḫaberdār olmayanlar itdiler ber-dār Mansūrı
Enelḥaḳ sırrının ẕevḳiyle ol ḫūşyār-ı ber-pādur. D55

14. Hz. İbrahim ve Nemrud

Hz İbrahim ile Nemrud da tıpkı Hz Musa ile Firavun gibi iyilik ve kötülük temsilcisi olarak karşımıza çıkarlar. Hz İbrahim tek başına yeryüzünde Allah'ın emir ve yasaklarının geçerli olması için Nemrud'a karşı savaş vermiştir. Nemrud onu dağ gibi odun yığınlarından oluşan alevlere atmış ama orası bir gül bahçesine dönüşmüştür. Ayrıca Hz İbrahim ve oğlu İsmail, Ka'be'yi inşa etmişlerdir. Ayrıca Hz İbrahim oğlu İsmail'i kurban etmek istemiştir. Hz İbrahim bu yönleriyle edebiyatımızda sıkça kullanılır.

Gönül Hz İbrahim nefs ise Nemrud'dur. Nemrud'un ateşinden kaçmak lazımdır. Yoksa Nemrud'da olduğu gibi bir sinek insanın işini bitiriverir.

Dil Ḫalîl'in nefs Nemrūd'un odundan sakla var.
Yohsa nefsine senin Ḥaḳ galib eyler bir mekes. D62

Hz İbrahim gibi ihlas ve samimiyet içerisinde Allah'a kul olanlara bu dünyada hiçbir kötülüğün zarar veremeyeceği, çünkü o dev gibi Nemrud'un ateşinin Hz İbrahim'e zarar veremediğini vurgulamaktadır.

Nār-ı Nemrūd gerçi kim sūretde dünyāyı yakar
Lākin İbrahim-i vaḳt olanlara kılmaz eṣer. D140-141

Hz İbrahim Nemrud'un ateşine atıldığı zaman ateş bir gülbahçesine dönüşmüştür. İşte Ruşenî ve Gülşenî tarikatında olanlar nefsin ateşine karşı ateşe atılmış İbrahim konumundadırlar.

Nefs-i Nemrūd'un odun gülzār ider ʿāşıḳlara
Rūşeni baḫş-ı dil oldu dilde nām-ı Gülşenî. D130

E. ESERLERİNDE GEÇEN ÂYET VE HADÎSLER

Çalışmamıza konu teşkil eden Hasan Sezayî-i Gülşenî, mutasavvıf bir şairdir ve Tekke Edebiyatının önemli simalarından bir tanesidir. Hem bu konumu

[158] **A.g.e.**, s. 167, 168.

dolayısıyla hem de Divan Edebiyatı geleneğine uygun olarak tüm diğer Tekke Edebiyatı şairleri gibi o da ayet ve hadislere, bazen direkt iktibas yoluyla bazen de telmih yoluyla eserlerinde yer vermiştir.

Diğer taraftan o aynı zamanda bir tarikat lideridir ve kendisine bağlı pek çok müridi olan bir şahıstır. Kendisine bağlı olan bu müridleri eğitme görevi de onun üzerindedir. Bu sebeble o eserlerinde didaktik usulü ön planda tutmuş, İslam'ı anlatmıştır. İslamiyetin iki ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hadisleri bol bol kullanması bu açıdan da doğal bir hadisedir.

1. ÂYETLER

a. Eynemâ tüvellû vücûheküm…fe-semme vechullāh: "Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (Zatı) oradadır. Şüphesiz Allah (ın rahmeti ve nimeti) geniştir. O herşeyi bilendir."[159]

Tūlā-yı cihet-i emri bañadur
Ki muṭlaḳ "*eynemā*" vech-i Ḫudādur D.37

Cihāna sıġmadı anlar "*fesemme veche*" nāẓırdur
Olar maḥv-ı vücūd itdi olardur "*küllü men*"den "*fān*" D.90

Kaldırıp yüzden nikābı irdi ḫiṭab-ı "*eynemā*"
"*Sümme vechi*" her ṭaraf gördüler olmuş rū-nümā D.16

Ḥicāb-ı keṡreti kaldırdılar nūr-ı hidāyete
Temāṣā-yı cemāl-i "*eynema*"da Gülşenīlerdür D.33

b. Külle yevmin hüve fî şe'n: "Göklerde ve yerde bulunan herşey ondan ister. O her an bir yaratma halindedir." [160]

"*Külle yevmin hüve fî şe'n*" çün diñledi şān-ı dost
Anuñ içün nuṭḳa gelmez tā-ebed ḥayrān olur D.31; M.74

c. Küllü men aleyhâ fân…: "Yeryüzünde herşey yok olacak Ancak Allah baki kalacaktır."[161]

---

[159] 2, Bakara, 115.
[160] 55, Rahman, 29.
[161] 55, Rahman, 26.

Bildirip ḳadr-i şān-ı insanı
Âyet-i "*küllü men aleyha fan*" D.99

Cihāna sıġmadı anlar "*fesemme veche*" nāẓırdur
Olar maḥv-ı vücūd itdi olardur "*küllü men*"den "*fān*" D.90

Yār ile birlik dilersen sen seni sür aradan
Sırr-ı vaḥdet ẕevḳi çünki "*men aleyha fan*"dadır D.29

d. …nahnu kasemnâ…: "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaştırıyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır." [162]

Kanāʿat kılmaya ne rūzī-i "*naḥnu ḳasemnā*"dan
Süleymān-ı zamān ise muḫaḳḳar mūr-ı ednādan D.89

e. "Kıyamet gününde biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Ademoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? Onlar da Evet buna şahit olduk dediler."[163]

Hicr ateşine yanma sakın **bezm-i elestde**

Şemʿ-i ezelî yandığı pervānen içündür. D49

f. **"Ona şekil verdiğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın." [164]**

Sırr-ı **"nefahtü"** eyledi cünbîde ādemi

Ol neş'e cāndan irdi saña sanma tendedir. D50

.....

Gel **"nefehtü fihi min ruhi"**nin anla sırrını

Kimse bulmazdı ḥayāt-ı bāḳî ol dem olmasa. D103

[162] 43, Zühruf, 32.
[163] 7, Araf, 172.
[164] 15, Hicr, 29.

g. **“Allah Ademe bütün isimleri öğretti. Sonra onları önce meleklere arzedip eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin dedi.”** [165]

Bilmez Sezāyî her kişi ādemdeki demi

Ancak bu remzi “‘ alleme’l-esma”**olan bilür. D41**

Ey Sezāyî ẓulm ü cehli nefsine isnad idip

Ḥāmil ol bār-ı emānet **ʿalleme’l-esma** gibi. D130

ğ. “(Savaşta) onları siz öldürmediniz fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın fakat Allah attı ve bunu mü’minleri güzel bir imtihanla denemek için yaptı. Şüphesiz Allah işitendir, bilendir.”[166]

“Mā rameyte iz rameyt”in naḳdiyem Sezāyî ben

Tut kulağın aç gözün ey kaltaban. D89

h. **“Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.”**[167]

Çekmeyen cān dîdesine kühl-i **ma-zağal-basar**

Ey Sezāyi bilmedi ol ḳurb-ı “ev ednā”sını. D122

.....

Kıl mukahhal kühl-i **“ma zağa’l-basar”**la dîdeni

Bağ-ı “ev-ednā”ya gir cānānla bul vuṣlatı. D119

ı. “Sonra Muhammed’e yaklaştı. O kadar ki iki kaş arası kadar hatta daha da yakın oldu.” [168]

Çekmeyen cān dîdesine kühl-i mā-zāğal-baṣar

Ey Sezāyî bilmedi ol ḳurb-ı **“ev ednā”**sını. D122

.....

Kıl mukahhal kühl-i “ma zağa’l-basar”la dideni

---

[165] 2, Bakara, 32.
[166] 8, Enfal, 17.
[167] 53, Necm, 17.
[168] 53, Necm, 9.

Bāğ-ı **“ev-edna”**ya gir cānānla bul vuṣlatı. D119

i. **“O gün onlar (kabirlerinden) meydana çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah’a gizli kalmaz. Bu gün hükümranlık kimindir? Kahhar ve tek olan Allah’ındır.”**[169]

“Mūtū ḳable en temūtū” sırrın idrāk eyleyen

“Limeni’l-mülk” **nidāsından alır ol lezzeti. D119**

j. **“Bunun üzerine Allah kuluna bildirdi.”**[170]

Duymağa ʿabdin żamirin ḫatmi **“mā evhā”** nedir

ʿÂlem-i bālāya ʿazm eylese isrā gibi. D130

k. **“Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.”** [171]

Vücūdum muṣḥafından sırr-ı **“min ḫabli”**okur ʿārif

Ẓuhūr itmiş o kenzin gevher-i yekdānesiyim ben. D88

.....

Ḥurūf-ı ādemi maʿna-yı ẕātı-çün idüp taḥrîr.

Oku var āyet-i **“min ḫabli”** ʿārif ol bu maʿnadan. D86

l. “Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tur’a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana kendini göster seni göreyim!” dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.[172]

Nidā-yı **“len terānî”**den **“yerānî”** nüktesin duydum.

Ki ben görmek muḥal amma anınla görmüşem anı. D118

.....

[169] 40, Mü’min, 16.
[170] 53, Necm, 10.
[171] 50, Kaf, 16.
[172] 7, Araf, 143.

“Men reānî” remzini iẓhār eyledin ʿāşıḳlara

Gördüler ḥaḳḳa’l-yaḳîn ḥaḳdur olan Ḥaḳḳ’a güvāh. D114

m. “Andolsun ki biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve yüce Kur’an’ı verdik.”[173]

Oku **“sebʿu’l-mesāni”**den oňat fehm eyle insanı

Ki mir’āt eylemiş andan bakıp gör vech-i cānānı. D118

2. HADÎSLER

Hasan Sezayî-i Gülşenî de Türk Edebiyatında sıkça kullanılan ve adeta mazmun haline gelmiş hadisleri eserlerine serpiştirmiştir. Bu hadislerin bazıları her ne kadar hadisçiler tarafından sahih hadisler olarak kabul edilmemişse ve genelde Mevzuat kitaplarında yer almışsa da Hasan Sezayî, bu hadisleri kullanma geleneğinin dışına çıkmamıştır.

a. “Küntü kenzen mahfiyyen la urafu fe ehbabtü en uʿrife fe halaktü’l-halka fe arreftühüm bî fe arrafūni”[174] (Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve yaratılmışları yarattım onlara kendimi bildirdim onlar da beni bildiler.)

Hep maẓāhir **“Küntü kenz”**in maẓharı

Görünen her yüzden bî-în ü ān D11

.....

Nedendir dil anı fehm eyle ey cān

Ki sırr-ı **“Küntü kenzen”**den ʿayāndır. D32

.....

Ey Sezāyî **“küntü kenz”**in cevheri ādemdedür

Derbeder olma gözün aç kenz-i “lā yefnā”ya gel. D76

.....

ʿÂrif isen **“Küntü Kenzen”** sırrını kendinde bul

Gayre bakma giru senden saňa irişür necāt d22

[173] 15, Hicr, 87.

.....

"Men ʿaref"den okudup dil mektebinde ʿārifi

"Küntü Kenz"in maʿnisinden bunca inşā eyledin. D. 72

b. "Men tevadaa lillahi refaallahü kadrehu" [175] "Kim Allah için tevazu gösterirse Allah da onun kadrini artırır." M. 40

c. "Levlake levlake ma halaktü'l-Eflak" "Sen olmasaydın, sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." [176]

İşiden şān-ı şerîfün dir teālā-şānehu

Rütbe-i **levlāk** çünki ol ʿulüvv-i şānedür. D35

.....

Mümkün müydü imkāne saňa denmese **levlāk**

Vācib ki senin şānına ʿacz ile idrāk. D73

d. **"Mutu kable en temutu" "Ölmeden önce ölünüz." [177]**

"Mūtū ḳable en temūtū" sırrın idrāk eyleyen

"Limeni'l-mülk"nidāsından alır ol lezzeti. D119

e. **"Men ehabbe şeyen eksere zikrahu" "Kim bir şeyi severse onu çok anmaya başlar." [178]**

f. "Men arafe nefsehu fe kad arafe rabbehu" "Kim nefsini (kendini) bilirse rabbini bilir."[179]

"Men ʿaref"**den iktibas-ı nār iden**

Ẓulmet-i nefsi gider tenvîr olur . D45

.....

---

[174] el-Acluni, eş-Şeyh İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas Amme'ştehere mine'l-Ahadisi ala Elsineti'n-Nas**, (I-II) Beyrut, 1985/1405, II, 173.
[175] **Keşfu'l-Hafa**, II, 317.
[176] **Keşfu'l-Hafa**, II, 214.
[177] Aliyyü'l-Kari**,** Nureddin Ali b. Muhammed**, el-Esraru'l-Merfu'a fi'l-Ahbari'l-Mevzu'a, Beyrut,** 1986/1406, s. 348; **Keşfu'l-Hafa,** II, 383.
[178] **Keşfu'l-Hafa**, II, 289.
[179] **Keşfu'l-Hafa**, II, 343.

“Men ʿaref”den okudup dil mektebinde ʿārifi

“Küntü Kenz”in maʿnisinden bunca inşā eyledin. D72

.....

Levḥ-i dilde **“men ʿaref”** dersini durma ezber it

Sırr-ı insandan ḫaberdār ol selāmet bundadır. D34

g. “el-Kanaatü kenzün la yefna” “Kanaat bitmeyen bir hazinedir.”[180]

Ey Sezāyî “küntü kenz”in cevheri ādemdedür

Derbeder olma gözün aç **“kenz-i lā yefnā”**ya gel. D76

SONUÇ

Hasan Sezayî-i Gülşenî (1669 / 1080 – 1738 / 1151) tarihleri arasında yaşamış bir mutasavvıf şairdir. 1669 yılında bugün Yunanistan’a bağlı Mora yarımadasında bulunan Korent (Gördes) şehrinde doğmuş ve hayatının gençlik yıllarını burada geçirmiştir. Babası Ali adında, fakat hakkında pek fazla malumatımız bulunmayan bir şahıstır. Dedesi ise Kurtbey-zade Hasan’dır. Gördes şehrinin ileri gelenlerindendir. Hasan Sezayi-i Gülşenî Gördes şehrinin köklü ailelerinden bir tanesine mensuptur. Onun bu köklü aileye mensubiyeti tahsil hayatını da olumlu yönde etkilediği kanaatini taşıyoruz. Edirne’ye gelince kendisine, Piyade Mukabelesi Kalemi gibi önemli tahsil hayatı gerektiren bir vazife verilmesi bu kanaatimizi güçlendiren delillerden bir tanesidir.

Ne var ki yaşadığı çağ Osmanlı Devletinin o şāşaalı devirlerini yavaş yavaş geride bırakmaya başladığı, dünya konjektöründe sahip olduğu söz hakkını yitirmeye başladığı bir dönemdir ve bunun belirtilerinden bir tanesi de cephelerde kaybettiği savaşlardır. Osmanlı Devletini denizlerde en çok zorlayan Venedik Devleti, Osmanlı’nın bu zor günlerinde gücünü hissettirmeye başlamış ve Osmanlı’ya ait pek çok bölgeyi kendi kontrolüne almaya başlamıştır. İşte bunlardan biri de çalışmamızda ele aldığımız şahsın yaşadığı Mora yarımadasını işgal hareketidir.

---

[180] Zeynüddin, el-Münziri (tah: Mustafa Muhammed Ammara), **et-Tergib ve’t-Terhib mine’l-Hadisi’ş-Şerif**, Beyrut, 1981 / 1401, I, 590 (I- IV) (Beyhaki’nin Kitabü’z-Zühd’ünden naklen).

1098 / 1686 yılında Hasan Sezayî-i Gülşenî 18 yaşında iken Venedikliler Mora'yı işgal etmişler ve buradaki Osmanlı tebaası Osmanlı İmparatorluğunun diğer eyaletlerine dağılmıştır. Hasan Sezayî-i Gülşenî de bindiği bir gemiyle İstanbul'a gelmiş oradan da Edirne'ye geçmiştir. Onun Edirne'ye nakledilişi sebebi ise Lehistan seferine çıkmak üzere olan bir ordunun Edirne'de konuşlanmış olması ve padişahın da burada, ordunun başında bulunmasıdır. Hasan Sezayi-i Gülşeni Edirne'ye gelir gelmez kendisine Piyade Mukabele Kalemi'nde görev verilmiştir.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Mora'dan İstanbul'a gelirken yaptığı gemi yolculuğu sırasında Halvetî şeyhlerinden biriyle sohbet imkanı bulmuş ve şeyhin de yönlendirmesiyle Tasavvufa ilgisi artmıştır. Edirne'de bir yandan resmi görevini devam ettirirken diğer taraftan da Tasavvuf üzerindeki tetkiklerini yoğunlaştırmış ve 940 / 1533 senesinde Mısır'da vefat etmiş olan İbrahim Gülşenî'nin halifelerinden Muhammed Sırrî Efendiye intisap etmiştir. Muhammed Sırrî'nin vefatını müteakip yerine geçen Muhammed La'lî Fenayî Efendi'ye intisabını yenilemiş pîrinin kendisine verdiği vakıf icarlarını toplama görevi dolayısıyla Cābî Dede olarak tarikat çevresinde tanınmıştır. Muhammed La'lî Fenayî Efendi'nin vefatından sonra tarikatın post-nişinliğini 6 ay gibi kısa bir süre Mahmut Hamdi Efendi devam ettirmiş onun vefatının ardından da Hasan Sezayî-i Gülşenî tarikatın lideri olmuştur. 38 yıl bu hizmetini bilfiil devam ettiren Hasan Sezayî-i Gülşenî Edirne ve civarında binlerce müridiyle geniş bir bölgeyi etkisi altına almış, onların hem maddi hem manevi destekçisi olmuştur.

Hasan Sezayî-i Gülşenî Edirne'de çok küçük yaşta evlendirilmiştir. Seyyit Osman adında bir şahsın kızı olan hanımından, üçü kız biri oğlan olmak üzere 4 tane çocuğu olmuştur. Kızlardan bir tanesi çok küçük yaştayken vefat etmiş diğer iki kızı ve oğlu hayatlarını devam ettirmişler ve tarikatın günümüze kadar gelmesinde önemli bir etken olmuşlardır.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, edebi kişiliği açısından hem nesirde hem de nazımda başarı sağlamış, divan edebiyatının bütün mazmunlarına vukufiyetini eserlerinde ortaya koymuş bir şahıstır. Onun mutasavvıf yönü, didaktik bir üslup kullanmasına sebep olmuş fakat bu üslup onun şiirlerindeki teraveti yok etmemiştir. Tam tersine hem didaktik üslubu kullanması hem de şiirlerindeki güzelliği koruması onu haklı bir

şöhrete ulaştırmış, pek çok antolojide Türk Tasavvuf Edebiyatının ileri gelen şahıslarından birisi olarak kendisine yer verilmesini sağlamış, hatta bu özelliği ile o doğunun yetiştirdiği dahilerden birisi olan, Hafız-ı Şirazi ile mukayese edilmiş ve kendisine Osmanlıların Hafız-ı Şirazi'si lakabı verilmiştir.

Onun eserlerinde İslam kültürü ile halk kültürünün bir hamur gibi yoğrulduğu ve en güzel şekilde takdim edildiği görülür. Eserlerinde tam yerinde kullandığı ayet ve hadisler ile deyimler ve atasözleri buna işaret eden en güzel hususlardır. Diğer taraftan Türkçe'yi bu kadar iyi kullanan şairimiz aynı zamanda kendi kültürünün temel kaynaklarından olan Arapça ve Farsça'ya da hakimdir. Bu dillerde yazdığı şiirler de bu hususu açıklamaya yeter mahiyettedir.

Onun şairliğini ortaya koyduğu eseri hiç şüphesiz Divanıdır. Gerçi o Mektubatı içerisinde zaman zaman şiir inşa etmiştir fakat bu hususta asıl olan Divandır. Öte yandan Mektūbātı da onun nasirlik yönünü ortaya koyan eseridir. Her iki dalda da başarılı olmuş bir şahıstır. Bu iki eserinden başka kendisine Sezayi mahlasını veren Niyazî-i Mısrî'nin bir gazelini şerh etmiştir. Diğer taraftan onun Kasîde-i Şumuʿ-i Lāmi fî Beyān-ı Etvār-ı Sābiʿ adında bir eserinin varlığını söz konusu kasideyi şerh eden aynı zamanda Hasan Sezayî-i Gülşenî'nin damadı olan Şeyh Ahmet Müsellem Efendi bize haber vermektedir.

Hasan Sezayî-i Gülşenî, Divan'ında divan tertibine uygun olarak kaside ve gazel tarzında Tevhid, Münācaat ve Na't türünde manzumeler yazmıştır. Bu manzumeler harf sırasına göre dizilmiş gazeliyyat bölümünden ayrı olarak oluşturulmuştur. Fakat bu tür şiirler sadece bu bölüme munhasır kılınmamış zaman zaman gazeliyyat bölümünde de yazılmıştır.

Bu konuda yapılmış çalışmalara bir ek mahiyetinde yaptığımız bu çalışma kültür tarihimizin haritasında bir bölgeyi aydınlatma çabasıdır. Yapılacak bu gibi diğer çalışmalarla kültür tarihimizin haritası ortaya konulacaktır. Biz bu inşa hareketine bir tuğla ekleyebilmişsek kendimizi mutlu sayacağız.

BİBLİYOGRAFYA

Abdü'l-Baki, Muhammed Fuad, **el-Mucemü'l-Müfehres li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Daru'l-Hadis, Kahire, 1414 / 1994

Ahmet Müsellem Efendi, **Şerh-i Kaside-i Şumu'-i Lami fi Beyan-ı Etvar-ı Sabi'**, 1314, Yer yok.

Aliyyü'l-Kari, Nureddin Ali b. Muhammed, el-Esraru'l-Merfu'a fi'l-Ahbari'l-Mevzu'a, **Beyrut, 1986/1406.**

Alparslan, Ali, "Sunuş" Şahver Çelikoğlunun hazırladığı **Sezayi Gülşeni Divanı** (yazı yayıncılık, İstanbul, 1985) nın baştarafında.

Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-Arifin, Esmaü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin(I-II),** İstanbul, 1951.

Banarlı, Nihat Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB yay., İstanbul, 1998, (I-II),

Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri (I-III)**, İstanbul, 1333.

Cami, Abdurrahman, **Nefehatü'l-Üns (Evliya Menkıbeleri)** (Ter. ve Şerh: Lamii Çelebi) (Haz: Süleyman Uludağ, Mustafa Kara, Marifet yay., İstanbul, 1995.

Canım, Rıdvan, **Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri**, Akçağ yay. Ankara, 1995.

Cebecioğlu, Ethem, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Rehber yay., Ankara, 1997.

Çelikoğlu, Şahver, **Sezayi-i Gülşeni Divanı**, Yazı Yayıncılık, İstanbul, 1985

Danişmend, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (I-VI)**, Türkiye yay., İstanbul, 1972

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Doğuş Matb., Ankara, 1978 (3.baskı)

Dilçin, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK.yay., Ankara, 1983.

Diriöz, Haydar, "Sezayi", **Türk Ansiklopedisi**, (I-XXXII)

el-Acluni, eş-Şeyh İsmail b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafa ve Müzilü'l-İlbas Amme'ştehere mine'l-Ahadisi ala Elsineti'n-Nas**, (I-II) Beyrut, 1985/1405.

Eraydın, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, 1994

Ergun, Sadettin Nuzhet, **Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri**, İstanbul, 1931.

Evliyalar Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, (I-XII)

Fatin Davud, **Hatimetü'l-Eş'ar**, (Yazma), A.Ü.İ.F. Kütüphanesi, Yer yok.

Fındıklılı İsmet Efendi, **Tekmiletü'ş-Şakaik fi Hakk-ı Ehli'l-Hakaik (I-V),** (Neşre Haz:Abdülkadir Özcan), İstanbul, 1989.

Hariri-zade, Kemaleddin, **Tıbyanü'-Vesail ve'l-Hakaik fi Beyan-i Selasili't-Taraik (I-IV),** (Mikrofilm)

Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliya-yı Ebrar Şerh-i Esmar-ı Esrar (III)**, (Haz: Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), Ankara, 2000.

İsmail Beliğ, **Nuhbetü'l-Asar li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar**, (Haz: Abdülkerim Abdülkadiroğlu), Ankara, 1985.

Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı,** İstanbul, 1973, (I-II)

Kanar, Mehmet, **Şem ü Pervane**, İnsan yay, İstanbul, 1995.

Kathleen Burrıll, **The Encyclopaedia of İslam** (New Edition), Vol. IX, (Fasc. 149-150), Leiden, 1995.

Kocatürk, Vasfi Mahir, **Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi**, Ankara, 1964.

Konur, Himmet, **İbrahim Gülşeni, Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İnsan yay. İstanbul, 2000

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, Ankara, 1993

Kurnaz, Cemal, **Divan Edebiyatı Yazıları**, Akçağ yay., Ankara, 1997

....., "Sezayi-i Gülşeni Divanı", **Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi**, (Phil. Dr. Hamid Zübeyr Koşay'ın Hatırasına Armağan) C. XXIV sayı 2 (1986), Ankara.

Levent, Agah Sırrı, **Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.

Levent, Agah Sırrı, **Edebiyat Tarihi Dersleri**, İstanbul, 1933.

Mehmet Süreyya, **Sicilli-i Osmani (Tezkire-i Meşahir-i Osmaniye) (I-IV),** Matbaa-i Amire, İstanbul, 1311

Mirza-zade Salim Mehmed Efendi, **Tezkire-i Salim**, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1314.

Mehmed Sami, **Esmar-ı Esrar**, Cemal efendi Matbaası, İstanbul, 1316.

Muallim Naci, **Esami**, İstanbul, 1308.

Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vuku'at, (Kurumlarıyla ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi)**, (sad: Neşet Çağatay), I-II

Mustakim-zade Süleyman Sadeddin, **Mecelletü'n-Nisab fi'n-Nesebi ve'l-Küna ve'l-Elkab,** TTK. Yay., (Tıpkı Basım), Ankara, 2001.

Nicholson, R. A., "Beyazıd" **İ.A.** MEB. Yay. (I-XIII)

Onay, Ahmet Talat, **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, TDV.yay., Ankara, 1992.

Özuygun, Ali Rıza, **Hasan Sezayi'nin Hayatı Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi**, Dan:Rıdvan Canım, Atatürk Üniversitesi (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1999.

Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (I-III)**, MEB. Yay., İstanbul, 1993

Pala, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken yay., İstanbul, 1998.

Ramiz, **Adab-ı Zurafa**, (Haz, Sadık Erdem), DTK, Ankara, 1994.

Sarar, İsmail Ali, **Hasan Sezayi Üzerine Bir Araştırma ve Gülşeniyye**, Hatipoğlu yay. Eskişehir, 1984.

Sezayi, **Şerh-i Gazel-i Niyazi-i Mısri**, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1289 (bu eser La'li Muhammed Fenai'nin **Divançe**'si ile Hasan Sezayi efendi'nin **Divanı** arasında yer almaktadır.)

Sezayi, **Divan-ı Sezayi**, Bulak, Kahire H.1256 / M.1840, 141sh (Taş baskı).

Sezayi, **Mektubat-ı Sezayi**, İstanbul, 1289, 145 sh (Taş baskı).

Silahdar, Fındıklılı Mehmet Ağa, **Silahdar Tarihi**, İstanbul, 1928.

Şemsettin Sami, **Kamusu'l-Alam (I-VI)**, İstanbul, 1306-1316.

Tatçı, Mustafa, **Edebiyattan İçeri**, Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı Yazıları, Ankara, 1997.

Tatçı, Mustafa, "Sezayi-i Gülşeni'nin Mahlası", **İslami Edebiyat Dergisi**, S.15, Ocak-Şubat-Mart, 1992, İstanbul.

Tercüme-i Hal-i Sezayi, İstanbul, 1289 (Bu eser La'li Fenayi'nin **Şerh-i Manevi-i Şerif** adlı eseriyle Sezayi'nin **Mektubatı** arasındadır.)

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi(I-V), Dergah Yay., İstanbul, 1977-1982

Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, **Kişiler-Dönemler-Akımlar-Yapıtlar**, Anadolu Yay., İstanbul 1983, I-X.

Uludağ, Süleyman, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Marifet yay., İstanbul, 1977.

Unat, Faik Reşit, Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu**, TTK yay., 1974, (4.baskı).**

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Dünya Tarihi (Osmanlı Tarihi), **TTK yay., Ankara, 1983.**

Vicdani, M. Sadık, **Tomar-ı Turuk-Aliyye**, Evkaf-ı İslamiye matbaası, İstanbul, 1338 – 1341.

Yazıcı, Tahsin, **"Sezayi"**, **İ.A**.,MEB yay. (I-XIII)

Zeynüddin, el-Münziri (tah: Mustafa Muhammed Ammara), **et-Tergib ve't-Terhib mine'l-Hadisi'ş-Şerif(I- IV).**, Beyrut, 1981 / 1401,